

HANS ENGEN

– en utenrikspolitisk biografi

ATLE ALUND

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høst 2014

Hans Kristian Engen (1912 – 1966)

– en utenrikspolitisk biografi

Hans Engen – tegnet av Verdens Gangs legendariske
karikaturtegner *Pedro* våren 1958.

Gjengitt med tillatelse fra VG.

Forside: Hans Engen nettopp tilbake i Norge etter en vellykket opptreden
under FNs ekstraordinære generalforsamling i august 1958.
FOTO: Arbeiderbladet/Arbark

© Atle Alund

2014

Hans Engen – en utenrikspolitisk biografi

Atle Alund

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Jeg kan ikke si at jeg ikke ble tidlig advart. En av de første artiklene jeg leste i forberedelsene til denne masteroppgaven, ga meg nemlig pekepinn på at prosjektet jeg hadde valgt ut kunne bli utfordrende. Denne masteroppgaven er en biografi. Historiker Hans Fredrik Dahl skriver at mye kreves av den som skal skrive innen denne sjangeren. For det første trengs gode, håndverksmessige ferdigheter. Og ikke minst trengs menneskelig modenhet. ”En ung historiker bør avstå fra genren”, slår Dahl fast.¹

Til tross for Dahls motforestillinger mot at en ung historiker prøver seg som biograf, håper jeg at jeg har kommet meg tørrskodd i land med dette prosjektet. Hvis jeg har det, er det flere som bør takkes. Først og fremst min veileder, professor Olav Njølstad, som har gitt meg god og grundig veiledning gjennom hele prosessen. Dernest vil jeg rette en stor takk til Per Anders Engen, sønn av mitt biografiobjekt, som sjenerøst har delt alt han visste om sin far. Jeg vil også uttrykke takknemlighet overfor alle andre som har hjulpet meg med å finne opplysninger til denne oppgaven. Det er ikke få som har stilt opp til samtaler, tatt telefonen, svart på spørrende e-poster eller hjulpet meg med kildeleting i både norske og utenlandske arkiver. Samtlige kan ikke nevnes her, men felles for dem alle, er at de har vist en tydelig interesse for prosjektet jeg har jobbet med. Det har gjort arbeidet ekstra meningsfullt.

Til slutt vil jeg også takke medstudentene på pauserommet i tredje etasje på Niels Treschows hus. I bunn og grunn har de neppe gjort arbeidsprosessen mer effektiv, men ved hjelp av quiz, fotballspilling og mer eller mindre seriøse diskusjoner har de i alle fall gjort prosessen desto mer innholdsrik og spennende.

Helt til sist fortjener imidlertid Birgit den største takken. For korrektur, for avbrekk og for generell tålmodighet: Takk.

Atle Alund

Blindern, november 2014.

---

¹ Dahl 1986: 63.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	V
Innholdsfortegnelse	VII
Forkortelser i fotnotene	X
I: INNLEDNING	1
Oppgavens bakgrunn og problemstilling	1
Betraktninger rundt metode, sjanger og avgrensning	2
Oppgavens struktur og innhold	3
Kilder og litteratur	4
II: 1912 – 1945: VEIEN MOT MAKTENS SIRKLER.....	6
Oppvekst: Fra dal til dal	6
Ungdomstid: Fra sindig radikaler til aktiv filolog	7
Inn i motstanden	8
Med nerver av stål	10
Hva betydde motstandskampen for Engen?	11
Avslutning	13
III: 1945 – 1949: REDAKTØREN.....	14
Den første utenriksredaktør i «en avis av en ny art»	14
Grundig, allsidig og lite meningsbærende	15
Etterkrigstidens vendepunkt	16
Ambivalent til Bevin	19
En tredje kraft – men ikke Norden	20
Tilbake i alliansen	22
Utenriksledelsens mann?	23
Del av en kampanje?	26
Den uavhengige påvirkningskraft	27
Avslutning	29
IV: 1949 – 1958: I VERDENSDIPLOMATIETS SENTRUM.....	30
1) 1949 – 55: ENGEN, KOREAKRIGEN OG DE FØRSTE FN-ÅR.....	30
Ny situasjon – ny stilling.....	30
Hell i arbeid og kjærlighet.....	31
Koreakrigen bryter ut	32
Det hemmelige mellomleddet	33
Hva var Visijinskis plan og hvorfor lyktes den ikke?	35
Hvorfor valgte Sovjetunionen Engen?	37
Koreakrigen, en døråpner?	39
Ambassadøren utenfra.....	40
2) 1956: ENGEN, SUEZ OG EN VELLYKKET FN-OPERASJON.....	41
Ung, men likevel veteran	42

Suez-krisens bakgrunn	43
Suez på Engens agenda	44
Krigen bryter ut	46
En ekstraordinær generalforsamling blir sammenkalt	47
Ideen om en internasjonal politistyrke	48
En «vän under svåra tider»	49
Hektisk aktivitet i kulissene	51
Norge blir en pionerstat	52
Våpenhvilen presses frem	54
UNEF opprettes – og spørsmålet om Engens bidrag	55
Hva var Engens motiver?	58
3) 1957 – 58: ENGEN SOM SENTRAL MIDTØSTENAKTØR	60
FN-delegasjonen får ros – og kritikk	60
En utenrikspolitisk orienteringsendring?	63
Lange tar oppgjøret – Engen får skylden	65
Fra akutte til underliggende problemer	67
Engen vil ha amerikanernes hjelp	68
Syrisk krise stikker kjepper i hjulene	69
Endret amerikansk posisjon	71
Lunken respons	72
Lærdommen fra Europa: Et nøytralt Midtøsten	73
4) AVSLUTNING: I NORGES ELLER FNs TJENESTE?	75
V: 1958 – 1963: UTENRIKSMINISTERENS HØYRE HÅND	79
1) ENGEN OG SPILLET OM EN REGJERINGS BALANSE	79
Hjem, men til hvilken stilling?	80
Et regjeringstaktisk grep?	82
Bekreftelse på en nyorientering?	83
2) ENGENS VIDERE MEGLINGSENGASJEMENT	84
Libanon-krisen 1958	84
<i>Dulles vil ha Engens hjelp – igjen</i>	85
<i>«Et kompromiss mellom to ytterpunkter»</i>	86
<i>Fra norsk til arabisk resolusjon</i>	88
<i>En lykkelig slutt</i>	89
Den thai-kambodsjanske konflikt 1960	90
<i>På spesialoppdrag fra Generalsekretæren</i>	90
Engens meglingsfortrinn	92
<i>Det stille diplomati</i>	92
<i>Den uhildede tredjepart</i>	93

Et godt rykte på spill: Norsk tungtvannsalg til Israel 1959.....	94
<i>Tungtvannssalget kommer i stand</i>	95
<i>Israel vil lempe på kontrollbestemmelsene – Engen slår alarm</i>	96
<i>Salget gjennomføres – men hvorfor?</i>	97
3) ENGEN SOM BISTANDSPOLITISK AKTØR	99
Engen-utvalget opprettes.....	99
Et multilateralt løft	101
En utvalgsleder med FN-briller?	102
Den fraværende utvalgsleder.....	103
4) AVSLUTNING	104
VI: 1963 – 1966: NORSK SENDEMANN I WASHINGTON	105
Hvorfor skiftet Engen jobb?	106
Småtrøblete start.....	108
Harmonisk forhold	109
En dramatisk og imponerende overtakelse	110
En dyptgripende politisk endring	111
Kimen til et utenrikspolitisk dilemma.....	112
Avslutning: Mot slutten av en epoke	114
VII: KONKLUSJON.....	116
Et kort tilbakeblikk.....	116
Hvordan kan Engens virke forstås?.....	117
<i>Engen og det politiserte embetsverk</i>	117
<i>Engen som engasjementpolitikens forløper?</i>	118
<i>Hvilken innflytelse og betydning hadde Engen?</i>	120
VEDLEGG.....	124
Vedlegg 1: Bilder	124
Vedlegg 2: Atle Alund, «Prisen han ikke ville ha», <i>Dagens Næringsliv</i> , 16.06.2014.....	128
BIBLIOGRAFI.....	129

Forkortelser i fotnotene

Am.amb – den amerikanske ambassaden i Oslo

Arbark – Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

DH – Dag Hammarskjölds samling

F.O. – Foreign Office (det britiske utenriksdepartementet)

FN.del – den norske delegasjonen til De forente nasjoner

FRUS – Foreign Relations of the United States

HE – Hans Engens arkiv

HL – Halvard Langes arkiv

LBJ – Lyndon B. Johnson Presidential Library

NARA – National Archives and Record Administration (Archives II, College Park, MD.)

NB – Nasjonalbiblioteket

S.D. – The Department of State (det amerikanske utenriksdepartementet)

SMK – Statsministerens kontors arkiv

St. mld. – Stortingsmelding

St. tid. – Stortingstidende

UD – Utenriksdepartementet

UUKK – den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen

I: INNLEDNING

Denne masteroppgaven er en utenrikspolitisk biografi over Hans Kristian Engen (1912 – 1966). Hans Engen var en av de mest innflytelsesrike aktørene i norsk utenrikspolitikk i de første tiårene etter andre verdenskrig. I løpet av de drøyt tjue årene fra krigens slutt til hans død i 1966 bekledde han en rekke ulike roller på ulike utenrikspolitiske arenaer. Han var utenriksredaktør i VG, statssekretær i Utenriksdepartementet og ambassadør til både FN og USA. I tillegg utøvde han innflytelse som nær venn og rådgiver til både utenriksminister Halvard Lange og FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld. Denne masteroppgavens hovedformål er å kartlegge, drøfte og vurdere Engens rolle i norsk utenrikspolitikk i perioden 1946 – 1966.

Oppgavens bakgrunn og problemstilling

Da Hans Engen våren 1966 gikk bort bare 53 år gammel, vakte det stor oppsikt i offentligheten. Tidligere utenriksminister Halvard Lange holdt minnetale i radioen, både USAs president og FNs generalsekretær sendte kondolansetelegram og to av USAs største aviser, New York Times og Washington Post, hyllet Engens minne på lederplass.²

I dag, under 50 år senere, er det stort sett bare historikere med norsk utenrikspolitikk som spesialområde som kjenner til Hans Engen. Hans Engens navn dukker opp i en rekke bøker, artikler og hovedoppgaver om norsk utenrikspolitikks historie. Flere steder kan man lese at Engen var en «sentral aktør» innen ulike saksfelt og at han hadde en «bemerkelsesverdig grad av handlefrihet». Utsagn som dette er likevel sjeldent diskutert nærmere, og Engens ulike beskjeftigelser i norsk utenrikspolitikk er i liten grad blitt behandlet og vurdert i sammenheng. Denne oppgavens formål er derfor å gjøre nettopp dette.

Hvilken rolle spilte Hans Engen som utenrikspolitisk aktør i perioden 1946 – 1966 er oppgavens problemstilling. Dette innebærer å gi en samlet fremstilling av Engens liv og virke i norsk utenrikspolitikk. Jeg vil – med enkelte viktige unntak – redegjøre for de viktigste sakene Engen beskjeftiget seg med, forklare Engens rolle i disse og vurdere hvilken innflytelse han hadde i behandlingen av dem. Oppgaven søker også å svare på hvordan Engen kunne komme i de posisjonene han gjorde. Engens oppfatninger og holdninger i ulike utenrikspolitiske spørsmål vil bli kartlagt og sett i lys av rådende oppfatninger og synspunkter i Engens samtid. Endelig vil jeg også se Engens virke i lys av gjeldende perspektiver på og oppfatninger rundt norsk utenrikspolitikk generelt under den kalde krigens første tiår.

---

² Arbeiderbladet 09.04.1966; New York Times og Washington Post 08.04.1966

Betraktninger rundt metode, sjanger og avgrensning

Ønsket med denne oppgaven er at den skal fylle et tomrom i en ellers fyldig litteratur omkring norsk utenrikspolitikk etter 1945. Den skal gi en mer fullstendig og systematisk kunnskap om Hans Engens liv og virke. I litteraturen er Engen en aktør som ofte dukker opp i mange ulike sammenhenger, men bare i biroller. Denne oppgaven vil sette Engen i sentrum.

Å sentrere en fremstilling rundt et enkeltindivid er imidlertid ikke helt ukontroversielt i historiefaget. Flere har fremholdt at historiefaget primært ikke handler om enkeltindivider, men om samfunnsprosesser og -strukturer.³ Historiker Knut Kjeldstadli mener likevel at det kan være grunn til å skrive biografier i enkelte tilfeller. Det er enten når et enkeltmenneske har hatt stor påvirkning på sine omgivelser, eller når et enkeltindivid fremstår som en representant for et større miljø.⁴ En biografi over Hans Engen vil kunne legitimeres utfra begge disse to perspektivene. Engens etter hvert sentrale posisjon i norsk utenrikspolitikk medførte at han kunne øve stor påvirkning. I tillegg mener jeg at en samlet fremstilling av Engens liv og virke vil kunne brukes som et «prisme» til å forstå norsk utenrikspolitikk og utenriksvesen etter andre verdenskrig bedre. Å bruke enkeltindivider som «prismer» i forståelsen av historiske fenomener og epoker kan nemlig være fruktbart for å i større grad kaste lys over hvordan samtidige tolkninger og refleksjoner kunne påvirke handlinger.⁵

Valget av biografi som sjanger i en masteroppgave medfører likevel en del dilemmaer. Dette er knyttet til biografens sjangerkonvensjoner. En vanlig oppfatning i biografisjangeren er at biografen skal følge sin «helt» fra vugge til grav.⁶ En historiker som Sverre Steen gikk så langt som å mene at når en biografi skulle skrives, skulle biografiobjektet fremstilles ”slik som det virkelig var i levende live”.⁷ En slik tilnærming vil imidlertid være problematisk. Å fremstille et menneske «slik det virkelig var i levende live» – med alt det måtte innebære – kan vanskelig gjøres innenfor de rundt 120 tilmålte sidene til en masteroppgave. For som Hans Fredrik Dahl skriver: ”i historikerens hånd svulmer livsskildringen ofte opp til det uhåndterlige”.⁸

Denne biografien vil derfor legge seg nærmere den linjen historiker Trond Norby mener en historisk biografi bør ligge på. Det vil si at det er Engens *offentlige rolleutøvelse* jeg vil beskjeftige meg med, og i mindre grad de private sidene ved Engens liv.⁹ Nå kan det imidlertid være vanskelig å sette et absolutt skille mellom det offentlige og det private. Derfor vil

---

³ Norby 186: 70; Furre 1986: 66; Kjeldstadli 1999: 31.

⁴ Kjeldstadli 1999: 31.

⁵ Jensen 2002: 280 – 81; Tønnesson 2012: 25 – 27.

⁶ Egeland 2000: 76.

⁷ Sitert i Nordby 1986: 70 – 71.

⁸ Dahl 1986: 65.

⁹ Nordby 1986: 70 – 71.

elementer fra Engens privatsfære også bli behandlet, men da først og fremst hvis de kan være med på å kaste lys over hans offentlige virke.

Å holde seg til Engens offentlige rolleutøvelse er også et middel for å avgrense oppgaven. Jeg har dessuten måttet avgrense oppgaven etter andre mer skjønnsmessige kriterier. Jeg skrev ovenfor at denne biografien skal gi en *samlet* fremstilling av Engens utenrikspolitiske virke, men det betyr ikke at den tar mål av seg til å gi en *fullstendig* fremstilling. Både av plass- og tidshensyn har det naturlig nok ikke vært mulig å gå gjennom alt en så sentral aktør beskjeftiget seg med i løpet av en 20-årig karriere. I stedet har jeg avgrenset og valgt ut saker hvor det virker som Engen hadde en spesielt viktig rolle. En fordel med biografisjangeren er at den gir rom til å studere ting som lett ville blitt borte om man hadde studert historiske fenomener og perioder på et mer overordnet nivå¹⁰ – og det er også av denne grunn at jeg har valgt å prioritere enkelte sakskomplekser. Som vi skal se hadde Engen noen svært sentrale roller – spesielt i enkelte Midtøsten-spørsmål – som i ettertid har vært lite kjent. Ved å gå detaljert inn i disse sakene håper jeg å kunne tilføre ny, interessant kunnskap til forskningsfeltet.

Å gå dypt inn i enkelte saksområder har imidlertid medført at jeg har måtte prioritere bort enkelte andre viktige roller. Dette gjelder spesielt Engens rolle i norsk Europa-politikk. Siden dette er en biografi, har jeg hatt mulighet til å se Engens beskjeftigelser i sammenheng, og også hatt mulighet til å skape en form for enhet. Det er også av denne grunn at Europa-politikken er valgt bort. Mens Engens andre viktige roller i stor grad kan knyttes til en videre fred- og utviklingstematikk, var Engens rolle i Europa-spørsmålet av mer utenriksøkonomisk art. Dette, sammen med rent praktiske tid- og plassfaktorer, har gjort til at Europa-spørsmålet er tonet ned i denne oppgaven.¹¹

Oppgavens struktur og innhold

Jeg har valgt en kronologisk struktur for oppgaven, noe som faller naturlig for en biografi.¹² I tillegg til fem kronologiske kapitler som tar for seg Engens liv og virke, kommer et innledende og et avsluttende kapittel. Kapittelinnstillingen av den kronologiske delen er basert på skifter i Engens liv fremfor skifter i verdenssituasjonen. Som vi skal se, byttet Engen jobb flere ganger i løpet av sin karriere, og derfor endret også rammene for Engens virke seg. Dette har blitt naturlige skiller i denne fremstillingen. En ulempe med en slik kapittelinnstilling er imidlertid at kapitlene har blitt svært ulike i lengde. For det første er dette et resultat av at Engen hadde sine ulike posisjoner i svært ulik lengde. For det andre var Engens virke rett og slett mer

---

¹⁰ Dahl 1986: 63.

¹¹ Dette avgrensingsdilemmaet kommer jeg også mer tilbake til i kapittel fem.

¹² «Forlet ein livsløupet som forståingsramme, er det liten grunn til å kalla arbeidet ein biografi», mener Furre (1986).

begivenhetsrikt i enkelte deler av karrieren. For å kompensere for denne ujevnheten har jeg valgt å dele inn de lengste kapitlene i underkapitler.

Det første kapitlet i den kronologiske delen behandler perioden 1912 – 1945. Her tar jeg først summarisk for meg Engens oppvekst og ungdomsår før jeg ser på hvilken rolle han hadde under den tyske okkupasjonen av Norge. På en måte faller dette kapitlet litt på siden av Engens *utenrikspolitiske* virke, men samtidig er spesielt Engens krigsinnsats viktig for å forklare hvordan Engen i det hele tatt kunne bli en aktør på den utenrikspolitiske arenaen. Det neste kapitlet, som strekker seg fra 1945 – 1949, dekker Engens tid som utenriksredaktør i VG. Her er spesielt Engens syn på Norges posisjon i øst-vest-konflikten, samt Engens oppsiktsvekkende tette bånd til den norske utenriksledelsen, sentrale elementer. Det neste kapitlet, kapittel fire, tar for seg tidsrommet 1949 – 1958, og er det lengste kapitlet i fremstillingen. Kapitlet omhandler perioden da Engen jobbet i den norske FN-delegasjonen i New York, og flere saker er sentrale her. Etter først å ha tatt for meg Engens rolle som hemmelig bakkanal i Korea-krigen, vil mye av kapitlet være knyttet til Engens rolle i norsk og internasjonal Midtøsten-politikk. Midtøsten-fokuset vil for øvrig holde seg sterkt også i det neste kapittelet, som tar for seg Engens tid som statssekretær i Utenriksdepartementet i årene 1958 – 1963. I dette kapittelet vil det også bli lagt vekt på Engens rolle i norsk utviklingspolitikk. Den kronologiske delen avsluttes med et kapittel som tar for seg de drøyt to årene Engen jobbet som norsk USA-ambassadør mellom 1963 – 1966. Her står Engens syn på den politiske utviklingen i USA, og dens konsekvenser for Norge, sentralt. Helt til slutt kommer et kapittel med sammenfattende vurderinger.

Kilder og litteratur

Den viktigste kilden til denne fremstillingen har vært Hans Engens arkiv, som er et privatarkiv innunder UDs arkivsystem. Privatarkivet til Engen består av fem tettpakkede bokser med grovt sortert materiell fra Engens tid i utenrikstjenesten – fra hans oppstart i 1949 til han sluttet som statssekretær i 1963. Arkivet inneholder imidlertid ingen ting fra tiden etter Engen startet som USA-ambassadør i 1963.¹³ Det aller meste av materialet i arkivet er kopier og gjenparter av offisielle saksdokumenter som Engen har mottatt eller skrevet selv i løpet av sitt virke i utenrikstjenesten. I tillegg til dette inneholder arkivet en god del private brev og andre papirer.

Metoden jeg har brukt, er at jeg gjennom en systematisk gjennomgang av dette arkivet har kunnet danne meg et bilde av hvilke saker Engen var tungt involvert i. Deretter har jeg brukt UDs saksarkiver for å finne ytterligere opplysninger. Siden jeg ikke vet hvilke rutiner Engen hadde rundt bevaring av sine saksdokumenter, har dette vært nødvendig for å få et mest mulig

---

¹³ For mulige forklaringer på dette, se kapittel VI.

fullstendig bilde av ulike sakskomplekser. Flere av de private brevene i Engens arkiv har også vært gode kilder siden Engen hadde et personlig nært forhold til Halvard Lange.

Jeg har videre gått gjennom aktuelle bokser i Halvard Langes privatarkiv, som også ligger innunder UD's arkivsystem. Her var det mye verdifull informasjon å hente siden det også i dette arkivet finnes en rekke private brev mellom Lange og Engen. Her finnes det også flere brev mellom Lange og andre tjenestemenn i utenriksvesenet. Felles for brevene mellom Lange og Engen, og mellom Lange og andre tjenestemenn, er at selv om de er merket «personlig», er innholdet for det meste knyttet til ulike utenrikspolitiske saker, eller til administrative spørsmål i UD.

I tillegg til ulike arkivserier innunder UD, har jeg oppsøkt arkiver i utlandet. I Sverige har jeg gjennomgått relevante deler av Dag Hammarskjölds arkiv. Dette med håp om å finne ut mer om det nære forholdet og samarbeidet som Hammarskjöld og Engen hadde i tiden Engen jobbet i den norske FN-delegasjonen. Til tross for at dette er en rikholdig samling, var det ikke så mye relevant å finne. Det samme må dessverre sies om de arkivene jeg har oppsøkt i USA – selv om det her fantes noe mer relevant informasjon. I Austin, Texas så jeg på papirene etter president Lyndon B. Johnson. Her gikk jeg gjennom materiale som dreide seg om det norsk-amerikanske forholdet under hans administrasjon. *The National Archives* i College Park, Maryland, hvor det amerikanske State Departments arkiver befinner seg, ble også besøkt. Her så jeg i hovedsak på materiale knyttet til Norge under tiden Engen var USA-ambassadør. Dette ble gjort for å se om det var noen spesielle saker Engen var involvert i under sin tid som USA-ambassadør, og også for å se hvilke vurderinger det amerikanske utenriksvesenet gjorde av Engen. Flere andre kilder – som andre arkiver, aviser, tidsskrifter, dagbøker og intervjuer – har også blitt brukt i oppgaven, men av plasshensyn viser jeg til fotnoter i teksten og til arkivoversikten bakerst. En del betraktninger rundt kildesituasjonen tas også opp i den løpende teksten.

Litteraturen brukt i denne oppgaven bærer preg av bredden i de ulike sakene Engen beskjeftiget seg med i løpet av en 20-årig karriere. Bøker, hovedoppgaver og artikler om alt fra norsk motstandsbevegelse under krigen til norsk bistandspolitikk i 1960-årene har blitt brukt. Her vil jeg nøye meg med å fastslå at seksbindsverket *Norsk utenrikspolitikk historie*, og spesielt bind 5, *Kald krig og internasjonalisering*, av Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo, har vært det mest sentrale verket jeg har brukt for å skaffe meg et overblikk over norsk utenrikspolitikk i perioden. Utover dette vil jeg vise til fotnotene og til litteraturoversikten bakerst.

II: 1912 – 1945: VEIEN MOT MAKTENS SIRKLER

Dette innledende kapittelet vil ta for seg Hans Engens barndom- og ungdomsår. Som leseren allerede vil kunne skimte av kapittelets overskrift, vil fremstillingen av disse årene bli malt med bred pensel. Kapittelet tar for seg et tidsspenn på over 30 år – og dekker således over halvparten av biografiobjektets liv. Med tanke på kapitelets relativt beskjedne omfang, forstår en fort at fremstillingen av denne perioden ikke er preget av stor detaljrikdom.

Bakgrunnen for en såpass kortfattet gjennomgang av Engens første år er todelt. For det første er kunnskapen om den første perioden av Engens liv fortsatt preget av hull og ubesvarte spørsmål. Dette er i hovedsak en periode før Engen begynte å bevege seg mot maktens sirkler, og derfor finnes det også lite publisert om ham fra den tiden. Engen skrev heller ingen dagbok, og hans eget arkiv inneholder ingen ting fra perioden. For Engens etterkommere er dette også en periode preget av mangelfull kunnskap.

I tillegg er perioden av mindre viktighet for oppgavens hovedfokus. Dette er fra tiden før Engen trer inn på den utenrikspolitiske arenaen. Imidlertid inneholder periodens avslutningsår, de fem okkupasjonsårene 1940 – 1945, en overgangsfase i dette bildet. I løpet av disse årene gikk Hans Engen fra å være en ordinær student til å være en aktør med nær forbindelse til innflytelsesrike miljøer i det okkuperte Norge.

Oppvekst: Fra dal til dal

22. august 1912 ble Hans Kristian Engen født i Ringeby i Oppland fylke. Moren het Anna og faren Hans Thorvald. Hans Kristian var ekteparets eneste barn.

Relativt tidlig flyttet den lille familien fra et dalføre til et annet – da Ringeby i Gudbrandsdalen ble byttet ut til fordel for Koppang i Østerdalen. Akkurat når dette skjedde er usikkert, men det skjedde tidlig i Engens liv. Flyttingen hadde trolig sammenheng med farens yrke som jernbanevokter. Hans Thorvald skal ha vært sentral i arbeidet med å bygge ut Rørosbanen fra smal- til normalspor. Dette arbeidet tok til i 1917. En kan derfor anta at familien flyttet en gang mellom da og 1923. I 1923 fikk nemlig Hans Thorvald stilling som banemester med bopel på Koppang.¹⁴

Stort mer om Engens barndomsår har det faktisk ikke vært mulig å oppdrive, men en kan på generelt grunnlag gjøre noen korte antakelser. Disse handler først og fremst om sosial stand og økonomiske forhold. Mellomkrigstiden var for mange en økonomisk utfordrende tid. På landsbygda gjaldt dette spesielt for småbrukere og arbeidere – noe som reflekteres i de mange arbeidslivskonfliktene som oppstod i perioden. I denne sammenheng kan en anta at Engens

---

¹⁴ NB. Personhistorisk arkiv: U 1022/121.

familie kanskje var litt bedre stilt enn gjennomsnittet. Jernbanen var ansett for å være en trygg, ettertraktet og god arbeidsplass.¹⁵ Banemesteren var riktig nok ikke den som tjente best i jernbanen, men huset familien bodde i var likevel standsmessig i forhold til andre gårder i bygda, skal Hans Engens mor, Anna, ha fortalt.¹⁶ Ting tyder altså på at Engens familie ikke var blant dem som satt dårligst i det i en ellers utfordrende tid.

Ungdomstid: Fra sindig radikaler til aktiv filolog

Det er først fra tiden på gymnaset at det har vært mulig å finne opplysninger om hva slags *person* Hans Engen var som ungdom. Artiumen tok Engen på Hamar Katedralskole i 1933 – noe som innebar at han mest sannsynlig flyttet fra Koppang til Hamar noen år før det. Det var farens jobb som kan ha vært avgjørende for at dette var mulig. Jernbanens personale fikk nemlig fribilletter til sin familie, og det var en ordning som muliggjorde skolegang på høyere skoler for mange barn av jernbanens ansatte.¹⁷ Hamar var på den tiden et knutepunkt for jernbanen, og hadde trolig en naturlig tiltrekning for den som ville inn i den høyere skole fra Østerdalsdistriktet.

«Sindig og nøktern, men også radikal» var vurderingen av hva slags *type* Engen var på denne tiden. Han var i alle fall slik om vi skal tro Alf Hartman, som gjorde et portrettintervju med Engen i 1958. Hartman dro linjene tilbake til ungdomstiden da han portretterte Engen, og i intervjuet tegnes et bilde av Engen som en tydelig markant skikkelse i skolemiljøet på Hamar: ”I «Bondeheimen» kunne han samle unge disipler og utbre seg nøkternt og logisk om verdens dårlighet, han kunne endog bli en smule oppflammet og ville som radikal clartéist bringe revolusjonen til Hamar og omegn...”, skrev Hartman om Engens tidlige ungdomsår. Likevel legges det til at Engen, som også var russepresident på skolen i 1933, må ha vært den ”sindigste og solideste russeformann i norsk akademisk liv. Selv på de balstyrigste friluftsfester gikk formannen omkring som en politibetjent...”.¹⁸

Dette tyder på at Engen, i tillegg til å være sindigheten selv, også var en student som var plassert tydelig på venstresiden i sin politiske oppfatning. Clarté var en internasjonal sosialistbevegelse som fikk et spesielt fotfeste innen academia – og som i Norge var stiftet på tilskyndelse av det radikale Mot Dag.¹⁹ Med en form for tilknytning til denne bevegelsen, er det derfor liten tvil om hvilken side i den politiske høyre-venstre-aksen Engen sognet til allerede fra

---

¹⁵ Bergh, Ryggvik og Gulowsen 2004: 446-447.

¹⁶ Samtale med Per Anders Engen 13.06.2013.

¹⁷ Bergh, Ryggvik og Gulowsen 2004: 454.

¹⁸ Verdens Gang 08.03.1958.

¹⁹ Arbeidernes Leksikon: «Clarté»; Store Norske Leksikon: «Clarté».

sin ungdomstid.²⁰ Miljøet og personene han omgikk, tyder også på dette. Han fikk etter hvert et svært tett forhold til et av Arbeiderpartiets vidunderbarn, den åtte år yngre Jens Boyesen fra Hamar. Senere Arbeiderpartifolk som Andreas Cappelen, Per Monsen og Reidar Hedemann var også en del av Engens miljø på Hamar.²¹

Etter å ha fullført skolegangen på Hamar Katedralskole, jobbet Engen litt som lærer ved den samme skolen. Etter dette skulle det imidlertid bli filologien som ble Engens løpebane. Deler av utdanningen tok han i Tyskland og Sverige, men det var Universitet i Oslo som var hans hovedstudiested – hvor hovedfaget var verdenshistorie.²² Under tiden i Oslo var Engen for øvrig svært aktiv i Filologisk studentforening – en forening som hadde en blomstrende tid i årene rundt 1940.²³ Dette innebar at Engen ledet seminarer og forelesninger, og at han var med på å sette opp teater. Musikk og litteratur skal også ha vært noe som opptok han, noe som kanskje var naturlig med tanke på hans aktive gjerning i en forening for filologer.

Filologistudiene var noe av det som trolig dannet grunnbjelken i Engens senere utenrikspolitiske karriere. Som filologer flest var Engen egentlig tippet en karriere som lektor, men dype kunnskaper i språk og historie skulle vise seg å gjøre Engen ettertraktet også innen diplomatiet og journalistikken. Dette er noe jeg vil komme tilbake til, men allerede nå kan det antydes at filologistudiene skulle bli nyttige ikke bare rent instrumentelt, men trolig også i et videre perspektiv. Filologistudiene var nemlig med på å skaffe Engen god innsikt i de sentrale «dannelsesfagene». Som vi senere skal se, hadde ikke Engen en bakgrunn som lignet normen for en karriere innen diplomatiet. En solid kulturell dannelse kan man derfor tenke seg at var en god ballast for en person hvis oppvekst trolig var ganske annerledes fra hva de tradisjonelle diplomatene hadde hatt. Veien fra Koppang til New York var lang, men med språk, kunnskap og kulturell dannelse i bunn ble nok avstanden adskillig kortere.

Inn i motstanden

Det er imidlertid et ikke helt uviktig mellomspill mellom Engens bedrifter innad i filologenes studentmiljø og tiden som utenrikspolitisk aktør: *Krigen*. Akkurat hva Engen gjorde dagen da tyske tropper for første gang trampet gjennom Oslos gater, vites ikke. At han i det hele tatt var i Oslo og Norge, er heller ikke sikkert med tanke på at Tyskland og Sverige også var blant hans studiesteder. Det som imidlertid er sikkert, er at Engen ikke skulle bli en som fulgte de nye makthavernes kommando – til tross for at han gjennom universitetsstudiene hadde lært å

---

²⁰ En veldig sterk tilknytning til den norske Clarté-bevegelsen hadde nok ikke Engen. Jeg har gått gjennom alle utgivelsene av organisasjonens tidsskrift, men uten å ha funnet noen artikler av Engen.

²¹ Verdens Gang 08.03.1958; FoSam: Intervju med Andreas Cappelen.

²² LBJ, NSF, country file: «Norway», boks 200, intelligence report: «Engen, Hans Kristian».

²³ Elden, John 1963: 362 og Verdens Gang 08.03.1958.

beherske deres språk. For måten han motsatte seg nettopp dette, har han blitt kalt legendarisk.²⁴ Men mer til det om litt.

At Engen skulle bli en sentral brikke i motstandsarbeidet mot okkupasjonsmakten, kan vi foreløpig bare konstatere. Men hvordan kom han seg inn i dette arbeidet? Trolig må vi veien om hans miljø for å finne svaret. Som tidligere nevnt hadde Engen et tett forhold til den juridiske studenten Jens Boyesen. Boyesen ble i løpet av krigen det yngste medlemmet av det sivile motstandsorganet *Kretsen*, og i alle aktuelle beretninger om den sivile krigsmotstanden følger Engen og Boyesen hverandre som skygger. Disse to kom sammen kom inn i motstandsarbeidet i 1941.

Det var unntakstilstanden fra september 1941 som dannet bakteppet. I dette klimaet hadde det blitt for farlig for to andre bekjente av Boyesen og Engen, Reidar Hedemann og Per Monsen, å fortsette med sitt illegale arbeid. De måtte flykte til Sverige, og arbeidet deres ble overtatt av Engen og Boyesen. Monsen og Hedemann, begge journalister i Arbeiderbladet, hadde siden sommeren 1940 jobbet med å sende opplysninger om den politiske utviklingen i Norge til Sverige. Dette var opplysninger som ikke ville kommet gjennom den tyske sensuren og som var viktig for å gi både det norske folk og verdensopinionen for øvrig et mer nyansert bilde av utviklingen i Norge.²⁵

Under dekknavnene «Sven» og «Pelle» tok Engen og Boyesen over dette arbeidet i 1941 – godt hjulpet av de to medstudentene Lise Fougner og Lillian Schrøder. Sammen dannet de en liten gruppe som ved hjelp av et stort kontaktnett skaffet sivil etterretningsinformasjon som de sendte videre til Sverige. I følge Boyesen hadde denne gruppen som mange andre små hjemmefrontgrupper ingen klar organisasjonsmessig plassering. Jo større dens kontaktnett etter hvert ble, jo mer uklart ble det hva dens egentlige funksjon var. Denne uklarheten innebar imidlertid en stor fordel: Slik falt gruppen enklere utenfor Gestapos søkelys og de kunne dermed jobbe relativt uforstyrret fram til 1944.²⁶

Den helt klart viktigste kontakten denne gruppen hadde, gikk gjennom Boyesen personlig. Som nevnt ble han i løpet av krigen en del av *Kretsen*, en sivil motstandsgruppe hvis opphav kan spores tilbake til et møte på Grimelund i Oslo 20. Juni 1941. Kretsens agenda var i første omgang å skaffe regjeringen i London mer legitimitet i Norge. Dette ble ansett som nødvendig for å styrke samarbeidet mellom hjemme- og utefront, og dermed få mer tyngde bak motstandsarbeidet.²⁷ Prosessen fra Grimelund-møtet til Kretsen ble en formalisert hjemmefrontgruppe, var imidlertid lang, og det var først og fremst den *forbindelsen* Kretsen

---

²⁴ Verdens Gang 08.03.1958.

²⁵ Aas 1980: 32-34.

²⁶ Aas 1980: 202 – 203.

²⁷ Gjelsvik 1977: 61 – 63.

etter hvert klarte å skape med regjeringen i London som skaffet gruppen legitimitet.²⁸ Før forbindelsen mellom regjeringen og Kretsen var fast etablert, og arbeidsdelingen og kompetanseforholdene mellom dem avklart rundt 1943, var Kretsen som organ fortsatt uklar og under utvikling.²⁹ Mye var i tiden før dette basert på et sterkt personlig initiativ fra enkelte av dens medlemmer.³⁰

Det var nettopp gjennom dette personlige initiativet at Boyesen og Engen kom inn i bildet. Historiker Ole Kristian Grimnes skriver at det som må ha vært den sivile motstandens viktigste person frem til vinteren 1943/44, var høyesterettsdommer Ferdinand Schjelderup. Han var en del av Kretsen fra begynnelsen, men utøvde en spesielt stor innflytelse gjennom en ”hvileløst oppsøkende virksomhet”.³¹ Denne oppsøkende virksomheten – sammen med legitimiteten han kunne høste fra høyesterett – var det som bandt Kretsen sammen i den første perioden.³² Inn i denne sammenhengen var Boyesen spesielt viktig. Han var husholdet Schjelderups yngste medlem og hadde et nært forhold til høyesterettsadvokaten. Han fungerte som en slags personlig sekretær for Schjelderup.³³ Slik ble det raskt Boyesen og Engen som kom til å skjytte forbindelsen mellom Schjelderup/Kretsen og Regjeringen. Denne korrespondansen gikk nemlig gjennom den norske legasjonen i Stockholm – og der hadde Engen og Boyesen allerede sine kontakter gjennom det informasjonsarbeidet de hadde tatt over fra Hedemann og Monsen.

Med tanke på at det var den tette kontakten med regjeringen i London som utgjorde selve fundamentet til Kretsen, så var det altså ikke noe hvilket som helst håndlangerarbeid som Boyesen og Engen fikk ansvaret for utover krigen. I praksis utviklet deres «informasjonskontor» seg etter hvert til å bli Kretsens sekretariat og postkontor. Hans Engen anslo i et avisintervju rett etter krigen at kontoret produserte rundt 1000 foliosider som de sendte hver måned. Dette omfattet først og fremst den «offisielle» korrespondansen mellom regjeringen og Kretsen.³⁴

Med nerver av stål

Engens og Boyesens informasjonskontor drev altså i hovedsak med to ting. Det ene var å stå for korrespondansen mellom Kretsen og regjeringen, samt gjøre annet praktisk sekretærarbeid for Kretsen. Det andre var å fortsette Monsens og Hedemanns arbeid med å skaffe politisk etterretningsinformasjon fra Norge. Metodene de brukte for å skaffe denne informasjonen, varierte nok veldig, men avgjørende var det å ha et stort kontaktnett. Boyesens nære forhold til

---

²⁸ Grimnes 1979: 121.

²⁹ Grimnes 1979: 122.

³⁰ Grimnes 1979: 168 – 169.

³¹ *ibid.*

³² *ibid.*

³³ Norsk Krigsleksikon: «Ferdinand Schjelderup»; Schjelderup 1947: 27.

³⁴ Arbeiderbladet 16.05.1945; Aas 1980: 207.

Schjelderup var viktig. Schjelderup omgikk mange personer høyt oppe i *Koordinasjonskomiteen* (KK), som var den andre store sivile motstandsorganisasjonen under okkupasjonen. KK hadde sitt utspring fra organisasjonsvesenet og hadde dermed mange lokale forgreininger – og mange potensielle kilder til informasjon. Schjelderup møtte i tillegg lederne i *mil.org* hyppig, og en del opplysninger kunne han derfor skaffe derfra.³⁵ Endelig hadde også Boyesen og Engen selv mange kontakter på Hadeland og på Hedmarken.³⁶

I blant var det imidlertid ikke nok å kjenne folk – informasjonskildene måtte oppsøkes direkte. Her kom Hans Engen til sin rett, som i følge en av de ledende skikkelsene i motstandsbevegelsen, Tore Gjelsvik, gang på gang hadde ”vist at han hadde bedre kontroll over sine nerver enn folk flest”.³⁷ Et eksempel på dette er hvordan Engen ved en anledning i 1943 bløffet på seg å være tolk for den norske arbeidstjenesten. Slik kunne han sitte midt mellom to tyskere og fire NS-folk i timevis mens han plukket opp opplysninger rundt arbeidstjenestens videre planer.³⁸ Et annet eksempel på Engens kaldblodighet i stressede situasjoner er hvordan han «snakket seg» ut av en Gestapo-razzia i februar 1944. Dette er for øvrig en mye omtalt episode i hjemmefrontlitteraturen.³⁹ Etter denne razziaen måtte imidlertid han og resten av «kontoret» flykte til Sverige. Ikke mange måneder etterpå kom likevel Engen tilbake til Oslo, hvor han levde under jorden som heltidsillegalist til freden kom. Det ble sagt at han likte spenningen og ville tilbake – i tillegg til at hans kapasiteter var sterkt savnet i Oslo. Den siste tiden før freden var han derfor en del av det som hadde utviklet seg til Hjemmefrontens Ledelses sekretariat.⁴⁰

Hva betydde motstandskampen for Engen?

Det er tydelig at Engen var en betrodd og høyt skattet medarbeider i den illegale virksomheten. Hans posisjon så nærme både Kretsen og etter hvert Hjemmefrontens Ledelse tyder på det. Han var en av to hovedmenn bak den praktiske gjennomføringen av det som var det viktigste fundamentet til Kretsen – korrespondansen mellom den og regjeringen. I tillegg var det også slik at om det var spesielt viktige saker som måtte meddeles Stockholm, så kunne Engen bli sendt over grensen for å orientere personlig.⁴¹ Engen/Boyesen ble også sett på som spesielt sikre kilder når det gjaldt informasjon som kom til legasjonen i Stockholm. Normalt ble informasjonen som kom fra Norge sjekket for å verifisere påliteligheten. Dette gjaldt ikke det

---

³⁵ Grimnes 1979: 168.

³⁶ Schjelderup 1949: 58.

³⁷ Gjelsvik 1977: 150.

³⁸ Schjelderup 1949: 180.

³⁹ Blant annet i Schjelderup 1949 og Gjelsvik 1977.

⁴⁰ Jerneck 1945: 259 og Gjelsvik 1977: 183.

⁴¹ Schjelderup 1947: 217.

som kom fra Boyesens og Engens kontor. Deres meddelelser ble ansett for å være trygge kilder som ikke trengte nærmere sjekk.⁴²

Med tanke på hvor lite oversiktlig en organisasjon som hjemmefronten var, er det vanskelig å vurdere noe mer i detalj akkurat hvor viktig Engen var i motstandsarbeidet. Mer interessant i denne oppgavens sammenheng er det uansett å vurdere hva motstandskampen betydde for Engen selv. Før okkupasjonen var Engen kun en ordinær student, mens han kjapt etter at freden kom kunne tre inn i en stilling som utenriksredaktør i den nye avisen Verdens Gang. Det er egentlig bevis nok på at hans illegale virksomhet må ha fungert som et videre springbrett, men her må det likevel konkretiseres.

Ole Kristian Grimnes skriver at det var en hovedtendens når det gjaldt toppfolk i hjemmefrontens videre karriere etter freden: De ”fulgte de løpebaner som de hadde slått innpå før krigen eller – dersom de var unge – som lå innenfor et felt som deres utdannelse mer eller mindre naturlig kvalifiserte dem for”.⁴³ Dette stemmer relativt godt for Engens vedkommende. Han hadde blitt cand.philol. i 1942 og aspirerte således ganske naturlig til en stilling som journalist. Okkupasjonen endret ikke noe på det. Det okkupasjonen imidlertid endret på, er etter min mening mulighetene han hadde for å *avansere* langs denne løpebanen. Den illegale virksomheten ga han nemlig noen viktige ting: erfaring, viktige bekjentskaper og et godt rykte.

Jeg har ikke funnet noe som kan tyde på at Engen jobbet som journalist før krigen. Da han sammen med Jens Boyesen tok over det illegale arbeidet til Monsen og Hedemann, startet han i praksis med journalistikken. Nå var ikke dette helt normalt journalistarbeid, men prinsippet var det samme. Opplysninger måtte skaffes, vurderes og videreformidles skriftlig i en passende form. Dette ga Engen praktisk erfaring han kunne dra nytte av etter krigen.

Det er imidlertid det store kontaktnettet han fikk i løpet av okkupasjonen som etter min mening må ha vært av størst betydning for Engens videre utenrikspolitiske karriere. Som sekretær for Kretsen og senere for Hjemmefrontens ledelse, kom Engen i kontakt med svært mange. Enkelte av disse skulle etter hvert bli svært sentrale aktører i norsk utenrikspolitikk etter krigen. Her kan spesielt Halvard Lange nevnes. Den senere utenriksministeren var en del av Kretsen frem til han ble arrestert og sendt til Tyskland sommeren 1942.⁴⁴ Direkte kontakt mellom Lange og Engen under krigen har jeg ikke funnet i kildene, men det er liten tvil om at deres spor må ha krysset hverandre. At de var en del av det samme motstandsmiljøet, kan ha vært en avgjørende betydning for at Lange og Engen tydelig er gode bekjente mens Engen jobbet i VG rett etter krigen. Siden Engen tydeligvis var en betrodd mann innad i

---

⁴² Aas 1980: 38.

⁴³ Grimnes 1979: 505 – 506.

⁴⁴ Andersson 1981: 156.

motstandsarbeidet, var han trolig betrodd også av Lange. At Engen senere skulle bli personlig vervet av utenriksministeren til å bli en del av utenrikstjenesten, er i alle fall et tegn på det.

Den tydeligste linken mellom okkupasjons- og fredstid for Engens del finner vi imidlertid i hans første arbeidsplass etter freden – utenriksredaktørstolen i Verdens Gang. For en person helt uten ordinær journalisterfaring er det tross alt ingen naturlig karrierevei å gå så å si rett til en redaktørstilling. Når Engen likevel kunne gjøre dette, var det trolig på grunn av det ryet hans motstandsarbeid hadde gitt ham. Gjennom sin illegale virksomhet hadde Engen vist seg som «nasjonalt patent» – at han var en som stod opp for Norge selv da det så som mørkest ut. Dette ga han en form for sosial kapital han kunne dra med seg videre. I tillegg til dette viste motstandsarbeidet hvilke praktiske kunnskaper og kvaliteter Engen innehadde. Spesielt tydelig ble dette for andre personer som også hadde deltatt i motstandsbevegelsen. Betegnende nok var det også fra dette miljøet at Verdens Gang oppstod.⁴⁵

Avslutning

Det er først med utenriksredaktørposten i den nye, landsdekkende avisen Verdens Gang at Hans Engen trådte inn på den utenrikspolitiske arena. Således er det på mange måter først her den *utenrikspolitiske* biografien starter. Når jeg likevel har valgt å gå gjennom utviklingen frem til nå, er det for å forsøke å peke på noen mulige grunner til at Engen faktisk kom seg inn i utenrikspolitikken. Som sønn av en jernbanevokter på Koppang var det nemlig ikke gitt at Engen skulle komme seg dit.

Det jeg har forsøkt å argumentere for, er at det virker som om det var den illegale innsatsen under krigen som ble Engens fundament mot en videre utenrikspolitisk karriere. Gjennom denne innsatsen kom han tett på mennesker som senere skulle inneha ulike toppstillinger, og som dermed visste hva Engen stod for og hva hans kvaliteter var. Som filolog med historie som spesialfelt var det imidlertid ikke bare å bli kjent med de rette menneskene som kan tilskrives æren for at Engen kunne bli en aktør på den utenrikspolitiske arenaen. De faktiske kunnskapene han hadde i språk og om verdens historie var også viktig. Poenget er imidlertid at det var hans illegale innsats som gjorde disse kunnskapene og kvalitetene synlige – i alle fall synlige for de rette personene.

---

⁴⁵ For mer om VGs opprettelse, se neste kapittel.

III: 1945 – 1949: REDAKTØREN

12. oktober 1946 ble en 33 år gammel Hans Engen utnevnt til utenriksredaktør i den ferske avisen Verdens Gang (VG). På dette tidspunktet hadde Engen bare noen måneder med journalisterfaring å vise til. Mangel på erfaring til tross, satsingen på en urutinert østerdøl skulle likevel vise seg å bli et sjakktrekk av Chr. A. R. Christensen, sjefsredaktør i VG. I løpet av bare to og et halvt år skulle nemlig Engen utvikle seg til å bli en av de mest respekterte utenrikskommentatorene i norsk presse.

At Engens karriereutvikling skulle bli slik, var imidlertid ikke skrevet i stjernene. Engen kunne også endt rett i utenrikstjenesten uten et mellomspill som redaktør. For bare noen måneder etter Engen hadde startet i VG, prøvde utenriksminister Halvard Lange å hente Engen til sitt lag. Engen svarte oppriktelig ja til dette, men måtte senere trekke sitt tilsagn. I stedet fortsatte han i VG – inntil videre. Hadde tilfeldighetene vært litt annerledes, ville altså ikke Engen vært *journalisten som ble diplomat* – som alltid har vært den litt merkelige karriereutviklingen som Engen har vært kjent for.

Disse tilfeldighetene i 1946 er noe av det dette kapitlet vil handle om. Selv om Engen ikke ble ansatt av UD i 1946, skulle nemlig en tett kontakt UDs toppfolk fortsette gjennom hele hans redaktørtid likevel. VG var en avis som prydet seg med honnørord som «fri og uavhengig». Derfor er denne tette linken interessant. Før dette behandles, vil jeg forsøke å gjøre rede for hvilke holdninger Engen hadde til internasjonale spørsmål generelt i perioden 1946 – 49. Det er først med Engens inntreden i journalistikken at dette er mulig å spore. Fremtredende her vil naturlig nok være hvilken posisjon Engen tok i forbindelse med det vanskelige alliansevalget Norge måtte ta i starten av 1949.

Den første utenriksredaktør i «en avis av en ny art»

Aller først burde det imidlertid gjøres litt mer rede for Engens utgangspunkt. Etter at seiersrusen hadde lagt seg våren 1945, var situasjonen for Engen som for mange andre motstandsmenn: Han trengte noe å gjøre. De siste årene hadde vært slitsomme, krevende og intense – men også noen av de rikeste i hans liv.⁴⁶ For å fylle tomrommet etter den hektiske motstandskampen forsøkte han en kort tid å ta til med studier igjen, men forsøket ble kortvarig. I stedet dukket det opp et tilbud fra gamle kjente som hadde startet en ny avis.⁴⁷

Den nye avisa var Verdens Gang, en avis med utspring fra motstandsbevegelsen. Engen visste tidlig om planene rundt avisen, men var trolig ikke direkte involvert i

---

⁴⁶ Opplyst av Engen i radioprogrammet «En illegal mønsterorganisasjon i arbeid», 19.01.1960. Se: NB, NRKs digitale radioarkiv.

⁴⁷ Verdens Gang 22.08.1962.

planleggingsarbeidet.⁴⁸ Det var Christian A. R. Christensen og idéhistoriker H. O. Christophersen som var mest involvert i den prosessen – og hovedtanken deres var at VG skulle være en liberal, ikke-sosialistisk avis av en helt ny støpning. Den nye avisen skulle være ”... en avis av en ny art, uavhengig av aksjonærer, av politiske partier og andre organisasjoner”.⁴⁹ Slik skulle avisa også bli en videreføring av den samarbeidsånden hjemmefrontarbeidet var tuftet på. VGs fremste oppgave ble derfor å videreføre en politikk som jobbet for fellesskapets beste, ble det proklamert.⁵⁰ Midlet for å få til dette, var å bygge på en nøktern og saklig fremstilling av ufarget fakta. Slik ble «saklighet» – i tillegg til «uavhengighet» – et av de aller viktigste honnørordene for den nye avisen.⁵¹

Engen startet sitt virke 1. april og jobbet med utenriksstoffet.⁵² Utenrikspolitikk skulle være et prioritert område for VG, men inntil da hadde det meste på feltet blitt kjøpt inn fra nyhetsbyråer.⁵³ Fortsatt skulle mye bli kjøpt inn, men Engen kom kjapt i gang med å skrive egne utenrikskronikker under signaturen «H.E.» – og disse vant raskt popularitet. Det tyder både tilbakemelding til avisen og andre, nye tilbud til Engen på.⁵⁴ I løpet av perioden 1946-49 var Engen fast kronikør i både *NRK*, *Internasjonal politikk* og i andre fagtidsskrifter – i tillegg til å jobbe fast i VG.⁵⁵ Som nevnt gikk det heller ikke mange månedene før det ble det annonsert at han var blitt utnevnt til redaktør for utenriksseksjonen.⁵⁶ Med det ble han avisas første utenriksredaktør.

Grundig, allsidig og lite meningsbærende

Det var ikke unaturlig at avisen fant ut at de trengte en egen redaktør til utenriksstoffet. Utenrikspolitikk var kanskje ikke det dominerende tema i det offentlige ordskiftet de første par etterkrigsårene⁵⁷, men utviklingen i verden var likevel av den art at informasjon om verdenspolitikken ble mer og mer aktuell. Det som hadde vært en bred allianse som hadde slått de nazistiske og fascistiske krefter, og som også var en allianse man skulle basere en ny verdensorganisasjon på, begynte å slå sprekker. Dette skapte store problemer for Norge.

---

⁴⁸ Eidem 1983: 209.

⁴⁹ Proklamert i avisas programartikkel «Våre mål og våre veier». Sitert fra Eide 1995: 4.

⁵⁰ Sitert fra Guldbrandsen 1970: 80.

⁵¹ Gulbrandsen 1970: 82.

⁵² Opplyst av Knut Strøm ved VGs personalavdeling.

⁵³ Eide 1995: 80.

⁵⁴ Verdens Gang 25.11.1947. Avisen kunne melde om at de hadde fått flere tilbakemeldinger på at Engens artikler ble lest med stor interesse.

⁵⁵ De andre fagtidsskriftene var i første rekke *Militær Orientering* og *The Norseman*. Alle bidragene i disse tidsskriftene er lest og gjennomgått – og er i så måte en del av kildegrunnlaget for dette kapittelet. Ingen av disse er imidlertid brukt direkte da de ikke inneholdt holdninger eller synspunkter som divergerte med det som kommer fram gjennom hans artikler og kronikker i VG. Utenrikskronikkene fra NRK er ikke gjennomgått da de etter alle solemerker slettet. En gjennomgang av NRKs radioarkiv på Nasjonalbiblioteket ga nemlig ikke funn.

⁵⁶ Verdens Gang 12.10.1946.

⁵⁷ Sverdrup 1996: 199.

Problemene kom i første rekke av at Norges utenrikspolitikk i de første par etterkrigsårene gikk ut på å støtte lojalt opp om De forente nasjoner og å stå utenfor eventuelle blokkdannelser – en politikk som har fått merkelappen «brobyggingspolitikken».⁵⁸ Denne linjen hadde bred støtte, men skulle etter hvert bli vanskeligere og vanskeligere å opprettholde da motsetningene mellom øst og vest ble så sterke at å ikke velge side ble umulig.

Men før situasjonen kom så langt at en side måtte velges, hva kjennetegnet Engens kommentarer til den internasjonale situasjonen? Ser en overordnet på det, er det to ting som stikker seg spesielt ut. For det første var det en stor grundighet og allsidighet i det han skrev – og et stort mangfold i utenrikspolitiske emner. Saker knyttet til krigsoppgjøret og den gryende øst-vest-konflikten dominerte selvfølgelig, men med jevne mellomrom kunne VGs lesere få oppdateringer om politikk og historie fra alle verdens hjørner. Valg i Nederland, løsriving og deling av India, konflikter i Filippinene, svartebørsmarked i Italia og oppsplittingen av Korea er noen eksempler på Engens emner. Og et trekk ved alle disse artiklene – og andre – var en grundig gjennomgang av historie og kontekst for at leseren skulle forstå problemene, situasjonens aktører og deres motiver, samt de mulige konsekvensene ved ulike utfall av situasjonen. Utenlandske utenrikskommentatorer ble flittig brukt som kilder, og den språklige stilen kunne nesten minne mer om lærebøker i historie enn om tradisjonelt avisstoff: Tonen var tørr, avbalansert og saklig, han delte gjerne inn i bakenforliggende og utløsende årsaker til situasjoner, og de historiske linjene ble dratt langt bakover. At det var verdenshistorie som var Engens hovedfag under studietiden, var neppe vanskelig å spore for leserne.

For det andre er det påfallende hvor lite eksplisitte meninger det egentlig var i det Engen skrev. Med noen få unntak var hans artikler og kronikker mer analyserende enn meningsbærende i sin form. Han tok sjeldent eksplisitt side eller presenterte situasjoner kun fra én synsvinkel. Saklighet og nøkternhet var tydeligvis et ideal han satt høyt. Dette meningsfraværet gjaldt kanskje spesielt for tiden før 1948. Med tanke på den generelt store enigheten det var rundt utenrikspolitikken i disse første etterkrigsårene, er ikke dette så merkelig – rett og slett fordi det var få store spørsmål oppe til debatt. Et annet aspekt som også er med på å forklare fraværet av eksplisitte meninger, er at det var avisens lederartikkel som hadde denne funksjonen. Den ble skrevet av sjefsredaktør Chr. A. R. Christensen selv.⁵⁹

Etterkrigstidens vendepunkt

Selv om mangfoldet i Engens utenrikspolitiske emner var stort, var det med han som med de fleste utenrikspolitiske kommentatorer i de første årene etter andre verdenskrig – det var

---

⁵⁸ Sverdrup 1996: 201.

⁵⁹ Eide 1995: 104.

forholdet mellom øst og vest som fikk en klart dominerende posisjon. Da det etter hvert ble klart at alliansen fra krigen ikke ville holde langt inn i freden, tvang det seg frem nyvurderinger for norsk utenrikspolitikk. Hovedproblemet for Norge var hvordan landet skulle løse sitt sikkerhetsproblem. 9. april 1940 hadde vist at landet ikke kunne regne med å holdes utenfor en eventuell stormaktskrig. Til tross for dette gikk brobyggingsstrategien likevel ut på å holde Norge utenfor enhver militærallianse i fredstid. Da forholdet mellom USA og Sovjetunionen etter hvert ble så iskaldt at det lammet hele FN, erkjente man imidlertid at dette måtte endres. I den situasjonen var det to hovedalternativer som seilte opp som mulige løsninger på Norges sikkerhetsproblem: Norge kunne slutte seg til enten en skandinavisk eller en vestlig allianse. I det følgende vil jeg beskjeftige meg med hvordan Engen stilte seg til dette vanskelige spørsmålet.

Et naturlig sted å starte denne behandlingen er den dagen Engen selv fremholdt at hadde vært et vendepunkt i etterkrigstiden: 12. desember 1947. Den dagen satt Engen selv «ringside» og fulgte på nært hold utenriksministtermøtet i London og de fire seirende makters utenriksministres forsøk på å få til en felles fredstraktat med Tyskland. Under dette møtet kom Sovjetunionens utenriksminister Molotov med en erklæring som fikk Engen til å skrive et innlegg hjem til Oslo som for første gang dirret av pathos og som ikke bare bestod av nøkterne overveielser. Erklæringen til Molotov var nemlig så ”fylt av bitterhet, sarkasme og anklage at den savner sidestykke i diplomatiets historie”, mente Engen. Samtidig spådde han at bruddet som nå måtte komme på utenriksministtermøtet, ville bli et vendepunkt i etterkrigstiden. ”Bare et under etter dagens møte vil kunne bringe partene så noenlunde i sammen igjen”, skrev Engen, og la til: ”Og det er et magert grunnlag for håp”.⁶⁰

Bruddet i London kom og det skapte en ny dynamikk i utviklingen fremover. Men bruddet var også et resultat av en utvikling i forholdet mellom USA og Sovjetunionen som hadde vært spesielt dårlig det siste året. Engen selv skrev at ”London-møtet brøt sammen i skyggen av Marshall-planen”, og mente han at før man så hvilken virkning en mulig Marshall-planen ville få, kunne det umulig bli noen enighet mellom USA og Sovjetunionen.⁶¹ Marshallplanen var sammen med Truman-doktrinen to hovedpilarer i amerikansk utenrikspolitikk som begge hadde blitt til i 1947, og som begge skapte et enda mer tilspisset forhold mellom USA og Sovjetunionen. Truman-doktrinen var president Trumans erklæring om at USA anså det som sin oppgave å beskytte frie folk i andre land som gjorde motstand mot en væpnet minoritet eller mot press utenfra. I praksis ble dette en oppdemmingspolitikk med brodd mot Sovjetunionen.⁶² Marshall-planen var på sin side en økonomisk gjenreisningsplan for

---

⁶⁰ Avsnittet er basert på Verdens Gang 13.12. 1947; At bruddet på utenriksministtermøtet hadde vært et vendepunkt, var en oppfatning Engen opprettholdt også senere.

⁶¹ Verdens Gang 17.12.1947.

⁶² Skodvin 1971: 48.

Europa som var blitt lansert av USAs utenriksminister George Marshall. Planen skulle sikre europeiske land nødvendige midler for å komme seg ut av uføret etter verdenskrigens herjinger. Sovjetunionen ville imidlertid ikke ta imot hjelp fordi de mente hjelpeprogrammet ville bryte med landets suverenitet – og nektet samtidig også andre øst-europeiske land å ta imot. Det skapte en ytterligere splittelse mellom øst og vest.⁶³

Hva skrev Engen i forbindelse med disse to milepælene, som ble lansert henholdsvis i mars og juni 1947? I kjølvannet av Truman-doktrinen mente Engen som de fleste andre norske aviskommentatorer at den internasjonale situasjonen var blitt mye mer spent. Kritisk var han også til doktrinen opphavsland fordi han mente doktrinen baserte seg på den ”utgamle, fantasiløse maktpolitikken hvis logiske konsekvens inntil denne dag har vært krig”.⁶⁴ I tillegg påpekte Engen som flere andre kommentatorer at doktrinen var et slag for FN siden USA i realiteten sa de kunne komme til å handle utenfor den nye verdensorganisasjonen.⁶⁵ Historiker Knut Einar Eriksen, som har skrevet en hovedoppgave om Norges vei til NATO, skriver at norske aviser i sin generelt negative tolking av Truman-doktrinen likevel ”i liten grad [satte] denne tolkning av den internasjonale situasjonen i direkte forbindelse med norsk sikkerhetspolitikk”.⁶⁶ Dette stemmer nok bare delvis for Engen, som trolig hadde blant annet sitt eget land i tankene da han skrev om Truman-doktrinen og konsekvensene for FN at ”det er uunnværlig at dette må få konsekvenser for alle dem som har tenkt å basere sin utenrikspolitikk på et internasjonalt system”.⁶⁷ Engen lanserte ikke noe alternativ til brobyggingspolitikken, men mente tydeligvis at Truman-doktrinen burde få konsekvenser siden FN ville bli vingeklippet om USA handlet unilateralt og utenfor organisasjonen. Utgangspunktet var ikke lenger det samme som da man hadde etablert brobyggingspolitikken.

Når det gjelder Marshall-hjelpen var dette noe som fikk oppmerksomhet over et mye større tidsrom enn Truman-doktrinen. Her vil jeg imidlertid nøye meg med å si litt om hva Engens umiddelbare reaksjon var. Den må nemlig sies å være positiv – og planen var etter Engens synspunkt et klart steg i riktig retning for USAs Europa-politikk. Engen hadde noen måneder tidligere besøkt blant annet Italia og Frankrike og skrevet korrespondentbrev hjem om den håpløse økonomiske situasjonen på kontinentet.⁶⁸ Han hadde sett med egne øyne det desperate behov det var for både mat og valuta i Europa, og mente derfor at Marshalls utspill la til rette for en vinn-vinn-situasjon: for amerikanerne var det nødvendig å få omsatt sin overskuddsproduksjon og for europeerne var det nødvendig å få del i den. I tillegg ville en

---

⁶³ Eriksen 1972: 66.

⁶⁴ Verdens Gang 18.06.1947.

⁶⁵ Verdens Gang 31.03.1947.

⁶⁶ Eriksen 1972: 26.

⁶⁷ Verdens Gang 26.03.1947.

⁶⁸ Verdens Gang 19.09.1946.

eventuell etterkrigskrise i den amerikanske økonomien også gå hardt utover Europa. Derfor var det også i vår interesse at amerikanerne fikk avsetning på varene sine, skrev Engen.⁶⁹

Akkurat hvordan Truman-doktrinen og Marshall-planen forholdt seg til hverandre, var likevel noe uklart, mente Engen. Men en ting måtte man være klar over: det var ikke for ”våre vakre øynes skyld at amerikanerne vil sende oss mat og maskiner”.⁷⁰ Derfor var Engen også klar på at hjelpeprogrammet ikke måtte kastes under politiske vilkår.⁷¹ Her var han altså på linje med Norges offisielle holdning. Etter en litt lunken tilnærming til Marshall-planen, gikk utenriksledelsen inn for et norsk ja til invitasjonen. Men da den konkrete planen skulle forhandles om, var Norges utgangspunkt at det økonomiske samarbeidet ikke måtte føre til innblanding i medlemsstatenes interne politikk.⁷²

Ambivalent til Bevin

Den nevnte utenrikskonferansen i London desember 1947 var av flere sett på som en avgjørende test for om det kunne være mulig å få til en tilnærming mellom de to stormaktene. En som hadde et slikt perspektiv var Storbritannias utenriksminister Ernest Bevin. Da utenriksministermøtet havarerte, var han derfor kjapt ute med å lansere en ny utenrikspolitikk som ikke lenger gikk ut på å få til en enighet mellom USA og Sovjetunionen.⁷³ Denne politikken ble kjent for omverdenen gjennom en tale i Underhuset 22. januar 1948, og politikken skulle også få konsekvenser for Norge.

Bevins tanker gikk i retning av en samling av de demokratiske landene i Vest-Europa for å stå mot presset fra øst. I første omgang handlet denne «Bevin-planen» om en allianse mellom Frankrike, Storbritannia og de tre BeNeLux-landene, men døren ble holdt åpen for ”andre historiske medlemmer av den europeiske sivilisasjon”.⁷⁴ Dermed tvang nyvurderingen seg frem innen norsk utenrikspolitikk: burde brobyggingspolitikken gis opp?

Engen reagerte positivt på Bevins planer. 28. januar skrev han en artikkel om dette under tittelen «Samarbeid i Vest-Europa». På dette tidspunktet var ikke alt brakt på det rene når det gjaldt akkurat hvordan samarbeidet ville bli, men den første oppgaven ville i alle fall være å beskytte Vest-Europa fra et ”direkte angrep fra øst”, skrev Engen. ”Videre vil de [fem deltakerlandene] gå i brodden for utstrakt økonomisk samkjøring og nedbryting av handelssperringer”, la Engen til – og ønsket dette samtidig velkommen. Engen mente Norge måtte gjøre seg klar til å slutte seg til ”et slikt permanent vest-europeisk samarbeid”: ”Et slikt

---

⁶⁹ Verdens Gang 18.06.1947.

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ *ibid.*

⁷² Eriksen 1972: 26-27 og Skodvin 1971: 54-55.

⁷³ Eriksen & Pharo 1997: 286-7.

⁷⁴ Sitert fra Eriksen & Pharo 1997: 287.

samarbeid er historisk sett den logiske konsekvens av Marshallplanen [...] Likeså naturlig som det var for Norge å gå sammen med de andre 15 «Marshall-land», like naturlig vil det være å finne sin plass i et organisert vest-europeisk samarbeid.”, konkluderte han.⁷⁵

På bakgrunn av denne artikkelen kan man være fristet til å konkludere med at Engen var en tidlig forkjemper for at Norge måtte ta plass i en vestlig allianse. Ser en imidlertid bildet over tid, er likevel ikke dette så tydelig. Ikke lenge etter Bevins tale oppstod noen dramatiske uker i Europa. Sovjetunionen konsoliderte sin maktposisjon i Øst-Europa gjennom kupp i Tsjekkoslovakia og en «vennskapsavtale» med Finland. Utenriksdepartementet fikk også inn meldinger om at Norge var på vei til å bli «tilbudt» en vennskapsavtale med Sovjet. Dette satte nervene i høyspenn både i Norge og Europa, og utviklingen av det som fikk navnet Vestunionen gikk fort. Da Engen for første gang kommenterte Bevin-planen og sikkerhetspolitikken igjen, den 16. mars⁷⁶, var hans anbefaling ikke like unison for et norsk medlemskap. Han påpekte da at slik alliansen var akkurat på det tidspunktet, hadde de militære forpliktelsene som Storbritannia og Frankrike hadde tatt på seg ingen reell verdi siden disse to landene balanserte ”på kanten av en økonomisk katastrofe”. Det som i praksis hadde skjedd, mente Engen, var at den de facto-alliansen som bestod mellom Storbritannia og USA var blitt flyttet øst- og sørover. Derfor skrev Engen at en eventuell norsk ”tilslutning til «Vestblokken» vil i realiteten bety at vi blir den aller ytterste utløper i den britisk-amerikanske militæralliansen som i dagens situasjon og for mange år framover utelukkende vil ha som oppgave å hindre en sovjetisk-russisk ekspansjon [...] Vi vil i tilfelle bli en forpost.” Om vi burde bli med eller ikke, sa Engen ingen ting om, men han var opptatt av at det var like viktig å ikke ha «allianseillusjoner» som det var viktig å ikke ha «nøytralitetsillusjoner»: Norge hadde ikke kapasitet til å bygge ut det forsvaret som krevdes for å være en vestlig allianses forpost til Sovjetunionen. Derfor måtte vi belage oss på baser og forhåndslagring av militært personell fra USA og Storbritannia på norsk territorium om vi ble med i en allianse.⁷⁷

En tredje kraft – men ikke Norden

Sett i ettertid bommet Engen med denne spådommen. Ved innmeldingen i NATO presenterte Norge den såkalte «Baseerklæringen», som sa at det ikke ville bli åpnet baser for fremmede stridskrefter i Norge ”så lenge Norge ikke er angrepet eller utsatt for trusler om angrep”.⁷⁸

---

⁷⁵ Avsnittet er basert på Verdens Gang 28.01.1948.

⁷⁶ Gjennom de dramatiske ukene i slutten av februar ble utenrikspolitikken og den sikkerhetspolitiske situasjonen behandlet direkte på lederplass. Lederne var det sjefsredaktør Chr. A. R Christensen, og ikke Hans Engen, som skrev.

⁷⁷ Avsnittet er basert på Verdens Gang:16.03.1948.

⁷⁸ Njølstad 2008: 425.

Denne erklæringen ble til etter sovjetisk press rundt innmeldingen i 1949. Men slik situasjonen så ut tidlig i 1948, anså Engen dette for umulig.

Skal man imidlertid summere opp riktige og uriktige antakelser, er det likevel ikke hva som slo feil, men heller hvor mye som var rett, som kanskje er det mest oppsiktsvekkende om vi følger Engens videre drøfting av sikkerhetsproblemet. Dette er noe som spesielt kommer til syne når det gjelder behandlingen av spørsmålet om et *skandinavisk* forsvarsforbund som svar på den spente, internasjonale situasjonen. Opprinnelig skulle man egentlig tro at Engen var en forkjemper for det skandinaviske alternativet. Siden han hadde vært positiv til de første utspillene til Bevin, kan man tolke han dit hen at han var en av mange som ønsket å danne en «tredje makt» mellom de to stormaktene. Dette var en tanke som var populær spesielt i venstresosialistiske kretser – og kan på sett og vis ses på som en videreføring av brobyggingspolitikken.⁷⁹ Da Engen forstod at Vestunionen ville bli sterkt avhengig av USA, ble han imidlertid mer skeptisk og la seg nærmere det som har blitt kalt Halvard Langes «vente-og-se-linje».⁸⁰ Men der Lange og resten av regjeringen lenge holdt døren åpen for en skandinavisk løsning, ble den muligheten for en «tredje vei» kjapt smelt igjen av en utenriksredaktør som skulle vise seg å være svært så fremsynt i sin analyse.

Norge og Sveriges utenrikspolitiske forutsetninger var så ulike at det måtte være like greit at de to landene skilte lag med en gang, var Engens hovedpoeng. Dette skrev han i en lengre artikkel den 29. mai under tittelen «Nordisk uenighet». Den svenske forsvarsindustrien var heller ikke sterk nok til å forsyne landene annet enn i fredstid – og derfor måtte et norsk-svensk⁸¹ forsvarsforbund være et ledd i et vesteuropeisk forsvarssamband hvis planene ville ”høre hjemme i de politiske realiteters verden”, skrev Engen. Det virket som Engen tok for gitt at svenske myndigheter ikke ville gå med på en slik vestbinding, og derfor mente han at spørsmålet om de to nabolandene burde skille lag burde vurderes ”nøakternt og fordomsfritt”. Mer avgjørende enn å holde sammen med Sverige var ikke å komme på parti med Storbritannias fiender, mente Engen. Til det var Norges atlanterhavskyst for strategisk viktig for britene. Derfor var det mest naturlig for Norge ”å treffe et engasjement med Storbritannia alene”, skrev Engen. En slik avtale ”ville ikke bare være naturlig fordi våre to land står hverandre meget nær politisk og kulturelt, men den tar også fullt hensyn til Norges fundamentale strategiske problem, nemlig at det er en atlanterhavstat”, skrev Engen, som nå tydeligvis ikke lenger var en tilhenger av norsk tilslutning til Vestunionen heller. Grunnen til dette var i første rekke fordi Tysklands posisjon ikke var avklart enda. Det var ikke gunstig å binde seg til en ”diffus koalisjon” på

---

⁷⁹ Eriksen & Pharo 1997: 286.

⁸⁰ Eriksen & Pharo 1997: 290.

⁸¹ Danmark var av topografiske grunner umulig å forsvare, så det måtte – beklagelig vis – bare glemmes å ha med dem i et eventuelt forbund, mente Engen.

kontinentet som kunne bli vesentlig endret i det øyeblikket Tysklands posisjon ble avklart, mente han.⁸²

Det mest oppsiktsvekkende med denne analysen er hvor skarpsynt den faktisk var. På dette tidspunktet hadde de første sonderingene rundt et skandinavisk forsvarsforbund blitt innledet, og senere på året ble også militære utredninger satt i gang. Disse utredningene skulle komme til samme konklusjon som Engen. Engen påpekte altså allerede i mai det som skulle bli en av de avgjørende grunnene til at den skandinaviske løsningen ble droppet over et halvt år senere: En skandinavisk allianse ville ikke være sterk nok til å klare seg uten hjelp utenfra, og den svenske forsvarsindustrien var heller ikke sterk nok til å forsyne landene i en opprustningsfase. Og som Engen spådde i mai: Sverige ville likevel ikke – til tross for den militære utredningens funn – binde det skandinaviske forsvarsforbundet til noen annen vestlig allianse. Det ble ikke dette et tilfredsstillende alternativ for Norge.⁸³

Tilbake i alliansen

Engen ville altså ”treffe et engasjement med Storbritannia alene” i stedet for å bli med en ”diffus koalisjon” på kontinentet.⁸⁴ Som vi tidligere har sett, hadde han imidlertid ikke særlig tro på Storbritannias militære evne. Derfor må det implisitt i hans ønske om en separatavtale med Storbritannia ha vært en forståelse om at denne alliansen måtte ha en viss tilknytning til USA. Noe utdyping rundt dette ga han imidlertid ikke. Ikke den 29. mai – og ikke i senere artikler heller. Det skulle nemlig gå over et halvt år før Engen igjen tok bladet fra munnen og virkelig mente noe om Norges sikkerhetspolitiske veivalg.

Bakgrunnen for det var at ikke mange ukene etter artikkelen om norsk-svensk forsvarsforbund stod på trykk, forlot Engen sin leilighet i Inkognito Terrasse i Oslo og satte kursen mot Paris. På et standsmessig hotell på Place de la Concorde bosatte han seg sammen med diplomater og journalister fra alle verdens hjørner.⁸⁵ Sammen med VGs legendariske tegner Pedro var hans mandat å dekke FNs 3. generalforsamling fra nærmeste hold – i tillegg til å holde VGs lesere oppdatert om den politiske utviklingen i Europa. Et halvt års tid oppholdt han seg i den franske hovedstaden – og i løpet av den tiden gjorde han seg opp en ny mening om hvordan Norge burde løse sikkerhetsproblemet.

Da han skrev et «Parisbrev» hjem om nordisk nøytralitet og vest-europeisk samarbeid i slutten av januar 1949, var han nemlig kommet frem til at Norge måtte finne sin plass i en

---

⁸² Avsnittet er basert på Verdens Gang 29.05.1948.

⁸³ Riste 2001: 200 – 202; Sverdrup 1996: 319 – 327.

⁸⁴ Verdens Gang 29.05.1948.

⁸⁵ Gram 1983: 34.

vestlig allianse likevel.⁸⁶ Marshall-planen og det som hadde utviklet seg til å bli planen om en Atlanterhavspakt var nemlig to sider av samme sak, mente Engen nå. Man kunne ikke både være med på den økonomiske oppbyggingen av Europa gjennom OEEC og samtidig bygge opp et sterkt nok militært, og ikke minst *økonomisk* forsvar om Norden hadde tenkt å holde seg nøytrale under en eventuell krig.⁸⁷ En storkrig utenfor stuedøren ville innebære at Norden måtte være selvberget og uten økonomiske forpliktelser til noen part. For det første ville dette være en umulig oppgave for de tre landene, og for det andre ville en slik selvbergingslinje være uforenelig med samarbeidet som nå skjedde gjennom OEEC, skrev Engen. Derfor måtte alt av Marshallhjelp og vesteuropeisk samarbeid gis opp om en ville danne et nøytralitetsforbund med Sverige og Danmark. Eller som Engen selv skrev: ”Den statsmann som vil prøve å stå med et ben i Karlstad og et ben i Paris, vil ganske snart forskreve seg på det forsmedeligste”.⁸⁸

Et par uker etter at han igjen hadde argumentert for at nordisk forsvarsforbund var umulig, kom det enda et nytt langt innlegg fra Engen. Nå gikk han med full tyngde inn for norsk tilslutning til Atlanterhavspakten. I dette innlegget var det først og fremst en kraftig gjendrivelse av den sikkerhetspolitiske opposisjonens argumenter Engen beskjeftiget seg med. Hans hovedpoeng var at det virket som opposisjonen ”ikke en gang [har] gjort forsøk på å sette seg inn i den utvikling som faktisk har foregått i den del av verden som Norge selv er en integrerende del av, nemlig Vest-Europa”. For Engen var det klart at den integreringen som skjedde i Europa gjennom OEEC var av ”verdenshistorisk betydning”. Andre land hadde tatt denne utviklingen innover seg, og derfor hadde mange også lagt om sin utenrikspolitikk. Spørsmålet var om Norge virkelig skulle stille seg på sidelinjen av denne sammensmeltningen – som blant annet innebar at økonomi og forsvar måtte organiseres på tvers av de gamle nasjonalstatene. Engen mente at opposisjonen som argumenterte mot dette, gjorde det mest av ”frykten for «det ukjente»”, og ikke på bakgrunn av en kunnskap om hva som faktisk foregikk utenfor stuedøren. Og dessuten, la Engen til, det verden trengte for å unngå en ny storkrig var stabilitet. Et Norge eller Norden utenfor blokkene ville bli et tomrom som truet denne stabiliteten. Han konkluderte:

”Derfor vil full norsk deltakelse i det regionale sikkerhetssystem som nå tar form bety elimineringen av et farlig punkt og således være et direkte bidrag til sikringen av verdensfreden, samtidig som det vil fjerne en hindring for full norsk delaktighet i gjenreisningen av vår verdens økonomi.”⁸⁹

Utenriksledelsens mann?

Som gjennomgangen ovenfor har vist, skiftet Engen mening flere ganger når det gjaldt hvordan Norge burde løse sitt sikkerhetsproblem. Dette er imidlertid ikke særlig oppsiktsvekkende med

---

⁸⁶ Verdens Gang 25.01.1949.

⁸⁷ Engen slo for øvrig også fra seg mulighetene til at vi kunne bli holdt utenfor uansett, men det var en annen sak.

⁸⁸ Avsnittet er basert på Verdens Gang 25.01.1949.

⁸⁹ Avsnittet er basert på Verdens Gang 08.02.1949.

tanke på hvor skiftende både situasjonen og kunnskapen om ulike alternativer var. Mer interessant er med hvilken *tyngde* Engen helt til slutt gikk inn for en norsk tilslutning til Atlanterhavspakten. Et påfallende trekk ved Engens virke som utenriksredaktør hadde som nevnt vært hans hang til å unngå å mene ting direkte. Spesielt de to siste innleggene fra januar/februar 1949 bryter imidlertid dette mønsteret ganske markant.⁹⁰ Hva var grunnen til denne endringen?

En hypotese kan være at det akkurat på dette tidspunktet var nødvendig for sentrale aktører innen norsk utenriksledelse å overbevise Atlanterhavspaktens skeptikere – og at Engen hadde en finger med i spillet for å få til dette. For å forklare dette nærmere må vi imidlertid tilbake til de tilfældighetene i 1946 som ble nevnt i innledningen, og til spørsmålet om hvem som var en del av Engens nære omgangskrets under VG-tiden. Ut fra kildematerialet har det naturlig nok ikke vært mulig å kartlegge omgangskretsen til det fulle, men det er flere ting som tyder på at Engen hadde usedvanlig nære bånd til toppen av norsk utenriksledelse også gjennom hele journalistperioden. Det er Arne Ording, utenriksminister Langes rådgiver, sine dagbøker som kan berette om dette. I dagboken finnes flere nedtegnelser fra utenrikspolitiske diskusjoner eller annet sosialt samvær som Lange, Ording og Engen deltok i sammen.⁹¹ Det er også denne dagboken som kan røpe at Engen ble forøkt vervet til utenrikstjenesten av Lange allerede i 1946. Stillingen Lange ønsket at Engen skulle bekle, var som «politisk observatør» i Berlin.⁹²

Stillingen som «politisk observatør» var trolig en del av en sivilt orientert etterretningstjeneste som var under oppbygning på denne tiden. Rett etter krigen ble det nemlig tatt skritt for å føre en mer aktiv informasjons- og etterretningstjeneste innen utenrikstjenesten. Bakgrunnen for dette var at det rådet en oppfatning av at etterretningen hadde sviktet i opptakten til den tyske invasjonen i 1940, og at det var en av grunnene til at Norge hadde vært så uforberedt på det tyske overfallet.⁹³ På tidspunktet Engen fikk jobbforespørselen fra Lange, på sensommeren 1946, var ikke dette nye systemet opprettet ennå, men utenriksministeren så tydeligvis behov for en observatør i Berlin på dette tidspunktet likevel. At han under en slik tidlig fase henvendte seg til Engen, var ikke så rart. Det var jo i praksis sivilt etterretningsarbeid Engen hadde drevet med under hele okkupasjonstiden. I tillegg snakket Engen flytende tysk, hvilket naturligvis var så godt som en forutsetning for en slik jobb i Berlin.

Det er et brev funnet i Halvard Langes arkiv som viser at Engen i utgangspunktet må ha sagt ja til dette tilbudet fra utenriksministeren. Engen sa ja mens de begge var på

---

⁹⁰ Dette gjelder også for hans innlegg 29. mai 1948.

⁹¹ Dette skjer både gjennom at han var en del av redaktørgruppen i tidsskriftet *Internasjonal Politikk* (som Ording var redaktør for) og gjennom uformelle samtaler. Se blant annet Ordings dagbok fra 19.08.1946, 07.02.1947 og 20.05.1947.

⁹² Arne Ordings dagbok 04.09.1946.

⁹³ HL, Dc, L0001, mappe: «Etterretning av beredskap 1946 – 1956», «P.M», 15.12.1947; Se også: Njølstad 2008: 379.

fredskonferansen i Paris, men etter at han kom hjem til Norge måtte Engen imidlertid trekke sitt tilsagn. Grunnen var at han hadde helseproblemer som trengte behandling i Norge over et tidsrom som gjorde det umulig å reise i denne omgang. Engen beklaget dette, men gjorde imidlertid utenriksministeren oppmerksom på at sjefsredaktør Christensen i VG var innforstått med at Engen ville stå fritt om et halvt år også, ”hvis det da fremdeles skulle være aktuelt med Berlin”.⁹⁴

Det ble aldri Berlin-jobb på Engen, men kontakten med utenrikstjenestens toppfolk fortsatte. Foruten den generelle sosiale omgangen er Engens nære kontakt med utenriksledelsen noe som kom aller tydeligst frem mot slutten av Engens tid i VG. På dette tidspunktet opplevde Engen et press i forbindelse med sin journalistgjerning. Samtidig med opprettelsen av VG ble det nemlig nedsatt et «rådgivende organ» som skulle sikre den nye avisens uavhengige posisjon. Organet skulle bestå av ”5-10 fremtredende, innsiktsfulle personer med allmenn tillit, som [...] kunne stå som garanter for en sunn politisk ledelse”.⁹⁵ Det ville i praksis si at rådet skulle være vakt mot ”utglidning fra redaksjonens side eller trykk fra den interesserte kapitals side”.⁹⁶

Det som imidlertid skjedde med dette rådet, var at det *selv* ble en tung aktør når det gjaldt hvilken politisk linje avisen skulle ha. Rådets egne møteprotokoller fra perioden har dessverre ikke vært mulig å oppdrive⁹⁷, men ut av Ordings dagbok kan vi lese at Engen var i et ”spent forhold” til dette rådet.⁹⁸ Hva det spente forholdet gikk ut på, gir ikke dagboken svar på, men det kan være grunn til å tro at det handlet om at rådet ønsket at avisen skulle ha en tydeligere og fastere vestvendt linje i utenrikspolitikken. Gunnar Jahn, en av flere høytstående motstandsmenn som satt i rådet, konfererte daglig med sjefsredaktør Christensen om avisen⁹⁹ – og han gremmet seg over den vaklende linjen avisen viste i utenrikspolitikken. Dette fremgår av hans alt annet enn diplomatiske dagbøker, som i perioden 1945-49 inneholder flere utfall mot avisen. Engen ble sjeldent direkte kritisert i disse, men det kom et påfallende lettet utbrudd i Jahns dagbok dagen Engen hadde forkastet tanken om nordisk nøytralitet den 29. mai 1948. ”Endelig toner også han flagg!”, noterte Venstre-politikeren seg.¹⁰⁰

Det er grunn til å tro at presset fra dette rådet kunne føles stort for avisens ansatte – for Jahn og resten av rådet var ikke fremmed for å sørge for at journalister som hadde en for radikal ideologi ble fjernet.¹⁰¹ Da dette skjedde med journalisten Hans Heiberg i oktober 1948, går det

---

⁹⁴ HL, Da, L0004, mappe: «Privat korr., særlig med og om etatsfolk 1946 - 1950», Engen til Lange, 11.10.1946.

⁹⁵ Sitert fra Eide 1995: 54.

⁹⁶ *ibid.*

⁹⁷ Knut Strøm ved VGs personalavdeling har søkt etter disse i VGs arkiver i Akersgata, men dessverre uten hell.

⁹⁸ Arne Ordings dagbok 19.03.1948.

⁹⁹ Arne Ordings dagbok 04.02.1948.

¹⁰⁰ Dagboken er en del av Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling.

¹⁰¹ Gunnar Jahn dagbok 13.10.1948: Rådet hadde møttes for å diskutere en enkeltartikkel skrevet av Heiberg. På møtet hadde alle blitt enige om at Heiberg ikke kunne fortsette ”når han sto Sovjet så nær i ideologi”, skrev Jahn.

frem av Ordings dagbok at Engen hadde behov for å lette på hjertet. I dagboknotatet fra den dagen finner vi også klare bevis på at Engen var en sentral støttespiller for utenriksledelsen – for etter at Engen skal ha underrettet Ording om den vanskelige situasjonen i VG, svarte Ording:

”Jeg sa til Hans Engen at han fra arbeiderbevegelsens synspunkt nå gjorde mest nytte i VG, arbeiderpressen kunne ikke oppta mange folk, vi kunne ikke opprettholde noe forbud mot at våre folk arbeidet i borgerlige aviser. Hittil har Hans Engen også kunnet skrive stort sett det han ville”.¹⁰²

Spesielt to elementer er interessant med dette. For det første anså Ording Engen for å være en av *våre folk*. For det andre gjorde Engen mest *nytte* i VG. Den nytte en redaktør eventuelt kan gjøre for en bevegelse/et parti er å informere og påvirke opinionen gjennom artikler, debattinnlegg og kronikker. Hvis Engen skulle være til nytte for arbeiderbevegelsen, så måtte han altså være med på en opinionspåvirkning til arbeiderbevegelsens fordel. Spørsmålet blir derfor om de to kraftfulle innleggene i Atlanterhavspaktens favør i månedsskiftet januar/februar 1949 kan ses i denne sammenheng?

Del av en kampanje?

Bare litt tidligere, i løpet av de første ukene i 1949, hadde toppledelsen i Arbeiderpartiet bestemt seg for å gå inn for at Norge skulle slutte seg til Atlanterhavspakten. Det hadde vært ulik grad av tvil innen ledelsen om hvilket alternativ som skulle velges, men da den største tvileren av dem alle, statsminister Gerhardsen, bestemte seg for atlanterhavsløsningen etter et møte i Karlstad 5. og 6. januar, var saken avgjort.

Men om toppledelsen i parti og regjering var overbevist, var ikke dette nok. Skulle Norge ta steget inn i en militærallianse i fredstid, trengtes Stortingets velsignelse. Man visste hvor de borgerlige partiene sto, men det var innad i eget parti at skoen trykket for regjeringen. Her hadde det nordiske alternativet betydelig støtte, og skepsisen var stor til å slutte seg til en vestlig allianse. Derfor forstod partiledelsen at landsmøtet 17. – 19. februar ville bli avgjørende, siden et vedtak der var noe partiledelsen ville måtte bøye av for. Derfor måtte det settes i gang en kampanje for å få overbevist tvilerne.¹⁰³

Denne kampanjen lyktes – og det var flere grunner til det, men Knut Einar Eriksen skriver at en av grunnene var at partiledelsen hadde ”kontroll over sentrale kommunikasjonskanaler”.¹⁰⁴ Dette betyr at det var partiledelsen som satt med informasjon, og at det var de som også hadde de klart beste forutsetningene for å få delt den. I første rekke gjaldt dette Arbeiderbladet og Arbeidernes Pressekontor, som ble brukt med stor tyngde spesielt i

---

¹⁰² Arne Ordings dagbok 09.10.1948.

¹⁰³ Njølstad 2008: 429.

¹⁰⁴ Eriksen 1972: 240.

sluttfasen etter at partiledelsen ble samlet om det vestlige alternativet.¹⁰⁵ Spørsmålet er imidlertid om også VG kan ha blitt «brukt» i denne informasjonskampanjen. Det er i alle fall påfallende hvor tydelig Engen var akkurat rundt denne tiden – til forskjell fra hva han hadde vært tidligere. Med bakgrunn i Ordings kommentar om hvilken «nytte» Engen kunne gjøre for arbeiderbevegelsen, er det lett å helle mot en tolking av det var en form for overenstemmelse mellom Engen og utenriksledelsen om at også han skulle bidra i det offentlige ordskiftet til fordel for Atlanterhavspakten. Når vi i tillegg vet at Engen på dette tidspunktet også ventet på å starte i en ny jobb i utenrikstjenesten bare noen måneder senere, er det i alle fall grunn til å tro at dette er en mulighet.¹⁰⁶

Den uavhengige påvirkningskraft

Engens mulige rolle i AP-ledelsens «kampanje» bringer oss inn på spørsmålet om hvilken betydning Engens redaktørgjerning kan ha hatt. Dette er noe som selvfølgelig ikke lar seg måle, men at hans bidrag i debatten kan ha bikket noen tvilere over på utenriksledelsens side, bør det være god grunn for å tro. Bakgrunnen for denne hypotesen er todelt. Det handler for det første om hvilken posisjon Engen hadde opparbeidet seg i det offentlige ordskiftet – og det handler om hvem som faktisk leste det han skrev.

For å ta det første først: Et av de første adjektivene som gjerne ble brukt om Engen var *velinformert*. Det virker som Engen allerede tidlig i VG-tiden fikk dette ryktet på seg. Avisen selv kunne melde om at den hadde fått flere tilbakemeldinger om at Engens stykker i avisen ble lest med stor interesse¹⁰⁷ – og det faktum at Engen var fast utenrikskronikør i NRK og i andre tidsskrifter er også med på å bekrefte hans tyngde i ordskiftet. Den brønn av informasjon og kunnskap han kunne hente fra, spant seg i stor grad fra studietiden, men også en unik evne til å skaffe seg gode kontakter var viktig. Tett kontakt med den norske utenriksledelsen ga mye god informasjon, men Engen fikk også nær kontakt med andre lands utenrikstjenester. Under utenriksministermøtet i London 1947 ble Engen for eksempel invitert til en intim pressefrokost med USAs utenriksminister Marshall sammen med bare fire andre utvalgte pressefolk.¹⁰⁸ Etter dette fortsatte han å ha tilgang til amerikanske pressemøter hvor bare de 13 – 14 viktigste utenriksmedarbeiderne fikk adgang¹⁰⁹. Hos den andre hovedaktøren i den kalde krigen, Sovjetunionen, fikk Engen også en tidlig inngang inn bakveien. Allerede fra sommeren 1947

---

¹⁰⁵ *ibid.*

¹⁰⁶ Opplysninger hentet fra Arne Ordings dagbok: Arvid Sveum hadde fått tilbud om å overta Engens stilling i VG, og konfererte med Ording om dette 03.12.1948. Engen hadde fått tilbudet om å reise med Arne Sunde til delegasjonen i FN, skrev Ording.

¹⁰⁷ Verdens Gang 25.11.1947.

¹⁰⁸ Svein Holtsmarks arkiv: Fra Zorin til Pospelov (redaktør av *Pravda*), 18.05.1948.

¹⁰⁹ Arne Ordings dagbok 30. 09.1948.

hadde han jevnlig samtaler sovjetiske diplomater i Norge.¹¹⁰ Disse samtalene ga gode muligheter til å få mer klarhet i sovjetiske standpunkter – og kunne dermed være gull verdt om han ville skjære gjennom propaganda-dominerte taler på internasjonale konferanser.¹¹¹

Når det kommer til den spesifikke debatten i forkant av Arbeiderpartiets landsmøte, hadde Engen et ekstra ess i ermet som ga han en enda mer solid posisjon: han hadde – i motsetning til opposisjonen – vært til stede «der utviklingen skjedde» i Europa. Som vi husker brukte Engen blant annet utviklingen i OEEC som bakgrunn for at Norge burde slutte seg til Atlanterhavspakten. Engen hadde – og opplyste selvfølgelig om det i artikkelen – studert denne organisasjonen fra nærmeste hold under sitt opphold i Paris, og visste dermed mer enn de fleste om mulige konsekvenser valget ville få for Norge i denne organisasjonen.¹¹² Da Engen gikk så tydelig inn for norsk medlemskap kunne det derfor få stor effekt. Leseren visste for det første at VG var en avis som tok sine beslutninger på et «fritt, saklig grunnlag» – og i dette tilfelle også på et særdeles grundig faglig grunnlag. Sluttet man seg til Engens argumenter, sluttet man seg til dem av rent saklige hensyn.

Men selv om Engen kanskje var en person som hadde autoritet på det utenrikspolitiske feltet, så kommer jo spørsmålet om hvem som faktisk leste VG og som dermed kunne bli påvirket. Også her er det vanskelig å være skråsikker. En allmenn tendens fra perioden var at avisfloraen var dominert av partiaviser. VG var en av få aviser som ikke hadde noen partipolitisk tilknytning, og kunne således appellere til alle. Per 1949 hadde likevel ikke VG den brede appellen, men var en avis som først og fremst appellerte til ”fortroppene i vårt politiske, kulturelle og økonomiske liv”, som disponent Ola Kirkevaag skal ha sagt.¹¹³ Blant denne fortroppen befant imidlertid representantene på Stortinget seg – det mente i alle fall Høyre-politiker Sjur Lindebrække, som ved flere anledninger har hevdet at VG var den mest leste avisen på Stortinget på denne tiden.¹¹⁴

Typisk nok var det blant Arbeiderpartiets *stortingsmenn* man fant flest tvilere til ledelsens standpunkt i debatten om Atlanterhavspakten. Det var altså Stortingsrepresentantene hos AP som måtte overbevises.¹¹⁵ I nettopp denne konteksten kan vi tenke oss at Engens innlegg var viktige. Om den anerkjente utenriksredaktøren i den mest populære avisen på Stortinget gikk inn for et standpunkt – uten å offisielt gjøre det på vegne av et parti – kunne det nok være enklere å bli overbevist.

---

¹¹⁰ Referater finnes i HE, L0005, mappe «Papirer tilhørende Hans Engen».

¹¹¹ Disse møtene med sovjetiske diplomater er noe jeg vil komme nærmere inn på i neste kapittel.

¹¹² Verdens Gang 25.01.1949.

¹¹³ Eide 1995: 92.

¹¹⁴ Eide 1995: 111.

¹¹⁵ Eriksen 1972: 170.

Avslutning

Et av de vanskeligste vurderingsspørsmålene vedrørende Engens tid som redaktør, er i hvor stor grad Engen var sin egen herre under utførelsen av redaktørgjerningen. Som vi har sett hadde VG et rådgivende organ som bestod av markante, maktbevisste personligheter. Disse kunne kritisere avisens linje – og også få medarbeidere fjernet om de gikk inn for det. På den annen side har Arne Ordings dagbøker vist oss at Engen hadde et særdeles tett forhold til utenriksledelsen på samme tid som han var utenriksredaktør i sin «uavhengige» avis VG. Kulturjournalist Odd Eidem, som jobbet i VG samtidig med Engen, har for eksempel skrevet i sine memoarer at Engen var Langes ”talerør i avisen”, og at Engen ”lempelig lirket” opinionen mot NATO.¹¹⁶ Som vi har sett, stemmer denne karakteristikken ganske godt. Engen gikk tungt inn for norsk tilslutning til Atlanterhavspakten, og det på et tidspunkt som ikke kunnet passet bedre for utenriksminister Lange, som trengte å få tvilerne i Arbeiderpartiet overbevist. På den annen siden er det ikke slik at alt Engen skrev kan ses på som en overenstemmelse mellom Engen og utenriksledelsen. Engens totale avvisning av planene om et nordisk forsvarsforbund i slutten av mai 1948 er et slikt eksempel.

Gjennom sine tre år i pressens tjeneste er det i alle fall ingen tvil om at Engen for alvor steg ut fra det illegale arbeidets mørke og inn i offentlighetens lys. Mens det rett etter krigen ikke var mange som visste hvem den 32 år gamle filologen fra Koppang var, var Engen blitt en velkjent skikkelse i det utenrikspolitiske miljøet i 1949. Engens artikler ble lest med interesse fra flere hold, og det har blitt fremhevet fra flere at det var på bakgrunn av disse at Lange fikk øynene opp for Engen og plukket han opp til utenriktjenesten i 1949.¹¹⁷ Nå vet vi imidlertid at Engen var tenkt som en aktuell medarbeider i utenriktjenesten allerede i 1946, så det kan ikke utelukkende være på grunn av hans VG-skriverier at han fikk innpass i Utenriksdepartementet. Likevel kan hans mange utenriksanalyser neppe ha talt mot han da Lange skulle velge en presseattaché til FN-delegasjonen i New York i 1949. Gjennom tre forskjellige korrespondentoppdrag på kontinentet hadde Engen lært seg det internasjonale systemet å kjenne – i tillegg til å ha skaffet seg mange kontakter både i pressen og blant andre lands utenriktjenester. Av erfaring visste han også hvordan utenrikspressen fungerte til det innerste. Som pressemedarbeider fantes det neppe en mer betydningsfull kunnskap enn dette. Og dessuten – som en siste ting – så var det én ting utenriksministeren ønsket seg blant sine nye medarbeidere mer enn noe annet på denne tiden: Språkmektige folk som var gode til å skrive og ordlegge seg.¹¹⁸ Disse kvalitetene var ikke vanskelig å finne i en sindig kar fra Østerdalen – *det* hadde i alle fall hans journalistgjerning bevist.

---

¹¹⁶ Eidem 1983: 209.

¹¹⁷ Verdens Gang 22.08.1962 og 09.04.1966.

¹¹⁸ Samtale med Even Lange; Skouen 1996: 205 – 206.

IV: 1949 – 1958: I VERDENS DIPLOMATIETS SENTRUM

Våren 1949 startet Hans Engen sitt virke i den norske utenrikstjenesten. Som ved oppstarten av sin forrige jobb, startet Engen blottet for formell erfaring og kompetanse. Han hadde riktig nok kunnet studere diplomatisk aktivitet fra sidelinjen gjennom sine utenriksoppdrag i VG, men å utøve kunsten *selv* hadde han fortsatt til gode. Likevel, det er et annet likhetstrekk til hans forrige jobb som også er slående: stigningen på rangstigen skjedde like hurtig i diplomatiet som det hadde gjort i journalistikken. Bare tre år etter oppstarten nådde Engen ambassadørs rang – og det på en stasjon som ble ansett som en av utenrikstjenestens viktigste.

Som vi skal se i dette kapitlet, opparbeidet Engen seg i løpet av tiden i FN en posisjon og autoritet i Utenriksdepartementet som få bortsett fra Halvard Lange innehadde.¹¹⁹ For å forstå og forklare denne utviklingen, må vi gå gjennom saker Engen jobbet mye med. Hvilken posisjon inntok han, og hvilken innflytelse hadde han i saker hvor han var sterkt involvert? Hva er det som eventuelt kan forklare den posisjonen og den innflytelsen Engen fikk i løpet av disse årene? Det er slike spørsmål dette kapitlet vil forsøke å svare på.

Det er imidlertid en utfordring knyttet til å gå gjennom saker Engen jobbet mye med i FN. I hele ni år befant Engen seg i FN-korridorene, og derfor er det ikke akkurat mangel på saker å ta tak i. Av plass- og tidshensyn har jeg derfor vært nødt til å gjøre et utvalg og kun behandle de sakene hvor det virker som Engen hadde en spesielt viktig rolle.¹²⁰ Omfanget har likevel blitt såpass omfattende at jeg har valgt å dele dette kapitlet i tre, med Suez-krisen i 1956 som skille. Suez-krisen skulle bli Engens store gjennombrudd på den internasjonale diplomatarena, og oppdelingen av FN-tiden i *før*, *under* og *etter* de dramatiske dagene i slutten av 1956 føles derfor naturlig.

1) 1949 – 55: ENGEN, KOREAKRIGEN OG DE FØRSTE FN-ÅR

Ny situasjon – ny stilling

At Engen skulle bli en del av Norges faste FN-delegasjon, hadde vært klart fra rundt årsskiftet 1948/49. Formelt startet han imidlertid ikke før 1. april, da Arne Sunde overtok som FN-ambassadør etter Finn Moe. Jobben Engen skulle ha, var som presseattaché – en nyopprettet stilling i delegasjonen. Bakgrunnen for utvidelsen var at Norge samtidig fikk sete i Sikkerhetsrådet og man regnet derfor med et større mediepress enn tidligere. Utenriksdepartementet anså det for viktig ”at norsk og utenlandsk presse blir tilfredsstillende og

---

¹¹⁹ Dette var Halvard Langes personlige oppfatning – opplyst i brev til Engen sommeren 1957. Se: HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende Hans Engen. 1945 – 1963».

¹²⁰ Valget er basert på hva som er tatt vare på av dokumentasjon i Hans Engens eget arkiv og på hva kilder har kunnet si om hvilke saker som Engen hadde viktig en rolle i. Andre kilder er diverse avis- og leksikonartikler om Engen, samt samtaler med faghistorikere, ex-diplomater og journalister.

pålitelig orientert om den norske delegasjons standpunkter og stemmegivning”.¹²¹ Til den jobben trengtes en presseattaché.

Presseattachéer var en stillingstype som hadde bredt om seg i etterkant av andre verdenskrig. Bakgrunnen var Norges økende deltakelse i verdenssamfunnet gjennom blant annet FN og NATO. Informasjonsbehovet om norske forhold ble derfor større rundt omkring i verden, og presseattachéene var med på å sørge for at denne informasjonen ble korrekt.¹²² Arbeidsoppgavene til en presseattaché var likevel ikke krystallklare selv om opplysningen av utenlandsk presse var primæroppgaven. Mange presseattachéer hadde ulike oppgaver i tillegg. For Engens del ble for eksempel det å komme i nær kontakt med opinionskapende organer i New York ikke bare viktig for at verdenspressen skulle få informasjon om Norge – det var også en måte for den norske delegasjonen å skaffe seg informasjon om andre lands synspunkter og stemmegivninger.¹²³ I tillegg var ikke den norske FN-delegasjonen større enn at Engen også måtte delta i vanlig diplomat- og komitéarbeid i organisasjonen mens han var presseattaché. Nesten umiddelbart etter sin ankomst i New York fikk Engen for eksempel et spesielt ansvar for den norske behandling av de tidligere italienske kolonier.¹²⁴ Vanlig diplomatiarbeid gikk altså hånd i hånd med en mer «spesialisert» virksomhet som pressemedarbeider de første årene.

Hell i arbeid og kjærlighet

Den «hybrid-formen» som stillingen hadde, gjorde det trolig ukontroversielt å ansette Engen i 1949. Likevel kommer man ikke bort fra at Engen var og forble en som var rekruttert utenfor «fagetaten». Rekrutteringen til utenrikstjenesten skulle normalt skje gjennom aspirantordningen, som var en treårig opplæring man kunne søke seg til på ulikt grunnlag.¹²⁵ I løpet av perioden 1940 – 50 ble likevel mange rekruttert til UD på ”irregulært vis” fordi behovet for mannskap og personer med ulike typer spesialkompetanse økte dramatisk etter krigen.¹²⁶ Engens spesialkompetanse var at han visste hvordan utenriksjournalistikken fungerte til det innerste.

Det skulle imidlertid fort gå opp for Arne Sunde og resten av den norske FN-delegasjonen at Engens skikkethet innenfor diplomatiet *generelt* også var stor. I beretninger hjem til UD går det frem at Engens inntog i delegasjonen hadde vært til ”stor hjelp for delegasjonens sjef”.¹²⁷ Dette handlet både om informasjonen han fikk tak i ved å skaffe seg mange gode kontakter i pressemiljøet i Lake Success, men også ved at han fungerte meget bra i

---

¹²¹ UD, 2.8, Boks 158, Mappe 39: «Fellesinstruks for spesialattachéene», bd. IV.

¹²² Sommeren 1949 klaget Høyres C.J. Hambro over de økende utgiftene til blant annet pressetjenesten i UD. Flere aviser tok til motmæle mot kritikken på lederplass, og brukte argumentene over. Se for eksempel Dagbladet 17.06.1949.

¹²³ UD, 2.8, Boks 158, Mappe 39: «Fellesinstruks for spesialattachéene», bd. IV.

¹²⁴ 30.5/9: Møteprotokoll fra FN-delegasjonen. Fjerde Generalforsamling, del 2.

¹²⁵ Neumann & Leira 2005: 343 – 345.

¹²⁶ Lange 1954: 13.

¹²⁷ UD, 2.8, Boks 158, Mappe 39: «Fellesinstruks for spesialattachéene», bd. IV.

en annen viktig del av den diplomatiske praksisen: selskapslivet. ”Hans Engen er et stort aktivum, også i denne forbindelse”, konstaterte i alle fall Arne Sunde i et personlig brev hjem til utenriksminister Lange våren 1949.¹²⁸ Som vi tidligere har vært inne på, hadde jo Engen – tross mangelen på formell diplomatutdannelse – en solid kulturell dannelse i bunn. Interesse og kunnskap om språk, historie, litteratur og musikk gjorde trolig at han fant seg vel til rette i «borgerlige kretser» som verdensdiplomati – til tross for sin bakgrunn som sønn av en jernbanevokter på Hedmarken.

Engens tidlige suksess på arbeidsfronten fikk for øvrig også en ekvivalent i privatsfæren som også bør nevnes. De siste årene hadde Engen levd et omflakkende liv, men etter ankomsten til New York var det tydeligvis tid for å tenke på kone og familieliv. Og da han først fant kjærligheten, så skulle det vise seg at Engen ikke bare var disponert for «sindige og nøkterne» overveielser, men også for mer spontane handlinger. Kun et par måneder gikk det fra han møtte den norskættede amerikaneren Erna Bergren, til han var gift. Høsten 1949 hadde Engens gamle venn Jens Boyesen fått ”enkelte mistanker” om at noe var på gang på Engens kjærlighetsfront, men ingen ting var bekreftet.¹²⁹ Likevel, bare tre måneder senere hadde Engen gjennomført en tre ukers ”honeymoon” i Florida med sin utkårede – og var kommet tilbake til delegasjonen ”brunstekt og strålende”, som ambassadør Sunde skrev.¹³⁰

Koreakrigen bryter ut

Det påfølgende året, 1950, lå an til å bli et godt år for Hans Engen og frue, nygifte som de var. Den verdenspolitiske utviklingen kastet imidlertid mørke skygger over idyllen. 25. juni inntraff det som ble starten på etterkrigstidens så langt mest dramatiske situasjon. Nordkoreanske styrker angrep Sør-Korea, og Koreakrigen ble utløst. Siden Nord-Korea var styrt av kommunister og Sør-Korea av et amerikansk-støttet militær-regime, ble angrepet i Vesten tolket som et bevis på at kommunistblokken ville bruke militærmakt i sin ekspansjonspolitik. ¹³¹ Situasjonen ble oppfattet som svært dramatisk både helt til topps i den norske regjeringen og i Engens nærmeste krets¹³²: ”Jeg innrømmer at det alt sammen logisk peker rett mot en ny verdenskrig”, skrev for eksempel Arne Ording til Engen noen måneder etter krigsutbruddet.¹³³ Forsiktig optimist

---

¹²⁸ HL, Da, L0004, mappe: «Privat korr. med og om etatsfolk 1946 – 1959», Sunde til Lange, 11.05.1949; Se også Arne Ordings dagbok 23.05 og 16.08.1950.

¹²⁹ HL, Da, L0002, mappe: «Privat korr. 1955 – 61». Privatbrev fra Boyesen til Lange, 11.10.1949. Av brevet går det frem at Engen, Lange og Boyesen tydeligvis er gode venner. Boyesen oppdaterer Lange om livet i New York: ”På kvinnefronten er ennå ingen rent drastiske ting skjedd, men enkelte innledende fremstøt foretar man jo i den utstrekning møtevirksomheten i Lake Success tillater det. Jeg har enkelte mistanker når det gjelder Hans, men har ennå ikke fått den bekreftet på en slik måte at jeg syns jeg kan meddele noe...”.

¹³⁰ HL, Da, L0002, mappe: «Privat korrespondanse 1950 – 52», Sunde til Lange, 12.01.1950.

¹³¹ Eriksen & Pharo 1997: 36.

¹³² Njølstad 2008: 438 – 439.

¹³³ HE, L0001, mappe: «Koreakrigen 1950 – 53», Ording til Engen, 04.12.1950.

forsøkte han likevel å være, og la til ”... heldigvis er jo ikke verden alltid logisk. Så lenge det er liv, er det håp”.¹³⁴

Frykten handlet om at krigen i Korea skulle utvikle seg til å bli en verdensomspennende krig som dro med seg Norge. Det var også frykt knyttet til at stridighetene i Korea bandt amerikanske styrker til det Fjerne Østen – noe som gjorde Vest-Europa mer sårbar for sovjetisk press.¹³⁵ For Norge ble Koreakrigen ekstra problematisk fordi landet hadde én av de syv ikke-permanente setene i Sikkerhetsrådet. Deltakelsen i Sikkerhetsrådet gjorde at Norge måtte ta stilling til og bidra i den diplomatiske behandlingen av problemet i FN.¹³⁶ Av den grunn kan Norges posisjon og status i forbindelse med Koreakrigen analyseres på mange måter, men nedenfor vil jeg gjøre mest rede for og drøfte hvilken rolle *Engen* hadde. Som presseattaché for en småstat var det ikke mye som lå til rette for at han skulle få noen posisjon av betydning under en internasjonal storkonflikt. Likevel fikk han en rolle som gjør at hans navn dukker opp i den internasjonale litteraturen om emnet.¹³⁷

Det hemmelige mellomledet

Engens spesielle posisjon kom av at han ble benyttet som et hemmelig diplomatisk mellomledd mellom sovjeterne og amerikanerne.¹³⁸ Denne virksomheten startet høsten 1950, rett før FNs generalforsamling skulle til å vedta en resolusjon som skulle gi de USA-ledede FN-styrkene rett til å krysse den 38. breddegrad i sitt forsøk på å slå tilbake den nordkoreanske aggresjonen. I sammenheng med denne resolusjonen tok Vasilij Kassaniev, en sovjetisk statsborger som var ansatt i FN-sekretariatet, kontakt med Engen for å diskutere Korea-problemet. Til tross for at Kassaniev var en del av FN-sekretariatet, gikk det frem av situasjonen at han ikke nødvendigvis snakket på et helt «nøytralt grunnlag» – selv om en ansatt i FNs sekretariat egentlig ikke skal operere på vegne av noen regjering. Kassaniev, som tidligere hadde vært medlem av den sovjetiske FN-delegasjonen, hadde nemlig fortsatt direkte linjer til Sovjetunionens utenriksminister, Andreij Visijinski, kunne Engen konstatere.¹³⁹

---

¹³⁴ *ibid.*

¹³⁵ Njølstad 2008: 438 – 439.

¹³⁶ Skogrand 1995: 285 – 286.

¹³⁷ Se Foot 1989; Warner 1980; Stueck 1995.

¹³⁸ HE, L0001, mappe: «Koreakrigen 1950 – 53»: Behandlingen av Engens rolle som formidler mellom USA og Sovjetunionen bygger i hovedsak på et 18-siders udatert og håndskrevet notat som finnes i Engens arkiv (heretter «**Korea-notatet**»). Notatet er Engens egen oppsummering av sitt virke som mellommann de første dagene av oktober 1950, og ser ut til å være nedtegnet ikke lenge etter. Dersom annet ikke er anvist, stammer alle opplysninger og sitater i de neste avsnittene fra dette notatet.

¹³⁹ FN-paktens bestemmelser om at en person i FNs tjeneste ikke skal ta instruksjoner fra noen regjering var imidlertid ikke Kassaniev alene om å bryte blant sovjetiske diplomater. Den senere kjente sovjetiske avhopperen Arkady Shevchenko skriver for eksempel i sin selvbiografi at sovjetiske tjenestemenn i FN-sekretariatet hadde eksplisitte spesialinstrukser om hvordan de skulle operere i sitt hjemlands tjeneste i det egentlig nøytrale sekretariatet. Se Schevchenko 1985: 293 – 296.

Samtalene mellom Engen og Kassaniev ble innledet med en lunsj 4. oktober. Under lunsjen kom samtalen inn på Korea, og Kassaniev kunne fortelle at han var ”dødens redd” for hva som ville skje om de USA-ledede styrkene krysset den 38. breddegrad. Dette var nemlig ”uakseptabelt” for Sovjetunionen, siden det ville bety mye for deres sikkerhet og prestisje om USA plutselig skulle stå med styrker i deres nærområde, fortalte Kassaniev. En fremrykning over den 38. breddegrad ville skape en ”ytterst fiendtlig” situasjon, slo han fast.¹⁴⁰

Til Kassanievs bemerkninger om dette, svarte Engen noe som tydeligvis gjorde inntrykk. Engen fortalte nemlig at det ikke var sikkert at det kom til å være amerikanske tropper som «okkuperte» Nord-Korea om den 38. breddegrad ble krysset. For så vidt han hadde forstått, fortalte Engen, kunne amerikanerne være villige til å bytte ut en eventuell okkupasjonsstyrke i Nord-Korea med tropper fra andre land, og da kanskje først og fremst andre asiatiske land.¹⁴¹ Denne bemerkningen kom overraskende på Kassaniev. Han spurte både om Engen kunne gjenta det han hadde sagt og om han virkelig mente dette. Han lurte også på om han kunne bringe dette videre til Visijinski. Da Engen spurte tilbake hva som kunne være akseptabelt for Sovjetunionen under den rådende situasjonen, svarte Kassaniev at Nord-Korea kunne bli overtalt til å legge ned våpnene sine om den 38. breddegrad ikke ble krysset. En FN-kommisjon kunne deretter få adgang til Korea for å overvåke våpenhvilen og avholde valg. Kanskje kunne politistyrker fra FN også få adgang, mente Kassaniev.

Også Kassanievs bemerkninger om saken var ganske oppsiktsvekkende. Hvis de stemte, kunne altså Sovjetunionen ta på seg å presse det nordkoreanske regimet til å godta en våpenhvile, samt la FN spille en hovedrolle i den videre politiske utviklingen. Opplysningenes oppsiktsvekkende karakter gjorde til at Engen fortalte dette videre til deler av den norske FN-delegasjonen umiddelbart etter lunsjen – og at han deretter, med ambassadør Sundes tillatelse, gikk til den amerikanske FN-delegasjonen for å opplyse om hva Kassaniev hadde sagt. Den amerikanske delegasjonen fant Kassanievs uttalelser ”extremely interesting”, har Engen notert seg, og av den grunn tok det heller ikke lang tid før USAs utenriksminister Dean Acheson personlig oppsøkte Engen for å få et muntlig referat fra samtalen. I kjølvannet av dette referatet, anmodet amerikanerne Engen om å utarbeide en nøyaktig rapport om samtalen, samt å fortsette å holde kontakten med Kassaniev. Acheson karakteriserte samtalene som ”highly interesting” og ”valueble”, og ønsket gjerne å bli holdt underrettet om videre samtaler. Engen ble også bedt om å holde hele opplegget strengt hemmelig.¹⁴²

---

¹⁴⁰ HE, L0001, mappe: «Koreakrigen 1950 – 53»: «Korea-notatet».

¹⁴¹ Dette var en oppfatning som ble delt av flere andre Vestlige delegasjoner, men som trolig stod langt fra samtidige amerikanske planer. Se Skogrand 1994: 57 – 58.

¹⁴² Se også FRUS, 1950, vol. VII: 879 – 880.

To dager etter den første samtalen oppsøkte Kassaniev Engen på nytt. Da kunne han fortelle at utenriksminister Visijinski hadde vært meget interessert i mulighetene for ikke-amerikanske okkupasjonsstyrker i Nord-Korea. Det gikk også frem under samtalen at Sovjet kunne tenke seg å se etter løsninger utenfor de åpne FN-kanalene. Da Engen brakte dette videre til amerikanerne igjen, ønsket de at han skulle forsøke å få brakt på det rene om det var noe konkret Kassaniev hadde sett for seg at Engen skulle foreta seg i denne sammenheng. Engen måtte imidlertid gjøre det klart at USA ikke ville godta en uthalingstaktikk, hvor det å ikke krysse den 38. breddegrad ble brukt som en mulighet for at Nord-Korea kunne reorganisere sine styrker.¹⁴³

Dagen etter, den 7. oktober, fortalte Kassaniev til Engen at Sovjetunionen kunne være villige til å forhandle om et arrangement som gikk ut på at Sovjetunionen kunne *garantere* at Nord-Korea ikke fortsatte med fiendtligheter og at en FN-kommisjon kunne få adgang til Korea for å avholde valg. Forutsetningen var imidlertid fortsatt at den 38. breddegrad ikke måtte krysses. Etter at Kassaniev hadde gjort rede for disse mulighetene, startet imidlertid det diplomatiske finarbeidet mellom Kassaniev og Engen. Samtalene begynte da å komme på et nivå som gjorde spørsmålet om hvem de to egentlig snakket på vegne av prekært. Kassaniev lurte på om Engen var villig til å snakke direkte med Visijinski. Til det svarte Engen at han i så fall måtte snakke med sin sjef om det, siden samtalene da ville ”få en annen karakter”. Engen sa at han hittil kun hadde sett på samtalene som ”private”, og at han ikke hadde videreformidlet innholdet til noen andre delegasjoner. Det hadde nemlig amerikanerne instruert ham om å si.¹⁴⁴ Heller ikke Engen klarte å få noe skikkelig svar ut av Kassaniev om det de begge lurte på: om deres samtaler kunne danne basisen for reelle drøftinger mellom amerikanerne og sovjet-russerne.

Dessverre for både Engen og Kassaniev, kunne de bare konstatere at den diplomatiske løsningen de eventuelt så for seg falt i grus i løpet av de påfølgende dagene. De amerikanskledede styrkene endret ikke sine planer, og krysset dermed den 38. breddegrad. Da Engen møtte Kassaniev kort tid etter dette, fikk han bare en høflighetshilsen fra Visijinski. ”Det var alt”, avsluttet Kassaniev, og tilføyde ”situasjonen er jo en helt annen nå”. Dette anså Engen å være en avslutning av kontakten mellom dem – i alle fall i denne omgang.

Hva var Visijinskis plan og hvorfor lyktes den ikke?

”It was too late for such pussy-footing”, er Geoffrey Warners konklusjon om hvorfor Engen og Kassanievs samtaler høsten 1950 ikke førte frem.¹⁴⁵ Sett i ettertid er dette sterkt beklagelig da

---

¹⁴³ Se også FRUS, 1950, vol. VII: 897 – 899.

¹⁴⁴ Skogrand 1994: 63.

¹⁴⁵ Warner 1980: 105.

kryssingen av den 38. breddegrad medførte kinesisk intervensjon i Korea og at kampene fortsatte i to og et halvt år. For amerikanerne var det imidlertid utelukket å stanse sine planer på dette tidspunktet. Det var det både militære og politiske grunner til.¹⁴⁶

Et interessant spørsmål er imidlertid hva Sovjetunionen ønsket med fremstøtet gjennom Kassaniev. På det tidspunktet samtale med Engen startet, hadde allerede Kina bestemt seg for å intervenere om den 38. breddegrad ble krysset – og dette visste Sovjetunionen. Sovjetunionen visste altså at om noe ikke ble gjort, ville Kina og USA havne i krig mot hverandre.¹⁴⁷ Siden Kassaniev hadde direkte tilgang til utenriksminister Visijinski, og siden Visijinski ønsket å møte Engen, er det neppe noen tvil om at dette var et reelt forsøk på å se om det fantes en måte hvor man kunne unngå at Kina intervenerte i krigen. Kinesisk intervensjon ville nemlig innebære at Sovjetunionen følte de måtte innfri allianseforpliktelser de hadde overfor kineserne.¹⁴⁸

Spørsmålet er imidlertid hvor koordinert dette diplomatiske fremstøtet var med lederne i Kreml. I 1994 skrev Kjetil Skogrand at kanskje ville sovjetisk arkivmateriale – som det på dette tidspunktet ble frigjort mer og mer av – kunne gi svaret. En gjennomgang av nyere artikler om Korea-krigen – først og fremst artikler fra «The Cold War International History Project», som er artikler basert på frigitt sovjetisk arkivmateriale – har dessverre ikke gitt noen nye svar på dette spørsmålet.¹⁴⁹ Engen/Kassaniev-samtalene finnes ikke nevnt i noen relevante artikler derfra. Dette kan tyde på at det diplomatiske forsøket var noe Visijinski og hans stab i New York ville se om de fikk noe ut av før de eventuelt tok samtale til et nytt «nivå».¹⁵⁰

I månedene etter den kinesiske intervensjonen var imidlertid amerikanerne på sin side kommet frem til at forsøket gjennom Kassaniev var alvorlig ment. Problemet var bare at Sovjetunionen stod i et vanskelig dilemma i denne saken, mente amerikanerne. De kunne ikke gå åpent ut til amerikanerne om at en eventuell kryssing av den 38. breddegrad ville føre til kinesisk intervensjon – og at det ville føre til at sovjetiske allianseforpliktelser overfor Kina kunne bli utløst. Dette ville fremstått som et sovjetisk ultimatum overfor USA om at kryssing av den 38. breddegrad også ville medføre sovjetisk innblanding i krigen. Om amerikanerne trosset dette, ville Sovjetunionen ha brent alle broer: enten måtte de da latt være å hjelpe Kina, men mistet ansikt totalt, eller så måtte de gått i direkte klinsj med amerikanerne i Korea. For å

---

¹⁴⁶ Skogrand 1994: 66.

¹⁴⁷ Skogrand 1994: 64.

¹⁴⁸ Skogrand 1994: 65.

¹⁴⁹ «The Cold War International History Project» er et prosjekt drevet av *Woodrow Wilson International Center for Scholars* i Washington D.C. Materialet jeg har gått gjennom, er en rekke store og små artikler som er kommet ut i prosjektets *Bulletin*, samt et par litt større «Working Papers». Alt er basert på arkivmaterieell som er blitt tilgjengelig etter den kalde krigens slutt. Artikkene er lest/sett gjennom etter råd fra professor Odd Arne Westad ved London School of Economics.

¹⁵⁰ Dette var også Engens egen teori da han analyserte samtale sammen med amerikanerne noen uker senere. Se FRUS, 1950, vol. VII: 906 – 911.

komme seg unna dette dilemma, forsøkte de heller den mer omstendelige bakkanalen gjennom Engen.¹⁵¹

Hvorfor valgte Sovjetunionen Engen?

Jobben Engen utførte som mellommann mellom Sovjetunionen og USA, var en form for meglingsarbeid som går under betegnelsen «good offices». Om en person eller et land stiller med «good offices», deltar den ikke som en aktiv megler, men fungerer bare som en praktisk tilrettelegger for kommunikasjon mellom to parter.¹⁵² På den måten er det mer riktig å kalle Engen for en *tilrettelegger* eller *mellommann* enn for en *megler* under hans operasjoner høsten 1950.¹⁵³

I løpet av de siste tiårene har Norge flere meglingsoperasjoner å vise til, både som tilretteleggere og som mer aktive meglere.¹⁵⁴ Men da Engen ble brukt av Sovjetunionen i 1950, var dette ukjent landskap for en norsk diplomat.¹⁵⁵ Derfor er det naturlig å stille spørsmålet: Hvorfor valgte sovjeterne akkurat Engen som tilrettelegger i en så viktig sak? Trolig kan vi finne svaret i en kombinasjon av personlige og politiske faktorer.

For å ta det første først: Det Sovjetunionen i første rekke hadde behov for, var en person de følte at de kunne stole på, og en de følte ville overlevere deres synspunkter på en riktig og diskret måte. At de fant dette i akkurat Engen, hadde trolig med måten han fremstod på som person. Som vi har vært inne på tidligere, hadde Engen en unik evne til å få kontakt med mennesker og til å skaffe seg nettverk. Denne kontaktskapende evnen kom av en spesiell egenskap som Engen hadde, som av ulike personer har blitt tolket litt ulikt. Hilde Henriksen Waage har for eksempel kalt Engen ”en «ensom ulv» få kom innpå”¹⁵⁶, mens andre har karakterisert han som «åpen».¹⁵⁷ Begge deler kan muligens bunne i det faktum at Engens kanskje aller største forse, både rent menneskelig og diplomatisk, handlet om at han var en særdeles god lytter, og en som gjerne lyttet mer enn han selv snakket. Gjennom å lytte aktivt og gjennom å forsøke å forstå hva andre hadde å si, fremstod han pålitelig og oppnådde raskt andres tillit.¹⁵⁸ Denne påliteligheten var trolig en viktig grunn til at Sovjetunionen valgte Engen

---

¹⁵¹ Skogrand 1994: 65.

¹⁵² Neumann & Leira 2005: 284.

¹⁵³ Skillet mellom megler og tilrettelegger er et klassisk skille i meglings teori. Se for eksempel Touval 1982: 4-5.

¹⁵⁴ For eksempel den norske good office-operasjonen for USA og Nord-Vietnam i årene 1967 – 69, den norske fredsmeglingen på Balkan mellom 1993 – 95 og de norske bestrebelsene som ledet frem til Oslo-avtalen i 1993.

¹⁵⁵ Neumann & Leira 2005: 284.

¹⁵⁶ Waage 1996: 338. Karakteristikk basert på samtale med tidligere UD-medarbeidere Einar Ansteensen og Bjørn Jensen.

¹⁵⁷ Samtale med Thorvald Stoltenberg 19.06.2013.

¹⁵⁸ At Engens personlige fremferd var noe som inngytte tillit, er noe både Thorvald Stoltenberg og tidligere UD-medarbeider Kåre Dæhlen har fremholdt i samtale med undertegnede. Dæhlen er også forfatteren av en artikkel om Engen i Norsk Biografisk Leksikon, og han kunne opplyse at Engens ryddighet og forutsigbarhet var noe som også ble satt høyt i hjemmefronten under krigen. Når det gjaldt Engens evner som god lytter også på den private arena,

i en så delikat operasjon som samtalene i 1950 var. Selv om hans jobb «bare» var å holde kontakt mellom de to parter, krever slike operasjoner diplomatisk teft. Begge parter må stole på at mellommannen formidler deres intensjoner på en riktig måte, og at diskresjonen blir opprettholdt på tilfredsstillende vis.¹⁵⁹

Men om Engen hadde de riktige karaktertrekkene for å gjennomføre en slik «good offices»-operasjon, er dette neppe hele forklaringen. Det er også en annen personlig grunn som kan være med på å forklare at Kassaniev tok kontakt med Engen – nemlig det faktum at Engen ikke var en ukjent figur for det sovjetiske utenriksvesenet fra før. Som vi var inne på i forrige kapittel, hadde Engen fra sommeren 1947 hatt direkte kontakt med sovjetiske diplomater i Oslo. Disse samtalene ble til på initiativ fra Sovjetunionens ambassade, som brukte samtaler med ulike nordmenn som del av sitt informasjonsgrunnlag om norsk politikk.¹⁶⁰ I Oslo var Engen en samtalepartner som skilte seg ut fra dem som vanligvis hadde kontakt med ambassaden. Engen var en ikke-ideologisk informant som hverken støttet eller kritiserte norsk utenrikspolitikk.¹⁶¹ Engen må ha gjort et spesielt inntrykk på sovjeterne – siden han var den eneste som i slike samtaler kritiserte og advarte sovjetiske diplomater angående deres utenrikspolitiske linje *uten* at dette endte med at han ikke ble brukt som informant senere.¹⁶² I samtalene gikk det også frem at Engen visste mye om den norske utenriksledelsens vurderinger, og også at han personlig stod tett på Halvard Lange.¹⁶³ Disse samtalene hadde trolig en betydning for at han ble valgt som mellommann høsten 1950. Både fordi Engen var kjent for sovjetisk utenriksvesen fra før og fordi de visste at han stod på god fot med utenriksminister Lange.¹⁶⁴ Av den grunn var de nok også klar over at Engen hadde en viss posisjon i det norske utenriksvesenet – til tross for at hans stilling bare var som presseattaché.

---

kunne Engens sønn, Per Anders, gi en god illustrasjon. Det handlet om hvordan typiske «familiekrangler» ble løst hjemme: ”Det var vi andre som kranglet, egentlig. Fatter’n satt som regel bare å hørte på. Da vi var ferdig med å bråke, summerte han hva vi hadde sagt og ment – og da var det egentlig ikke så mye mer å snakke om. Vi ble som regel enige da”, fortalte han.

¹⁵⁹ Skogrand 1995: 298.

¹⁶⁰ Røksund 1996: 19.

¹⁶¹ Røksund 1996: 20. De fleste samtaler den sovjetiske ambassaden hadde med folk som ikke var tilknyttet UD, var som regel med personer som var i opposisjon til den offisielle utenrikspolitiske linje – for eksempel mennesker innen NKP eller den utenrikspolitiske opposisjonen i Arbeiderpartiet.

¹⁶² Haakon Lie ble for eksempel bannlyst som samtalepartner etter at han hadde kommet med sterk kritikk mot Sovjetunionen i en samtale. Det Engen ved en anledning rettet en advarende pekefinger mot, var sovjetisk press mot Norge i forbindelse med Bevin-planen. I en samtale advarte Engen de sovjetiske diplomatene: ”I virkeligheten forstår Sovjet at press på Skandinavia militært eller diplomatisk automatisk presser disse landene til et tett samarbeid med vestmaktene – muligens også i en union. Og dette er ikke Sovjetunionen interessert i overhodet”, sa Engen. Takk til Espen Smith-Meyer for hjelp til å oversette de sovjetiske samtalereferatene, og til Sven Holtsmark ved ISF for å ha gitt meg tilgang til dokumentene. Se Svein Holtsmarks arkiv, samtale mellom Engen og Loginov, 29.03.1948; Røksund 1996: 25 – 26.

¹⁶³ Svein Holtsmarks arkiv, samtale mellom Engen og Loginov, 02.06.1948; Engen rapporterte for øvrig om samtalene han hadde med sovjetiske diplomater videre til Halvard Lange. Se: HL, Da, L0002, mappe: «Privat korr. 1955 – 61».

¹⁶⁴ FRUS, 1950, vol. VII: 899. I samtaler med amerikanerne fortalte Engen at mens han jobbet i VG, hendte det flere ganger at sovjetiske diplomater henvendte seg til han når de ville få overbrakt beskjeder til Lange utenfor de vanlige diplomatiske kanalene.

Engens personlige forutsetninger for å fungere som diplomatisk mellomledd utelukker likevel ikke at Sovjetunionen også hadde politiske motiver for å velge akkurat en *norsk* mellommann. Dette har sammenheng med at Norge i den diplomatiske behandlingen av Koreakrigen hadde en posisjon svært nære USA. Som medlem av både NATO og av Sikkerhetsrådet var USA nødt til å diskutere Korea-spørsmålet med Norge med jevne mellomrom. På denne måten hadde Norge en «naturlig tilgang» til amerikanske diplomater på jevnlig basis. Dette var etter all sannsynlighet også med i Sovjetunionens kalkuleringer da de bestemte seg for å bruke Engen som mellommann. I Engens samtaler med Kassaniev ble det aldri eksplisitt bedt om at amerikanerne skulle få del i det de to diplomatene snakket om, men siden Norge og USA hadde et så tett forhold ble det nok tatt for gitt at informasjonen ville finne veien dit likevel.

Koreakrigen, en døråpner?

Samtalene mellom Engen og Kassaniev førte ingen vei høsten 1950. Det stoppet likevel ikke Engen fra å fortsette å holde kontakten med Kassaniev gjennom Koreakrigen. I sin gjennomgang av amerikansk arkivmateriale om Korea-krigen, har Kjetil Skogrand kunnet dokumentere minst tre andre tilfeller hvor Engen virket som mellommann mellom USA og Sovjetunionen.¹⁶⁵ Ett av disse tilfellene, en henvendelse fra Kassaniev til Engen mars 1953, er også brukt i den internasjonale forskningslitteraturen om Korea-krigen.¹⁶⁶ Trolig var det også flere samtaler mellom Engen og Kassaniev i løpet av Korea-konflikten, men State Department hadde ikke for vane å sette all verden av slike «uformelle samtaler» ned på papiret – selv om de trolig fikk referat fra Engen hele veien.¹⁶⁷ På norsk side ble Engens tilrettelegger-rolle holdt innenfor en snever krets – trolig for å unngå lekkasjer – og lite er derfor å finne i arkiver.¹⁶⁸

Selv om det er usikkerhet knyttet til akkurat hvor mange samtaler Engen hadde med sovjetiske diplomater, er det liten tvil om at hans tilrettelegger-rolle var viktig. Det var få steder de to landene kunne føle hverandre på tennene og få inntrykk av hva den andre parten tenkte.¹⁶⁹ Engens bidrag til å holde en slik mulighet åpen, var derfor viktig for de to landene i en situasjon hvor alle åpne fremstøt for forhandlinger ville fremstått som et tegn på svakhet. Stor betydning hadde trolig rollen for Engen selv også. Som mellommann lærte aktører høyt oppe hos de to

---

¹⁶⁵ Skogrand 1995: 248 – 249.

¹⁶⁶ Foot 1989: 109. Dette var en føler fra Kassaniev om mulighetene for våpenhvileforhandlinger. Foot mener at det er vesentlig at Sovjetunionen valgte å bruke Engen – akkurat som de hadde gjort i sitt forsøk i oktober 1950.

¹⁶⁷ Skogrand 1995: 250; Om State Departments manglende dokumentasjon om slike typer samtaler, opplyste Skogrand i samtale med undertegnede.

¹⁶⁸ Skogrand 1994: 67 og Skogrand 1995: 250. Skogrand holdt mulighetene åpen for at det kunne være mer informasjon om Engens rolle som mellommann i Engens private arkiv, som han på det tidspunktet ikke hadde tilgang til. I min gjennomgang av dette arkivet har jeg imidlertid ikke funnet mer enn det nevnte 18 sider lange notatet. Dette hadde også Skogrand tilgang til under sin forskning.

¹⁶⁹ Skogrand 1994: 65 og Skogrand 1995: 251. Amerikanerne hadde generelt svært få åpne kanaler til sovjeterne på denne tiden. Derfor viste de også stor interesse for samtalene Engen hadde med Kassaniev.

stormaktenes utenrikstjenester den norske presseattachéen å kjenne. Som vi så, ønsket både den amerikanske og den sovjetiske utenriksministeren personlige møter med Engen i forbindelse med samtalene. Dette kan på sett og vis ses på som starten for et spesielt trekk ved Engens UD-karriere – nemlig at han allerede fra et tidlig tidspunkt hadde en bemerkelsesverdig god tilgang til politikere og diplomater på meget høyt nivå fra mange ulike land.¹⁷⁰

På den måten kan det kanskje være grunn til å hevde at Engens rolle i Koreakonflikten ble en slags døråpner for ham når det gjaldt hvem han senere kunne ta kontakt med når han trengte det. Men, siden diskresjon var svært viktig i denne «good offices»-operasjonen, må nok heller ikke betydningen overdrives. Det var «kun» hos de to stormaktene nyttige kontakter kunne oppnås for Engen – selv om dette var nyttig nok.

Ambassadøren utenfra

Da Koreakrigen endelig ble brakt til opphør i 1953, var ikke Engen lenger en småstats juniordiplomat. Landet han representerte hadde kanskje ikke blitt noe mer betydningsfullt i løpet av de tre årene som var gått, men han selv hadde i alle fall en tyngre stilling. Året før hadde han rykket opp til å bli Norges ambassadør til De forente nasjoner.

Umiddelbart kan den posisjonen Engen fikk i forbindelse med Koreakonflikten også synes å være en opplagt grunn til hvorfor han kunne tre inn i ambassadørstillingen så hurtig. Med kun tre års erfaring å vise til, hadde han definitivt ikke ansienniteten på sin side. Som hemmelig mellommann fikk han imidlertid vist ikke bare utenlandske, men også hjemlige toppdiplomater og –politikere at han hadde noe å fare med i diplomatiet. Likevel – uten å si at «good offices»-operasjonen gjennom Engen var direkte uviktig – er det grunn til å tro at Engens hurtige avansement ville skjedd uansett. Et brev fra Halvard Lange til Arne Sunde, datert 11. mai 1950, forteller nemlig at det allerede da – knapt et år etter Engens inntreden i utenrikstjenesten – var bestemt at Engen skulle overta som ambassadør i 1952.¹⁷¹ Det var altså noe de berørte partene var blitt enige om *før* stridighetene i Korea brøt ut. Derfor kan ikke Engens rolle i Koreakonflikten ha vært noen spesiell døråpner når det kom til hans posisjon internt i den norske utenriksetaten. Spørsmålet er da hvorfor det på et så tidlig tidspunkt ble bestemt at Engen skulle bli FN-delegasjonens sjef fra 1952?

Internt i etaten må nok en så tidlig forfremmelse ha blitt sett på som en «partiutnevneelse» fra Halvard Langes side. ”Arbeiderpartistaten hadde en hang til politiske utnevnelser”, skriver

---

¹⁷⁰ Kjetil Skogrand, som selv også har vært statssekretær i Utenriksdepartementet, mener at den tilgangen Hans Engen hadde til utenlandske toppdiplomater og –politikere i norsk sammenheng er helt bemerkelsesverdig. Dette støttes også av Thorvald Stoltenberg som i samtale med undertegnede uttalte at ”Hans Engen hadde et internasjonalt nettverk som få andre har hatt i Norge”.

¹⁷¹ HL, Da, L0004, mappe: «Privat korr. særlig med og om etatsfolk 1946-50».

Halvard Leira og Iver B. Neumann i sin bok om den norske utenrikstjenestens historie.¹⁷² Der viser de hvordan Halvard Lange i løpet av sine år som utenriksminister gjennomførte en ”disiplinering av tjenesten” – som blant annet innebar at den øverste myndigheten for utnevnelser ble lagt til utenriksministeren, og at denne myndigheten ble brukt med jevne mellomrom.¹⁷³ Det er all grunn til å tro at Engens raske avansement langt på vei skjedde i utenriksministerens regi – med tanke på det tette forholdet de to hadde. Men om det er riktig å snakke om en klassisk «partiutnevneelse», er en annen sak. Her kommer vi inn på det vanskelige spørsmålet om Engens partipolitiske posisjon. Kjetil Skogrand skriver at Hans Engen allerede under Koreakrigen var en del av ”Arbeiderpartiets utenrikspolitiske elite”, og han tok det for gitt at Engen var en del av Arbeiderpartiet.¹⁷⁴ Journalist Odd Karsten Tveit hevder imidlertid med bakgrunn i samtaler med den tidligere diplomaten Arne Arnesen at Engen meldte seg inn i Arbeiderpartiet først da han måtte – altså da han ble utnevnt til statssekretær i 1958.¹⁷⁵ Hvem av de to som har rett, har det vært umulig å få svar på¹⁷⁶, men uavhengig av det formelle medlemskapet i partiet har vi sett at Engen allerede fra de første årene etter krigen var knyttet svært tett til Arbeiderpartiets utenriksledelse. Noen mishagsyttringer må det nok derfor ha blitt i etaten da en outsider som Engen så fort fikk en så viktig stilling som ambassadør til FN.¹⁷⁷

Likevel, med tid og stund skulle nok de fleste som følte seg forbigått av en «mann utenfra» bli overbevist om at ambassadør-utnevnelsen i 1952 hadde en god, faglig berettigelse. Mot slutten av tiåret ville det nemlig ikke vært én eneste i etaten som ville stilt spørsmålstegn ved Engens bakgrunn, i følge Thorvald Stoltenberg. Til det var hans stjerne i departementet blitt for høy.¹⁷⁸ Hvorfor dette var tilfelle, skal vi gi en nærmere forklaring på nedenfor.

2) 1956: ENGEN, SUEZ OG EN VELLYKKET FN-OPERASJON

I 1953 ble en våpenhvileavtale mellom Nord- og Sør-Korea undertegnet. Krigsopphøret i Korea, sammen med at Sovjetunionens ubestridte leder, Josef Stalin, avgikk med døden samme år,

---

¹⁷² Neumann & Leira 2005: 354.

¹⁷³ Neumann & Leira 2005: 354 – 358.

¹⁷⁴ Skogrand 1994: 75. Skogrand opplyste i samtale med undertegnede at Engens partipolitiske tilknytning var noe han tok for gitt.

¹⁷⁵ Tveit 1996: 287.

¹⁷⁶ Arbeiderpartiets medlemskontor har oversikt over alle medlemskap først fra 1980-tallet og fremover. Før det fantes det ingen systematisk registrering.

¹⁷⁷ Ett år etter Engens opprykk til ambassadør, ble det nemlig offentlige bruduljer etter at et stort flertall av utenriksetatens tjenestemenn protesterte offentlig over at toppstillinger i UD ble besatt av personer som ikke hadde sin bakgrunn fra fagetaten. Dette var en misnøye med Arbeiderpartiets politiske overstyring av det diplomatfaglige, skriver Neumann & Leira. Saken som utløste protestene var ansettelsen av tidligere pressesjef Hans Olav til å bli ny sendemann i Helsingfors, men protestene var tuftet like mye på at dette bare var ett av flere tilfeller der dette skjedde. Engens utnevneelse til ambassadør var trolig et av tilfellene det ble siktet til. Se Neumann & Leira 2005: 354 og Arbeiderbladet 03.08.1953.

¹⁷⁸ Samtale med Thorvald Stoltenberg 19.06.2013.

markerte et lite vendepunkt i den kalde krigen. Disse to begivenhetene innledet starten på en tøvårsperiode mellom de to supermaktene.

Går vi et par år lenger frem, til slutten av 1956, var det imidlertid krisestemningen som igjen rådde i det internasjonale klimaet. Aller verst var det under det som senere har fått navnet «The Black Days of November», hvor Engen i ettertid erindret at det faktisk ”var en sterk følelse i FN av at verden begynte å gli mot stupet”.¹⁷⁹ To dramatiske begivenheter inntrådte samtidig i verdenspolitikken på dette tidspunktet: I Ungarn dundret sovjetiske tanks gjennom hovedstaden Budapest med mål om å stoppe en demokratisk, anti-sovjetisk oppstand. Samtidig hadde Storbritannia og Frankrike, to av NATOs grunnleggere og stormakter, inngått en hemmelig allianse med Israel og startet et militært angrep rettet mot Egypt og Suez-kanalen. NATOs ubestridte leder, USA, var ikke informert om angrepet, og de to europeiske stormaktene la også ned veto i Sikkerhetsrådet mot en våpenhvile i krigen de hadde satt i gang. Dette var første gang vetoretten var blitt brukt av et vestlig land – og den ble til alt overmål brukt mot en resolusjon fremsatt av USA. Militæralliansen Norge bygget sin utenrikspolitikk på, var med andre ord dypt splittet – og samtidig raslet Sovjetunionen med sablene og truet med å intervenere i Egypt om ikke aggresjonen ble stanset. Derfor var det ikke rart Engen senere uttalte at ”dagene rundt den 4. november er noe av det verste jeg har opplevd”.¹⁸⁰

Selv om de kanskje var både stressende og ubehagelige, kan man argumentere for at dagene i starten av november også var blant Engens viktigste. I flere hektiske døgn jobbet den norske FN-ambassadøren sammen med høytstående internasjonale aktører for å finne en diplomatisk løsning på problemene som hadde oppstått. Situasjonen i Ungarn fikk man gjort sørgelig lite med, men fra et FN-perspektiv kunne man senere se tilbake på utviklingen i det som fort ble kjent som «Suez-krisen» med en følelse av at man hadde lyktes: Verdens første fredsbevarende styrke ble opprettet, og en våpenhvile ble godtatt av partene. ”Jeg tror det kan betraktes som et historisk faktum at opprettelsen av FN-styrkene bidro sterkt til at fiendtlighetene ble brakt til opphør...”, sa Engen i ettertid¹⁸¹ – og trolig sa han det også med en viss tilfredshet i stemmen. Den norske FN-ambassadøren hadde nemlig vært en av hovedarkitektene bak opprettelsen av nettopp denne styrken.

Ung, men likevel veteran

Det er hvordan og hvorfor Engen kunne få en viktig rolle i Suez-krisens diplomatiske spill dette delkapitlet vil handle om. Men før vi kommer dit, må det spoles litt tilbake. Det er mange år mellom Engens bedrifter som diplomatisk mellomledd i Koreakrigen og det som skal behandles

---

¹⁷⁹ Arbeiderbladet 16.02.1957.

¹⁸⁰ ibid.

¹⁸¹ ibid.

i her. Som tidligere nevnt tar ikke denne oppgaven mål av seg å gi noen fullstendig oversikt over Engens liv og virke, men noen ord om årene mellom de to begivenhetene trengs likevel for å forklare hvordan Engen kunne få en viktig rolle i en av etterkrigstidens største kriser.

Dette handler om hvilken posisjon Engen hadde da Suez-krisen slo inn for fullt. I 1956 hadde Engen rukket å bli en rutinert FN-aktør. Han hadde vært tilknyttet den faste norske FN-delegasjonen i over halvparten av verdensorganisasjonens levetid – i tillegg til at han hadde jobbet tett på organisasjonen mens han var journalist. Hans erfaring bunnet ikke bare i at han hadde fulgt organisasjonen lenge – flere viktige verv hadde han også hatt: For eksempel hadde han allerede mens han var presseattaché ledet FNs petisjonskomité for de tidligere italienske kolonier, og fra 1953 fikk han plass i FNs kommisjon for det daværende Sørvest Afrika. I 1955 ble han også valgt til å være formann for den tiende generalforsamlings femte komité, før han året etter ble valgt til president for Det Økonomiske og Sosiale råd (ECOSOC). Disse vervene kom i tillegg til at han hadde deltatt, enten som rådgiver, vara eller som representant, i alle FNs generalforsamlinger siden 1949.¹⁸²

Den erfaringen Engen hadde bygd seg opp var viktig på to måter. For det første ga det han solid institusjonell trening. Diplomati i FN fungerte ikke på samme måte som mange andre steder. Med så mange delegater samlet på ett sted, ble den diplomatiske aktiviteten mer hektisk og uoversiktlig. Dette var noe som spesielt kom til syne under store møter og i krisetider, hvor dager og netter var fylt med en endeløs strøm av ”meetings, maneuvers, arrangements, draftings of cables, speeches, telephone calls, interviews with ambassadors [and] dealings with the press...” som generalsekretær Hammarskjölds biograf, Sir Brian Urquhart, har skrevet.¹⁸³ I en slik situasjon – og Suez-krisen var definitivt en slik – gjaldt det å holde tungen rett i munnen og å kjenne til alle både formelle og uformelle spilleregler for å kunne komme med et konstruktivt bidrag. Lang fartstid i organisasjonen var trolig en forutsetning for å inneha denne kunnskapen.

I tillegg til denne kunnskapen, må den lange fartstiden også ha virket positivt med tanke på bredden i Engens kontaktnett. Som vi skal se, var det å stå nær både *mange* personer, men også de *rette* personene trolig avgjørende for å kunne komme med et bidrag i den diplomatiske behandlingen av Suez-krisen.

Suez-krisens bakgrunn

Selv om Suez-krisen ble utløst i november 1956, strakk bakgrunnen for konflikten seg lengre tilbake. De tre landene som angrep Egypt hadde lenge hatt et anstrengt forhold til landet. Vi må

---

¹⁸² UD.30.5/9: Møteprotokoll fra FN-delegasjonen. Fjerde Generalforsamling, del 2; Dæhlen: «Hans Engen».

¹⁸³ Urquhart 1972: 176.

helt tilbake til Israels opprettelse for å finne bakgrunnen for det dårlige forholdet mellom Egypt og Israel for eksempel. Egypt anerkjente aldri Israels eksistens, og gikk derfor til krig sammen med andre araberstater da Israel proklamerte seg opprettet i mai 1948. Våpenhvilen fra 1949 hjalp ikke mye på forholdet – selv om den stoppet de umiddelbare krigshandlingene. Situasjonen mellom landene – og spesielt mellom lederne Gamal Abdel Nasser i Egypt og David Ben-Gurion i Israel – var faktisk så tilspisset at Engen, i et brev til Halvard Lange noen måneder *før* Suez-krisen, skrev at ”å være forliksmann mellom de to er som å prøve å få i stand forlik mellom Moses og en balkansk røverhøvding”!¹⁸⁴ Begge land mente det bare var et tidsspørsmål før krigen mellom de to ville bryte ut på ny.¹⁸⁵

Forholdet ble definitivt ikke bedre da Nasser 26. juli 1956 bestemte seg for å nasjonalisere Suezkanalen. Dette gjorde han fordi han ikke fikk store, vestlige lån han egentlig var lovet. Vesten gjorde på sin side en u-sving i Egypts låneforespørsel fordi de var bekymret for en stadig økende sovjetisk innflytelse i Kairo. Nassers mottrekk med nasjonaliseringen av den strategisk viktige kanalen, hadde imidlertid ikke Vesten sett komme. Spesielt reagerte Storbritannia og Frankrike sterkt – selv om nasjonaliseringen juridisk sett var fullt lovlig. Begge hadde store eierinteresser i det kommersielle kanalkompaniet som ble tatt over av den egyptiske stat, og begge hadde mesteparten av sin oljeimport transportert gjennom kanalen. For Storbritannia var det også et element av nasjonal stolthet inne i bildet. Egypt hadde inntil nylig vært Storbritannias koloni – og Suezkanalen var også viktig for å holde gode og nære forbindelser med de asiatiske samveldelandene. I tillegg til dette var Nasser blitt en lederfigur for den gryende arabiske nasjonalismen og var derfor en problematisk skikkelse for Storbritannia fordi han var en trussel mot deres videre innflytelse i Midtøsten. Denne negative holdningen overfor Nasser ble også delt i Paris, som hadde sine arabiske nasjonalister å stri med i Algerie.¹⁸⁶

Suez på Engens agenda

Engen hadde beskjeftiget seg med Suez-konflikten allerede fra kanalen ble nasjonalisert. Da nasjonaliseringen ble gjennomført i juli, ledet Engen ECOSOCs årlige sommerkonferanse i Genève. Der måtte han som rådets president ta stilling til hvorvidt nasjonaliseringen skulle diskuteres og kommenteres av rådet eller ikke.¹⁸⁷ Senere på sommeren ble Engen også involvert gjennom at han deltok på *London-konferansen* – en konferanse der nasjonaliseringen av kanalen

---

¹⁸⁴ Karakteristikken av forholdet mellom de to var basert på en personlig samtale Engen hadde hatt med generalsekretær Dag Hammarskjöld. Se: HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 08.05.1956.

¹⁸⁵ Avsnittet er basert på Bar-On 1989: 146 – 148; Skaar 1995: 8 – 9.

¹⁸⁶ Avsnittet er basert på Kyle 1989: 103 – 115; Vaïsse 1989: 134 – 138; Waage 1996: 234 – 238.

¹⁸⁷ UD. 26.6/65, bind IX. Brev fra den norske delegasjon til ECOSOC til UD, 06.06.1956.

ble diskutert.¹⁸⁸ Norge deltok på konferansen i kraft av at landet var Suez-kanalens nest største bruker, og Engen ble tatt med som rådgiver av UD.¹⁸⁹

Det var likevel gjennom rollen som FN-ambassadør at Engen etter hvert skulle bli dypst involvert i Suez-krisens diplomatiske spill. Etter at hverken London-konferansen eller andre diplomatisk fremstøt¹⁹⁰ førte frem til en løsning mellom Vesten og Nasser, trakk Storbritannia og Frankrike Suez-konflikten inn for FNs sikkerhetsråd i månedsskiftet september/oktober.¹⁹¹ Norge hadde opprinnelig ønsket å ha FN med på behandlingen av kanalspørsmålet, men dette var ikke Frankrike og Storbritannias egentlige hensikt. Frankrike og Storbritannia hadde allerede fra starten av hatt et ønske om å gå inn militært for å sikre Suezkanalen og for å fjerne Nasser. Å bringe saken inn for Sikkerhetsrådet var bare et middel for å vise at FN var handlingslammet i konflikten. Frankrike og Storbritannia regnet med at Sovjetunionen ville legge ned veto mot den resolusjonen de ønsket å fremlegge, noe som ville vise FNs handlingslammelse. Dette ville i sin tur rettferdiggjøre militær handling fra Frankrike og Storbritannia senere.¹⁹²

Etter at konflikten ble overført til Sikkerhetsrådet, ble Engen aktiv i kulissene. Engen hadde et stort kontaktnett og kunne derfor skaffe mye informasjon om sakens utvikling som han sendte videre til UD. Disse beretningene viser at Engen i starten var skeptisk til hva Storbritannia og Frankrike egentlig ønsket å oppnå med å sende saken til Sikkerhetsrådet. Engen hadde nemlig hatt samtaler med bekjente i den britiske FN-delegasjonen, men hadde ikke fått noe klart svar på dette.¹⁹³ Den innledende skepsisen ble imidlertid endret til optimisme i løpet av noen uker i oktober. USAs utenriksminister John Foster Dulles hadde helt siden nasjonaliseringen jobbet for å få Frankrike og Storbritannia vekk fra tankene om militær intervensjon, og han fikk i løpet av de første ukene av oktober Storbritannia og Frankrike med på å åpne private forhandlinger med Egypt under FNs generalsekretær Dag Hammarskjölds ledelse. Dette trekket skulle vise seg å gi resultater. Etter bare noen få møter sammen med generalsekretæren, klarte de tre landene å komme frem til seks prinsipper som det skulle forhandles videre om i slutten av oktober.¹⁹⁴ Det var derfor Engen var snudd til optimist da han skrev hjem til UD 16. oktober – et par dager etter at Sikkerhetsrådet hadde avsluttet sine møter.

---

¹⁸⁸ Bowie 1989: 196 – 199.

¹⁸⁹ Waage 1996: 266 – 268; Siden Norge hadde store interesser i Suezkanalens drift, var Suez-konflikten en vanskelig sak. Av den grunn la UD ned mye tid og ressurser i å vurdere hvordan Norge skulle stille seg i den spente saken omkring nasjonaliseringen. Det var mange ulike interesser som måtte vurderes opp mot hverandre – fra spørsmålet om internasjonal rett og en generell norsk velvilje overfor avkoloniseringen, til hensynet til norsk skipsfart og til en særdeles Israel-vennlig opinion. Se Waage 1996: 239 – 253; Skaar 1995: 10 – 15.

¹⁹⁰ Først og fremst opprettelsen av SCUA, en brukerorganisasjon for landene som skulle bruke kanalen.

¹⁹¹ Kyle 1991: 219 – 222; Waage 1996: 310.

¹⁹² Waage 1996: 310-311.

¹⁹³ UD, 31.15/2, bind XII, Engen til UD, 25.09.1956.

¹⁹⁴ Urquhart 1972: 165– 168 og Waage 1996: 314.

De respektive lands utenriksministere hadde alle reist ”tilbake til sine hovedsteder i en stemning av lettelse og nøktern optimisme”, mente Engen da.¹⁹⁵

Krigen bryter ut

Problemet var at Engen – akkurat som Hammarskjöld og Dulles – var blitt lurt. I hemmelighet hadde franske styresmakter parallelt med forhandlingene i FN inngått en avtale med Israel om å angripe Egypt. Frankrikes plan var at Israel skulle angripe Egypt først og at Frankrike og Storbritannia så skulle intervenere med den begrunnelse at de skulle skille de stridende parter og sikre gjennomfarten i Suezkanalen.¹⁹⁶ Britene, som var kategoriske på at de trengte en «gyldig grunn» for å gå til angrepskrig, gikk med på planen da de ble presentert for den i etterkant av sesjonen i Sikkerhetsrådet. Oppstartdagen til «Operasjon Musketer» var satt til 29.oktober.¹⁹⁷

29. oktober smalt det også, og i New York rådet full forvirring over situasjonen. Engen var første mann til å melde til UD om den faretruende utviklingen da han samme kveld skrev hjem om en situasjon som han mente var ”ytterst alvorlig og meget uoversiktlig”.¹⁹⁸ I New York rådet oppfatningen at ”Israels aksjon ikke er uten sammenheng med fransk politikk overfor Egypt og Nord-Afrika”, skrev Engen og viste blant annet til at den franske – og i noen grad den britiske – delegasjonen hadde vist ”påfallende mangel på interesse” for USAs ønske om å sammenkalle Sikkerhetsrådet samme kveld. Denne motvilligheten innbar en stor belastning i Frankrike og Storbritannias forhold til USA, slo Engen fast.¹⁹⁹

Forholdet til USA ble ikke bedre da det i løpet av natten til 30. oktober ble helt klart at Israels invasjon hadde sammenheng med en fransk-britisk militær opptrapping i Middelhavet. Engen så svært alvorlig på situasjonen og skrev rett ut at han mente hele grunnlaget for den vestlige allianse nå stod på spill, etter at den ”latente uenighet mellom USA på den ene side og UK og Frankrike på den annen side i Suez-saken er blitt helt åpen”.²⁰⁰ Hjem til UD meldte han også at den franske-britiske opptreden hadde skapt ”sterk bestyrrelse blant alle de allierte her”. Så sterk var bestyrrelsen at han også ramset opp en rekke «bevis» på det som måtte være en hemmelig allianse mellom Israel, Frankrike og Storbritannia – i tilfelle de hjemme i Norge

---

¹⁹⁵ UD, 31.15/2, bind XIV, Engen til UD, 13.10.1956.

¹⁹⁶ Bar-On 1989: 148 og Waage 2012: 199 – 200.

¹⁹⁷ Waage 1996: 317-318.

¹⁹⁸ I behandlingen av Suez-krisen har jeg både brukt dokumenter fra Hans Engens arkiv og fra UD's saksarkiv. Siden mye av Engens arkiv består av gjenparter av saksdokumentene, overlapper arkivene en god del. De aller fleste dokumentene er for øvrig merket med «FN-delegasjonen» som avsender, men av innholdet går det klart frem at det er Engen som har skrevet disse. At kopiene ligger i hans privatarkiv, og at Engen ved en senere anledning uttalte til pressen at han selv skrev hjem til UD hver kveld under Suez-krisen, er med på å bekrefte dette. Se Arbeiderbladet 16.02.57.

¹⁹⁹ Avsnittet er basert på HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957», FN-del. til UD, 30.10.1956 og Waage 1996: 321.

²⁰⁰ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957», FN-del. til UD, 31.10.1956.

skulle ha vanskeligheter for å tro det.²⁰¹ Senere på ettermiddagen den 30. oktober var imidlertid all tvil omkring dette feid til side. Da fremla Frankrike og Storbritannia sitt ultimatum til Egypt og Israel om at deres kamper måtte opphøre, og at om dette ikke skjedde, ville de to europeiske maktene intervenere. Ikke overraskende godtok Israel, men ikke Egypt dette. Ultimatumet ba nemlig partene trekke seg tilbake til 10 engelske mil unna Suezkanalen. For Israels del var dette langt inne på Egypts territorium – faktisk lengere inn enn de på daværende tidspunkt hadde klart å nå militært.²⁰²

En ekstraordinær generalforsamling blir sammenkalt

Det britisk-franske ultimatumet sendte Norge i Amerikas armer. Dulles hadde hele tiden vært mannen som jobbet for å unngå væpnet konflikt, og den amerikanske presidenten Dwight D. Eisenhower var krystallklar på at det fransk-britiske krigseventyret skulle stanses.²⁰³ Av den grunn besluttet amerikanerne kvelden 30. oktober å fremsette en resolusjon i Sikkerhetsrådet som krevde umiddelbar våpenhvile. Det var denne resolusjonen som ble vetoet av Frankrike og Storbritannia, og som for hele verden viste splittelsen som hadde oppstått i den vestlige allianse.²⁰⁴ Selv om resolusjonen frembrakte et åpent uttrykk for den vestlige splittelse, ble den lovprist av Engen, som både muntlig og skriftlig takket USA for deres arbeid for å finne en fredelig løsning på konflikten.²⁰⁵ Denne støtten ble lagt merke til av Dulles, som senere sa til Engen at han personlig hadde underrettet Eisenhower om den norske støtten. ”Presidenten var blitt meget oppmuntret på mørk dag”, fortalte Engen til UD, og brakte samtidig en personlig takk fra presidenten Eisenhower videre til den norske regjeringen.²⁰⁶

Det fransk-britiske vetoet gjorde imidlertid Sikkerhetsrådet handlingslammet. Derfor ble Suez-spørsmålet overført til en ekstraordinær generalforsamling.²⁰⁷ Dette var FN-historiens første ekstraordinære generalforsamling, og sesjonen tiltrakk seg over 3000 personer da den kom i gang 1. november. Flere land valgte å sende sine utenriksministere²⁰⁸, men det gjaldt ikke for Norge, hvor Halvard Lange holdt seg hjemme og overlot delegasjonsansvaret til Engen.

---

²⁰¹ *ibid.*; Opplysningene som kom var trolig vanskelige å tro også. Halvard Lange skal visst nok ha blitt helt hvit i ansiktet da han leste opp meldingen fra Engen. Se Waage 1996: 321.

²⁰² Urquhart 1972: 173; Waage 1996: 320.

²⁰³ Lipsey 2013: 296.

²⁰⁴ Bowie 1989: 209.

²⁰⁵ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957». Formelt sett kom støtten gjennom at Engen, på vegne av regjeringen, sendte et brev til Sikkerhetsrådets president hvor han gjorde det klart at Norge assosierte seg med den resolute opptreden fra USA.

²⁰⁶ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957», FN.del til UD, 01.11.1956.

²⁰⁷ Dette ble gjort gjennom en såkalt «Uniting for Peace»-resolusjon foreslått av Jugoslavia. «Uniting for Peace»-prosedyren var opprinnelig blitt til for å komme seg utenom sovjetisk veto i Sikkerhetsrådet, men ironisk nok ble det nå brukt mot to vestmakter som aldri før hadde nedlagt et veto. Siden «Uniting for Peace» var et prosedyrespørsmål, kunne ikke et enkelt veto stoppe det. Se Urquhart 1972: 175.

²⁰⁸ Robertson 1965: 186.

Engens egne vurderinger av hvordan delegasjonen burde legge opp løpet, ble oversendt til UD noen timer før sesjonen skulle starte. Etter hans oppfatning burde den norske delegasjonen jobbe tett sammen med ”USA og andre vesteuropeiske NATO-delegasjoner for å finne en resolusjon som så vidt mulig hindrer sanksjonsbestemmelser i noen form overfor UK og Frankrike”.²⁰⁹ Han mente at også man burde unngå å fordømme Storbritannia og Frankrike i FN og heller konsentrere seg om å få stoppet fiendtlighetene. Om mulig burde delegasjonen også jobbe for å etablere ”FN-kontroll over situasjonen”, mente han.²¹⁰ Ellers ba Engen om å få en *generell* instruks da en detaljert instruks var vanskelig før man fikk noen eventuelle resolusjonsutkast.²¹¹

Generell instruks fikk han også. Som et tydelig tegn på hvilken tillit Engen nøt hos Lange, fikk Engen beskjed om at det var opp til hans ”eget skjønn” om Norge burde stemme for eller i mot en resolusjon som man visste USA hadde på trappene. Ellers ble det meddelt ham at regjeringen delte ”fullt ut Delegasjonens oppfatning av hvordan situasjonen generelt må angripes”.²¹² Engens oppfatning var at den norske delegasjonen burde stemme for USAs resolusjon om denne var uforandret fra den de hadde lagt frem i Sikkerhetsrådet 30. oktober. Da det natt til 2. november, under sesjonens første møte, ble klart at resolusjonen var uforandret, stemte Norge, som de aller fleste andre land, for.²¹³

Ideen om en internasjonal politistyrke

Canada med utenriksminister Lester Pearson i spissen var et av få land som *ikke* stemte for resolusjonen som ble fremsatt av USA. For et land med så historisk sterke røtter til både Frankrike og Storbritannia var det vanskelig å svikte sine to «moderland». Pearson ville heller hjelpe de to ut av knipen. For å få til dette, mente han at to ting var avgjørende: Man måtte tilby noe mer enn bare status quo og man måtte finne en løsning hvor Storbritannia og Frankrike kunne gjøre retrett uten å «miste ansikt» fullstendig.²¹⁴

Løsningen Pearson så for seg var at en internasjonal politistyrke som skulle bli sendt til området og holde de stridende fra hverandre frem til en mer permanent løsning på kanalproblemet ble funnet. Dermed kunne man unngå at franske og britiske styrker tok denne «politijobben» i Suez-området. Pearson gikk derfor på talerstolen umiddelbart etter at våpenhvile-resolusjonen ble vedtatt natt til 2. november, og ba generalsekretær Hammarskjöld

---

²⁰⁹ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN.del til UD, 01.11.1956.

²¹⁰ *ibid.*

²¹¹ *ibid.*

²¹² UD 26.6.65, bd. I, UD til FN.del, 01.11.1956.

²¹³ Waage 1996: 337.

²¹⁴ Pearson 1973: 244 – 247.

begynne å undersøke om dette kunne være mulig.²¹⁵ På dette tidspunktet visste han at han hadde USAs støtte i sitt forsøk, samt at indisiene pekte mot at dette kunne være en løsning Storbritannia kunne bli overtalt til å gå med på.²¹⁶

Pearson hadde luftet ideen sin med flere før han fremsatte den, og blant disse var Hans Engen. Engen møtte Pearsons planer med entusiasme, og forespeilet for den canadiske utenriksministeren at Norge kanskje kunne være en eventuell medforslagsstiller til en senere resolusjon om dette.²¹⁷ Som vi husker hadde jo Engen allerede før sesjonen startet ønsket å «etablere FN-kontroll over situasjonen» om dette skulle være mulig. Pearsons idé om en internasjonal styrke gjennom FN, var en slik mulighet. I tillegg var dette en løsning som gikk utenom å fordømme de to NATO-landene, akkurat som Engen hadde ønsket før sesjonen startet. De sammenfallende ønskemålene brakte derfor Pearson og Engen sammen denne natten. Da Dulles også gjorde det klart fra talerstolen at han ønsket det canadiske forslaget velkommen, var det neppe noen tvil for Engen og resten av den norske delegasjonen om at man måtte gi forslaget sin fulle støtte. Engen skrev riktig nok ikke dette i klartekst da han på morgenkysten 2. november rapporterte hjem til UD, men han nevnte at han selv hadde snakket med den britiske delegasjonen om planene i løpet av natten. En internasjonal politistyrke var ”eneste vei ut av den nuværende situasjon”, hadde de fortalt ham. Det var med andre ord en idé som burde følges videre.²¹⁸

En «vän under svåra tider»

Engens støtte til Pearson må ha blitt lagt merke til av den canadiske utenriksministeren. Allerede klokken 10.00 den påfølgende morgen møttes nemlig Engen, Pearson og FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld til frokost på Pearsons hotell for å diskutere mulighetene for en internasjonal styrke videre.²¹⁹ Det var med andre ord et eksklusivt selskap Engen fikk plass i. Grunnen til Engens deltakelse i dette var nok sammensatt, men trolig var tre grunner avgjørende. For det første var han der fordi han hadde vist en tidlig og tydelig støtte til Pearson personlig. For det andre mente Engen selv at det hadde med at Norges tydelige standpunkt hadde ”inngytt araberne tillit”.²²⁰ Og for det tredje – og kanskje viktigst – hadde Engen fra før et særdeles nært forhold til mannen som formelt sett hadde fått ansvaret for å utvikle planen om en internasjonal styrke, generalsekretær Dag Hammarskjöld.

---

²¹⁵ Robertson 1965: 191.

²¹⁶ Robertson 1965: 180 – 85.

²¹⁷ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN.del til UD, 02.11.1956; Robertson 1965: 195.

²¹⁸ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN.del til UD, 02.11.1956.

²¹⁹ Robertson 1965: 196.

²²⁰ UD. 26.6/65, bd. I, FN.del til UD, 03.11.1956.

Han hadde egentlig få personer han slapp nært innpå seg, den svenske generalsekretæren, men den norske FN-ambassadøren var én av dem.²²¹ Akkurat hvorfor de to skandinaverna utviklet et så godt vennskap, er uvisst, men det kan tenkes flere mulige forklaringer. For det første hadde de en del personlige forutsetninger for å trives i hverandres selskap. Om enn oppvokst i totalt forskjellige miljøer, delte de flere interesser. Begge hadde sansen for gode kulturopplevelser i form av klassisk musikk, teater og litteratur, og naturelskere var de også begge to.²²² I tillegg hadde de også hver sine spesielle personlighetstrekk som kanskje stod godt til hverandre. Ifølge den canadiske diplomaten Geoffrey Murray hadde nemlig Hammarskjöld, generelt sett, behov for personer som kunne fungere som «sounding boards» som han kunne teste sine ideer mot, få kommentarer fra og få hjelp til å ”refine his thinking”.²²³ Dette behovet stod trolig godt til Engens litt tause og lyttende fremtoning. For Hammarskjöld var det imidlertid neppe bra nok at Engen bare lyttet. Den svenske generalsekretæren var nemlig kjent for å ikke være spesielt overbærende med dem han anså for å mangle intellektuell kapasitet og innsikt.²²⁴ At han «klikket» så godt med Engen, må med andre ord også ha sammenheng med at han så opp til de kunnskaper og evner Engen hadde – i tillegg til at Engen ga ham gode muligheter til å lufte sine tanker. Engen selv så dette behovet Hammarskjöld kunne ha for å lette sitt hjerte. Derfor gikk de to gjerne turer i parker eller langs East River når de snakket sammen – rett og slett for at Hammarskjöld skulle kunne snakke uten å legge ”bånd på seg”, som Engen formulerte det i et brev til Halvard Lange våren 1956.²²⁵

Utover det rent personlige fantes det kanskje andre faktorer som forklarer hvorfor de to samarbeidet tett både før, under og etter Suez-krisen. Som generalsekretær blir man lett ganske «isolert» – så å ha personer med basis i Generalforsamlingen som man stoler på og som man kan samarbeide tett med, er avgjørende for å kunne fungere optimalt.²²⁶ At disse personene i tillegg har et stort kontaktnett, er definitivt en fordel da de dermed kan hjelpe til med å sondere terrenget for løsninger og tiltak som kommer fra Generalsekretæren. Hammarskjölds «stille diplomati» kunne ikke fungere uten at han hadde hjelpere til å manøvrere i den bråkte Generalforsamlingen, er det sagt.²²⁷ Med Engens evne til å få tak i informasjon og å skaffe seg kontakter var han naturlig nok en god mann å ha for Hammarskjöld. Det var ikke for uten grunn

---

²²¹ Urquhart 1972: 36.

²²² Miller 1961: 25; Samtale med Per Andres Engen 13.06.2013.

²²³ Murray 1973: 50. Murray snakket ut fra førstehåndserfaring. Han var en del av den canadiske FN-delegasjonen som jobbet tett med Hammarskjöld under og etter Suez-krisen.

²²⁴ Urquhart 1972: 31 og 34 – 35.

²²⁵ HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 58», 08.05.1956: Dette er bare ett av flere personlige brev som finnes mellom Halvard Lange og Hans Engen hvor Engen referer til samtaler han har hatt med Generalsekretæren. Forholdet mellom Engen og Hammarskjöld var åpenbart tillitsfullt og personlig. I tillegg til at Engen referer til mye innhold som ikke var ment for allmennheten i disse brevene, var det også tilfeller hvor Engen mente at en del ting som Hammarskjöld hadde betrodd han med var av den ”art at de overhodet ikke bør settes ned på papiret”.

²²⁶ Murray 1973: 50-51.

²²⁷ ibid.

at Hammarskjöld kalte Engen for ”min outtröttlige medhjälpare och vän under svåra tider”.²²⁸ For Engens del kunne et tett forhold til generalsekretæren også gi fordeler. Gjennom et godt vennskap ble han tatt med på råd, fikk informasjon som få andre fikk samt muligheter til å påvirke – i alle fall uformelt – sekretariatets linje. Engens tette kontakt med generalsekretæren ga også norsk UD generelt fordeler i form av at de som regel var godt over gjennomsnittet informert om ulike sakers utvikling i organisasjonen.²²⁹

Om vi så går tilbake til Engens deltakelse i frokosten den 2. november, må den ses i sammenheng med det nære forholdet han hadde med Hammarskjöld. FNs generalsekretær var nemlig skeptisk til forslaget om en internasjonal politistyrke. Han var deprimert over hvordan de to stormaktene Frankrike og Storbritannia hadde behandlet verdensorganisasjonen, og han hadde liten tro på at ideen var praktisk mulig.²³⁰ Av den grunn kan vi tenke oss at Pearson fant Engen som en hendig mann å ha med seg da de første skrittene i realiseringen av en FN-styrke skulle tas. I den norske FN-ambassadøren hadde han en støttespiller som delte hans tankegang fullt ut, og som også stod på god fot med personen som hadde det formelle ansvaret med å finne ut om en internasjonal politistyrke kunne være mulig å opprette.

Hektisk aktivitet i kulissene

Pearson og Engen fikk ikke gjort Hammarskjöld særlig mer entusiastisk i løpet av formiddagen, men de ble likevel enige i å fortsette arbeidet for å se om forslaget kunne bli en realitet.²³¹ Etter møtet reiste Pearson til Ottawa for å klarere videre steg med sin regjering, mens Engen ringte hjem til Halvard Lange. Til Engens glede kunne han konstatere at det var full overenstemmelse mellom han og utenriksministeren: I en regjeringskonferanse tidligere på dagen hadde man blitt enige om å gi Pearsons planer ”all mulig støtte” om planene lot seg gjennomføre.²³²

Den videre norske støtten kom gjennom at Engen la ned all sin energi i noen svært hektiske og arbeidsomme dager med konstant møtevirksomhet, forhandlinger og drøftinger, og hvor den tiden som ikke ble brukt til FN-arbeid kun var de to-tre timene han fikk med søvn hver natt.²³³ Første steg i den videre diplomatiske behandlingen var å omsette Pearsons tanker i

---

²²⁸ DH, L179: 73, mappe: «Trips. 1958»: Uttalt under en tale i Oslo den 03.06.1958.

²²⁹ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korr. 1954 - 1961»: Et eksempel på dette finner vi i et brev fra Halvard Lange til Engen vinteren 1955. Her fortalte utenriksministeren fra et møte med Sveriges utenriksminister Östen Undén: ”Da jeg var i Stockholm for en uke siden, konstaterte jeg, ikke uten stolthet, at jeg var atskillig bedre orientert om Dag Hammarskjölds reise i Peking enn vennnen Östen. For ikke å risikere skår i den tillit Dag viser deg, har vi bare vist din rapport til noen ganske få, og jeg har ikke brakt noe av det videre til den Utvidede Utenrikskomité”.

²³⁰ Urquhart 1972: 174 – 176.

²³¹ Robertson 1965: 197.

²³² Waage 1996: 340.

²³³ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Opplysningene stammer fra et udatert notat i Engens arkiv (heretter «Suez-notatet»). Notatet ser ut til å være en «oppsummering» av hva Engen foretok seg under den ekstraordinære generalforsamlingen. Trolig er dette notatet blitt til i forbindelse med den canadiske forfatteren Terence Robertson sin bok *Crisis: The Inside Story of the Suez Conspiracy*. Engen var en av flere av Suez-aktørene

konkret resolusjon, og ikke minst sikre denne støtte i Generalforsamlingen. I utformingen av resolusjonen var Engen kun én av mange som deltok. Viktigere var han i å skaffe resolusjonen støtte. Engen hadde tidlig meddelt den canadiske delegasjonen at Norge var villig til å stå som medforslagsstiller til resolusjonen.²³⁴ Dagen etter frokostmøtet på Pearsons hotell, 3. november, ble Engen og Pearson også enig om at Engen skulle gjøre et fremstøt overfor Colombias FN-delegasjon for å få også dem til å stille som medforslagsstillere til resolusjonen.²³⁵ Valget av Colombia var ikke tilfeldig. Poenget var at resolusjonen ikke måtte fremstå som en redningsplanke for Storbritannia og Frankrike, og man fryktet også at en internasjonal politistyrke kunne bli kritisert for å være en form for «kollektiv kolonialisme». Med tanke på at man var avhengig av den afroasiatiske blokkens støtte til resolusjonen, trengte man derfor medforslagsstillere som hadde et plettfritt rykte når det gjaldt kolonialisme. Columbia var naturlig nok et slikt, og de sa seg også villige til å stå som medforslagsstiller.²³⁶

Den resolusjonen man kom frem til ba Generalforsamlingen gi Generalsekretæren fullmakt til å i løpet av 48 timer utvikle en plan for å sette opp en internasjonal fredsbevarende styrke. Ved hjelp av et mylder av kjappe rådslagninger med en rekke delegasjoner og et godt diplomatisk håndverk, klarte de tre forslagsstillerne Canada, Norge og Colombia å mobilisere en massiv støtte til resolusjonen i løpet av natten mellom 3. og 4. november. 57 land stemte for, 19 unnlot å stemme mens ingen stemte i mot. Resolusjonen var dermed den sterkest støttede resolusjonen som noensinne var vedtatt.²³⁷

Norge blir en pionerstat

Siden Generalsekretæren hadde fått en frist på 48 timer til å utvikle en FN-styrke, ble Engen, Hammarskjöld og Pearsons videre arbeid en kamp mot klokka. Tidsnøden ble heller ikke mindre av at Frankrike, Storbritannia og Israel ennå ikke hadde føyet seg etter våpenhvileresolusjonen, og at de fransk-britiske landstyrkene fortsatt var i Middelhavet på vei mot Egypt. Etter Engens syn var det avgjørende å finne en løsning før disse nådde Egypts strender. Gikk landstyrker inn, ville de to landene være så involvert at å gjøre retrett ville bli enda vanskeligere.²³⁸

I løpet av formiddagen neste dag, den 4. november, kom man frem til at det første som måtte opprettes var en «U.N Command», og at denne – sammen med de første statene som var villige til å stille tropper til styrkens disposisjon – burde offentliggjøres samme kveld.²³⁹ I

---

som bidro i arbeidet med denne boka. Siden notatet er skrevet på engelsk, samt at innholdet i det stemmer godt overens med innholdet i Robertsons sin bok, er det god grunn til å tro at det er derfra notatet har sitt opphav.

²³⁴ Robertson 1965: 195.

²³⁵ Robertson 1965: 217.

²³⁶ Robertson 1965: 210 -12 og 217.

²³⁷ Robertson 1965: 218, 222; Miller 1961: 82.

²³⁸ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

²³⁹ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN.del til UD, 05.11.1956.

tillegg ble det klarlagt at ”politistyrkens funksjon skulle være å plassere seg mellom de stridende parter for å sikre og overvåke avslutningen av fiendtlighetene”, meldte Engen til UD.²⁴⁰ På sikt ville imidlertid styrken bli ”opptatt av overvåking av tilbaketrekking av ikke-egyptiske styrker til de gamle demarkasjonslinjer og deretter bevokte disse”, føyet han til.²⁴¹

Et spørsmål man ennå ikke hadde fått klarlagt, var hvilke land styrken skulle bestå av. Da Storbritannia hadde holdt døren på gløtt for en FN-styrke, var det fordi de opprinnelig hadde sett for seg at de fransk-britiske styrkene som allerede var på vei kunne «omgjøres» til en FN-styrke i stedet. Dette vakte – naturlig nok – sterke reaksjoner. Spesielt Indias ambassadør, som var en del av gruppen som var med og utviklet planene om den internasjonale styrken²⁴², motsatte seg dette, da dette i realiteten ville være å gi den opprinnelige aggressoren legitimitet av FN.²⁴³ I stedet ble det diskutert muligheten for å benytte styrker fra den sjette amerikanske flåte som allerede var plassert i Middelhavet.²⁴⁴ Dette motsatte imidlertid Engen seg, og sa at om man ikke kunne godta styrker fra to av stormaktene, så burde ingen av stormaktenes styrker bli med. Dette støttet Hammarskjöld og Pearson han i.²⁴⁵

At Engen satte seg mot at amerikanske styrker skulle bli brukt, kan trolig fortelle oss en del om hele hans syn på styrken han var med på å jobbe for. Det fremste motivet for styrken var naturligvis å få stoppet stridighetene, men den var også et ledd i å redde samholdet i den vestlige alliansen. Forholdet mellom USA og Frankrike/Storbritannia var satt hardt på prøve allerede, men amerikanernes største frykt, slik Engen tolket situasjonen, var at de to europeiske stormaktene skulle bli låst med styrker i Midtøsten over lengere tid. Dette ville være svært uheldig i en tid hvor Sovjetunionen befestet sin maktposisjon i Øst-Europa.²⁴⁶ Om man gjennom en internasjonal styrke kunne unngå det sistnevnte, ville utsiktene til å få rettet opp forholdet i den vestlige allianse i alle fall være lysere, tenkte trolig Engen. Det som imidlertid ikke ville hjulpet på samarbeidsklimaet, var å skape en situasjon der den amerikanske sjette flåte skulle stoppe britiske og franske styrker. Dette ville ikke være særlig gunstig siden en del av motivasjonen var å hjelpe Storbritannia og Frankrike å redde ansikt. Lite ville vært mer ydmykende for de to en gang så store europeiske maktene enn åpent og direkte bli satt på plass av den vestlige verdens nye storebror.

---

²⁴⁰ *ibid.*

²⁴¹ *ibid.*

²⁴² *ibid.*: Denne gruppen bestod av Engen, Pearson, Indias ambassadør Mr. Lall, Colombias ambassadør Mr. Urrutia, samt av rådgivere fra FN-sekretariatet og fra Canada, Norge, Colombia og Indias delegasjoner, meldte Engen hjem til UD.

²⁴³ Robertson 1965: 227 – 228.

²⁴⁴ Robertson 1965: 227 -8. Behovet for å få styrker kjapt på plass var stort, og derfor var dette en naturlig mulighet, mente Indias ambassadør Mr. Lall. Indias statsminister Nehru hadde et godt forhold til Nasser, og han hadde fått Nasser til å godta en eventuell deltakelse fra den amerikanske flåte, kunne Mr. Lall fortelle.

²⁴⁵ *ibid.* USAs president sa for øvrig også nei til å sende inn den sjette flåte da det ville krevd Kongressens velsignelse.

²⁴⁶ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

Resultatet ble i første omgang at Norge, Canada og Colombia ble satt opp som land som stilte styrker til disposisjon. Dette, sammen med planene om en «UN Command», ble fremlagt og godkjent som en foreløpig rapport fra Generalsekretæren den påfølgende kvelden. Interessant nok ble Norges bidrag offentlig lagt frem i Generalforsamlingen *før* Stortinget hadde godkjent at norske styrker skulle sendes. Veldig kontroversielt var nok ikke dette likevel. I den pressede tidssituasjonen man var i, la nok Engen og Lange mest vekt på praktiske løsninger i sin kommunikasjon med Hammarskjöld. I tillegg var de klar over at det i praksis var det «den hønsvaldske parlamentarismen» som rådde i Norge: Regjeringen hadde et par timer før møtet i Generalforsamlingen gått inn for å stille med et kompani fra Brigade Sør. Selv om Stortinget hadde til gode å godkjenne proposisjonen, visste jo regjeringen at AP hadde rent flertallet i Stortinget.²⁴⁷

Våpenhvilen presses frem

Allerede den påfølgende formiddagen ble Norges bidrag til FN-styrken godkjent av Stortinget. Vedtaket har blitt kalt «norgesrekord» i hurtig saksbehandling.²⁴⁸ Fra andre siden av Atlanteren kom det ros både fra Generalsekretæren og fra Eisenhower personlig for at Norge allerede tolv timer etter Stortingsvedtaket hadde styrker klare til avreise. Norges opptreden i denne saken ville den amerikanske presidenten «never forget», fortalte Engen til UD.²⁴⁹ Men om anerkjennelsen var stor, var imidlertid ikke problemene løst. Skulle det bli aktuelt for en FN-styrke å gå inn i kanalsonen, måtte de stridende parter godta en våpenhvile først. 5. november stod og falt dette på Storbritannia og Frankrike, som samme morgen hadde sluppet fallskjermjegere inn over kanalområdet.²⁵⁰

I samarbeid med Hammarskjöld og noen av hans rådgivere fortsatte Pearson og Engen å jobbe med det endelige utkastet til Generalsekretærens rapport om FN-styrken. Deres tidsnød ble ikke mindre av at Krishna Menon, Indias «minister uten portefølje»²⁵¹, plutselig ankom Generalforsamlingen samme dag. Han hadde åpenbart til hensikt å spille en hovedrolle, for umiddelbart etter hans ankomst gikk han i gang med å lage en resolusjon som fordømte Storbritannia og Frankrike i sterke ordelag. Denne aktet han å få vedtatt ved hjelp av de afroasiatiske lands støtte.²⁵² Engen og Pearsons mål hadde hele tiden vært å unngå

---

²⁴⁷ Waage 1996: 341. Engen og Lange hadde allerede hatt kontakt før en regjeringskonferanse behandlet forespørselen kvelden 4. november (norsk tid). Lange hadde da gitt beskjed til Generalsekretæren om at «den norske regjeringen ville gjøre det som var mulig for å imøtekomme henstillingen».

²⁴⁸ Skaar 1995: 26.

²⁴⁹ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN.del til UD, 05.11.1956 og 10.11.1956.

²⁵⁰ Robertson 1965: 237; Urquhart 1972: 179; Miller 1961: 91: Egypt hadde allerede godtatt våpenhvilen, samt godtatt en FN-styrke på deres territorium. I løpet av dagen den 5. november ga også Israel forsikring om at de ville godta en våpenhvileavtale.

²⁵¹ Waage 1996: 354.

²⁵² Robertson 1965: 246.

fordømmelse. Både fordi det kunne føre til at de to land ble så diskreditert at de i verste fall forlot organisasjonen, men også fordi det ville kunne legitimere direkte sovjetisk innblanding i konflikten.²⁵³ Derfor var presset på Storbritannia og Frankrike nødt til å intensiveres. Engen og Pearsons oppfatning var at våpenhvilen måtte godtas *før* Menon fikk sin resolusjon opp til avstemning.²⁵⁴

I løpet av det påfølgende døgnet ble da også presset for stort for de europeiske stormaktene. Sovjetunionen var nå ferdig med sin «operasjon» i Ungarn og rettet fokuset mot Midtøsten. De truet indirekte med atomkrig, og i New York gikk det sterke rykter om at Sovjetunionen allerede var i gang med å sende «frivillige» til Midtøsten. Ikke minst skapte sistnevnte en sterk følelse av at man måtte få til en løsning før situasjonen kom ut av kontroll, ifølge Engen.²⁵⁵ Samtidig med dette begynte Vest-Europas oljelagre å tappes på grunn av krisen, og USA var ikke interessert i å hjelpe til med olje fra den andre siden av Atlanteren før en våpenhvile ble godtatt. Og som ikke det var nok – amerikanerne satt med nøkkelen til en annen bekymring som hadde vokst seg stor for britene: Deres en gang så aktede Pund Sterling begynte å komme ut av kontroll på det internasjonale pengemarkedet på grunn av krigen. For å få stabilisert det trengte britene kreditt, men også dette blokkerte USA.²⁵⁶

Uten olje og med utsikter til finansielt kaos, økte presset på Storbritannias statsminister Anthony Eden. Han hadde allerede sett ministere i sin regjering gå av i protest mot krigen, og både verden og store deler av hans eget land fordømte stridshandlingene.²⁵⁷ I tillegg til dette visste han at samholdet i Commonwealth stod på spill. Da Pearson fikk sin statsminister, Louis St. Laurent, til å utøve et ekstra press på Eden kvelden mellom 5. og 6. november, var det derfor gjort.²⁵⁸ Morgen etter bestemte Storbritannia seg for å godta våpenhvilen fra midnatt mellom 6. og 7. november. Frankrike prøvde å overtale britene til å fortsette militæroperasjonen, men uten å lykkes. Da hadde ikke Frankrike annet valg enn å legge ned våpnene de også.

UNEF opprettes – og spørsmålet om Engens bidrag

I nesten en uke hadde Engen, Pearson, Hammarskjöld og flere rundt dem jobbet dag og natt med det pionerprosjektet som FN-styrken faktisk var. Tanken om et internasjonalt politi var ikke ny, men siden det aldri var gjort i praksis, ble arbeidet utfordrende: Man hadde ingen tidligere erfaringer å bygge på og man var i et nytt og fremmed folkerettslig farvann. I tillegg jobbet man under et enormt tidspress, med frykten for mulig atomkrig hengende over seg.

---

²⁵³ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

²⁵⁴ Robertson 1965: 248 – 249.

²⁵⁵ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

²⁵⁶ Avsnittet er basert på Kunz 1989: 226 – 227; Waage 1996: 342 – 344.

²⁵⁷ Robertson 1965: 264.

²⁵⁸ Robertson 1965: 249 – 251.

Det var nok derfor med en følelse av glede og lettelse at Generalforsamlingen onsdag 7. november godtok Generalsekretærens rapport om FN-styrken. Styrken fikk navnet United Nations Emergency Force (UNEF) og skulle bli operativt ledet av den canadiske generalen E. L. M. Burns. Styrkens øverste leder var imidlertid Generalsekretæren, som skulle utføre lederansvaret i samråd med en rådgivende komité som blant annet bestod av Norge.²⁵⁹

Det endelige utkastet til rapporten som ble presentert var ferdigstilt natten før. Engen var ikke med på å skrive dette siste utkastet, men han hadde til gjengjeldt deltatt i så godt som alle prosesser som ledet opp til det. Spesielt viser den canadiske forfatteren Terence Robertson sin bok *Crisis: The Inside Story of the Suez Conspiracy* dette, hvor det med bakgrunn i personlige intervjuer med både Engen, Pearson og flere andre diplomater kommer frem hvor mange uformelle og formelle møter og drøftinger spesielt Engen, Pearson og Hammarskjöld hadde om FN-styrkene i løpet av de hektiske novemberdagene.²⁶⁰ Allerede fra den spede start 1. november var Engen med på diskusjoner om både praktiske, taktiske og prinsipielle spørsmål angående opprettelsen av styrken – i tillegg til at han var med på å sørge for at Norge ble et av de første landene som stilte styrker til FNs disposisjon.

I etterkant er det likevel først og fremst Pearson og Hammarskjöld som har fått honnør for den diplomatiske innsatsen som ble lagt ned. Hammarskjöld for den lederrollen han tok på seg etter at han ble overbevist om at en FN-styrke kunne være mulig. En eksepsjonell arbeidskapasitet, intellektuell utholdenhet og evne til å tenke klart og utradisjonelt i en hektisk stund, gjorde at han fikk dyp respekt blant diplomater og statsmenn.²⁶¹ Pearson var på sin side styrkens initiativtaker og en som allerede hadde stor internasjonal anerkjennelse forut for Suez-krisen. Å gå hardt inn for noe mange så på som en umulig idé var et sjansespill. Da det likevel viste seg å lykkes, kunne han høste stor prestisje i etterkant.

Det er hverken lett eller nødvendigvis riktig å vurdere Engens bidrag opp mot de to som fikk mest annerkjennelse i etterkant. Siden han internasjonalt sett var en lite offentlig kjent figur, ble naturlig nok hans bidrag lagt mindre merke til utad. Leser man boken til Terence Robertson, ser man imidlertid at Engen var med på det meste av det som skjedde. Richard Miller, forfatteren av boken *Dag Hammarskjöld and Crisis Management*, trekker også fram Engen som ”a key member” blant dem som jobbet med styrken fordi han ”[was] acting as liaison with the Scandinavian countries which ultimately provided a good share of the troops”.²⁶² Engen hadde

---

²⁵⁹ I denne komiteen fikk Norge sete sammen Canada, Colombia, India, Pakistan, Brasil og Ceylon.

²⁶⁰ Mye tyder på at denne boka har fått hjelp fra det canadiske utenriksdepartementet med tanke på kildetilgang. Engen bidro også med informasjon – og det hadde sammenheng med at Lester Pearson personlig sendte Engen et brev hvor han skrev at han håpet Engen hadde mulighet til å hjelpe Mr. Robertson med boken. Manuskriptet til boka er også lest gjennom av canadisk UD. Se Robertson 1965: VIII – X og HE, L0004, mappe: «Korrespondanse 01.08 1960 – 01.09 1963».

²⁶¹ Miller 1961: 98; Urquhart 1972: 176 – 177.

²⁶² Miller 1961: 87.

også en viktig rolle når det gjaldt å sondere terrenget og skaffe planene støttespillere, ifølge Miller og Robertson.²⁶³

Skal man vurdere Engens innsats under Suez-krisen, står man imidlertid overfor et kildeproblem. Flere steder er nemlig den norske FN-ambassadøren knapt nevnt i fremstillinger om krisen – og spor av bidragene hans er heller ikke å finne i det som man i utgangspunktet kunne tro var relevante arkiver. Et eksempel på dette er Dag Hammarskjölds store etterlatte samling i Sveriges *Kungliga Bibliotek*. I alt ni arkivbokser med dokumentasjon finnes fra Hammarskjölds beskjeftigelse med Suez-krisen, men i disse papirene er Engens navn knapt å finne. Bakgrunnen for dette må vi anta har sammenheng med hvordan FN-diplomatiet fungerte under Suez-krisen. Svært mye av kontakten delegasjonene i mellom, og mellom sekretariatet og ulike delegasjoner, skjedde gjennom uformell kontakt og som mer sonderende rådslagninger.²⁶⁴ Med tanke på det nære og tillitsfulle forholdet Engen og Hammarskjöld hadde, kan vi derfor anta at kontakten mellom dem likevel må ha vært stor – til tross for at det hverken finnes brevvekslinger eller nedtegnende møteavtaler mellom dem i generalsekretærens møtedagbok. Dette poenget gjelder for øvrig også om vi tar for oss påstanden til Miller – at Engen var viktig for å skaffe de andre skandinaviske landenes støtte og troppebidrag til UNEF. Det finnes ikke belegg for denne påstanden i norske, svenske eller danske fremstillinger av Suez-krisen – rent bortsett fra det mer generelle poenget at alle de tre landene ville forsøke å holde en felles, skandinavisk linje under den ekstraordinære generalforsamlingen.²⁶⁵ At Engens navn ikke blir nevnt, utelukker likevel ikke at han kan ha hatt en viktig, men mer uformell rolle for de andre skandinaviske delegasjonene. Gjennom Engen kunne disse delegasjonene enklere få førstehåndsinformasjon om utviklingen i planene og tankene rundt UNEF. Det kan ha gjort det enklere for også Danmark og Sverige å stille med tropper fordi det ga en ekstra trygghet å vite mest mulig hva man ga sin tilslutning til.

Uansett, skulle det være noen tvil om at Engen virkelig spilte en sentral rolle under UNEFs opprettelse, kan et brev i Engens eget arkiv fortelle oss en hel del. Brevet er fra Lester Pearson personlig, og er skrevet rundt et år etter UNEF ble opprettet – og rett i etterkant av at Pearson hadde mottatt Nobels fredspris for blant annet opprettelsen av UNEF. Da skrev den canadiske utenriksministeren til Engen:

---

²⁶³ Miller 1961: 97; Robertson 1965: 195.

²⁶⁴ Måten Engen rapporterte hjem til UD, samt sekundærlitteraturens beskrivelser av situasjonen, peker i denne retning.

²⁶⁵ UD, 26.6/65, bd. I; Midtgaard 2005: 186; Bjereld, Johansson og Malin 2008: 215 – 218.

If [the prize] was granted me primarily for my work at the UN last autumn, you are certainly one of the people with whom I should share it. I know, better perhaps than anyone else except the S.G himself, how much you had to do with the successful results we achieved during those hectic days and nights a year ago – when UNEF was born...²⁶⁶

Hva var Engens motiver?

Til nå har vi kunnet konstatere at Engen fikk en sjanse til å være med i det nybrottsarbeidet som skjedde i FN i 1956 – og at han grep den muligheten begjærlig. Vi har også sett på noen mulige forklaringer på hvorfor han fikk denne muligheten. Men det som mangler, er imidlertid hva som kan forklare hvorfor Engen faktisk *ønsket* å bidra til en løsning. Hvilke motiver hadde han?

Det frister å gå til et sitat fra innledningen, hvor Engen sa at dagene rundt den 4. november var noe av det «verste han hadde opplevd». 4. november var også et nullpunkt i den svarte novemberuka. Sovjetunionens nedsabling av den ungarske oppstanden var på sitt mest intense, Storbritannia og Frankrike nektet å gå med på våpenhvile og man var fortsatt langt unna en FN-styrke. Helt åpenbart følte man en intens frykt for hvordan situasjonen kunne utvikle seg. Engen var spesielt bekymret for det faktum at tre av fire stormakter hadde gått til det skrittet at de tok i bruk militærmakt. Hans oppfatning var at så fort man har gjort det, var sjansene mye større for at man gikk noen skritt lenger enn man egentlig hadde planlagt på forhånd.²⁶⁷ Etterretningsrapporter Engen hadde kjennskap til pekte også i retning av at Israel ville utnytte situasjonen om Storbritannia og Frankrike okkuperte Egypt ved å foreta et angrep på Syria. Dette var noe Syria fryktet, og hadde derfor bedt Sovjetunionen om hjelp. Man kunne dermed få en situasjon hvor Sovjetunionen ble direkte militært involvert i Midtøsten om ikke Frankrike og Storbritannia snudde sine krigsskip. Dette var enda et element som skapte følelsen av at man måtte finne en løsning fort, ifølge Engen.²⁶⁸

Mulighetene for sovjetisk innblanding i Midtøsten var trolig en svært viktig faktor for hvorfor Engen fant det maktpåliggende å bidra under Suez-krisen – for akkurat Sovjetunionens innflytelse i Midtøsten var et spørsmål han hadde vært opptatt av tidligere også. I Engens private arkiv finnes det nemlig et «Nyttårsnotat» fra overgangen mellom 1955 og '56 hvor Engen analyserte verdenssituasjonen i lys av hva han hadde vært vitne til i FN det siste året.²⁶⁹ Her var han spesielt opptatt av Sovjetunionens «New Look», og hvordan landet hadde begynt å øke sin innflytelse i Midtøsten ved hjelp av sosiale og økonomiske virkemidler. Midtøsten hadde tradisjonelt vært et område utenfor sovjetisk dominans og påvirkning, men dette kunne nå endres om ikke de demokratiske landene våknet, advarte Engen. Likevel var det egentlig en *positiv* utvikling det man så, mente FN-ambassadøren, fordi det åpnet opp for en konkurranse

²⁶⁶ HE, L0005, mappe: «Div. notat/korrespondanse 1950 – 1963»; Under Pearson Nobelforedrag i forbindelse med fredsprisen, fremhevet han også Norges rolle under UNEFs tilblivelse Se: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1957/pearson-lecture.html.

²⁶⁷ Robertson 1965: 242 – 243.

²⁶⁸ ibid.; HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

²⁶⁹ HE, L0005, mappe: «Div. notat/korrespondanse 1950 – 1963».

mellom øst og vest som var på de demokratiske staters premisser: Det var nemlig, etter Engens oppfatning, den sterke vektlegging av militære virkemidler hos Sovjetunionen som hadde fått de demokratiske statene til å svare med samme mynt de siste årene. Dette hadde videre hatt den konsekvens at ”demokratiene [har] kommet til å fremstå i den øvrige verden i en skikkelse som for det første ikke gjør dem tiltrekkende, og for det annet heller ikke har fått dem til å føle seg særlig vel”, skrev Engen. Hans budskap var at den vestlige, demokratiske verden burde nå søke å vinne Midtøsten og andre underutviklede land ved hjelp av bistand og økonomisk utvikling, og ikke gjennom militære virkemidler.²⁷⁰

Da Storbritannia og Frankrike gikk sammen med Israel om angrepet på Egypt, gikk de europeiske stormaktene altså helt på tvers av hva Engen mente var veien å gå for å «vinne» Midtøsten. I hans øyne var derfor Suez-operasjonen en fundamental feilvurdering – og noe som man måtte forsøke å begrense skadevirkningene av mest mulig. Arbeidet med FN-styrken viser dette, hvor Engen, Pearson og Hammarskjöld var spesielt opptatt av at den ikke måtte fremstå som en form for «kollektiv kolonialisme». Vesten hadde nemlig et moralsk problem her, uttalte Engen i boken til Robertson, fordi det ble et spørsmål om det Vesten gjorde i Egypt egentlig var noe verre enn det Sovjetunionen gjorde i Ungarn.²⁷¹ Sammenfallet av uroen i Ungarn og den britisk-franske operasjonen gjorde altså hele situasjonen ekstra uheldig. Vesten mistet en åpenbar mulighet til å få en kraftig fordømmelse av Sovjetunionen og dermed få den afroasiatiske blokken tydeligere over på sin side. Det intense arbeidet med FN-styrken var trolig motivert av å bøte på dette.

Endelig var nok det harde arbeidet også motivert av en følelse av at selve FN-organisasjonens berettigelse stod på spill. I et radiointervju med NRK nesten ti år etter Suez-krisen, innrømmet Engen at man egentlig ikke hadde en anelse av hva man skulle gjøre da den ekstraordinære generalforsamlingen ble sammenkalt. Hammarskjöld, Engen og Pearson hadde vært ”ganske tafatte alle tre” fordi de visste at noe måtte gjøres, men ikke hva.²⁷² Sikkerhetsrådet var blokkert av to av dets stormakter, og det var nå opp til Generalforsamlingen å gjøre noe. Hvis man ikke fikk til noe der, var det på mange måter en fallitterklæring for organisasjonen fordi det ville vist at når alt kom til alt, rådet fortsatt det internasjonale anarkiet. Ideen om UNEF ble veien ut av dette. Det var et nytt og dristig element som – hvis vellykket – kunne svare på kritikken om at FN var et system blottet for handlekraft. For en person som

---

²⁷⁰ *ibid.*

²⁷¹ Robertson 1965: 242 – 243.

²⁷² NB, NRKs digitale radioarkiv, 24.10.1965.

hadde brukt store deler av sitt yrkesaktive liv på å jobbe både i og rundt De forente nasjoner, var dette trolig en sterk motivasjon i seg selv.²⁷³

3) 1957 – 58: ENGEN SOM SENTRAL MIDTØSTENAKTØR

Suez-krisens hektiske diplomativirksomhet var utløst av behovet for å slukke en brann før den kom ut av kontroll. Likevel var det fra dag én også et underliggende ønske om at den samme brannen kunne skape grunnlaget for noe nytt og bedre. Lester Pearsons hovedtanke var alltid at fred mellom Egypt og Israel, og i Midtøsten generelt, måtte skapes gjennom en større politisk overenskomst. UNEF-styrken han tok initiativ til kunne bidra til dette, men bare til å starte prosessen. Med våpenhvilen og opprettelsen av UNEF den 7. november var derfor bare den *første etappen* unnagjort i Suez- og Midtøsten-problemet.

For Engens del betydde dette at hans engasjement i Midtøsten-problematikken var langt fra over – snarer tvert imot. Som norsk FN-ambassadør hadde han fått sete i Generalsekretærens rådgivende komité for UNEF-spørsmål, samt at han i FNs diplomati-miljø var blitt en viktig aktør i Midtøsten-spørsmål. Han hadde fått kontakter, kunnskap og *good will* gjennom innsatsen han hadde lagt ned sammen med Pearson og Hammarskjöld. Denne posisjonen dannet grunnlaget for en aktiv rolle for Engen i både norsk og internasjonal Midtøsten-politikk i årene som fulgte.

Det er dette videre engasjementet som vil bli behandlet i dette delkapitlet. Først vil det bli gjort rede for noen av dilemmaene Engen og de andre diplomatene som jobbet med UNEF ble stilt overfor de første månedene av FN-styrkens virksomhet. Deretter vil vi se på hvilken rolle Storbritannias Foreign Office tilla Engen i det de så på som en problematisk utvikling i norsk utenrikspolitikk. Til slutt vil det også bli gjort rede for tanker og planer rundt mulige løsninger på Midtøstens mer underliggende og grunnleggende konflikter i 1957/1958. Engens innsats i kulissene fikk nemlig USAs utenriksminister John Foster Dulles til personlig å be Engen om hjelp for å løse opp i disse. Problemet for den amerikanske utenriksminister var imidlertid at Engen ikke ville hjelpe.

FN-delegasjonen får ros – og kritikk

Den norske FN-delegasjonens innsats under Suez-krisen høstet lovord i Stortinget. Utenriksminister Lange redegjorde for den utenrikspolitiske situasjonen den 7. november, og så godt som alle som tok ordet i den påfølgende debatten var opptatt av å rose den linjen som var valgt i FN. Kun NKPs Emil Løvlien var ikke begeistret for absolutt alt, men det var – for å

---

²⁷³ At Norge hadde en grunnleggende interesse av et strekt FN, og at dette var en grunnpilar i norsk utenrikspolitikk, er også en del av denne forklaringen. Dette er imidlertid et element jeg vil komme mer tilbake til senere i kapitlet.

bruke C. J. Hambros ord – ”bare et par skjønnhetspletter på et ellers fullkomment bilde”.²⁷⁴ En gjengs oppfatning var at til tross for verdensorganisasjonens feil og mangler, hadde FN vist seg svært nyttig i situasjonen som nettopp hadde oppstått.²⁷⁵

Det unisont positive bildet på den norske FN-delegasjonens innsats skulle imidlertid ikke vare evig. Bakgrunnen for dette var at den videre utviklingen i Egypt ikke forløp knirkefritt. Den hurtige saksgangen under den ekstraordinære generalforsamlingen hadde gjort det ganske åpent akkurat hvordan UNEF skulle organiseres og hvilke oppgaver den skulle ha. Den ekstraordinære generalforsamlingen hadde også slått fast at en FN-styrke ikke kunne plasseres på et lands territorium uten at det aktuelle landet samtykket til det.²⁷⁶ I praksis ga dette Egypts leder, Gamal Abdel Nasser, stor makt når det gjaldt UNEFs sammensetning og mandat i Suez-området – noe som også resulterte i flere runder med diskusjoner og forhandlinger mellom Nasser på den ene siden og Hammarskjöld og hans rådgivergruppe på den andre siden.²⁷⁷

Det mest betente problemet som oppstod omkring UNEF de første månedene, var at invasjonstyrkenes tilbaketrekning lot vente på seg. Den 7. november var det bare en våpenhvile man var blitt enig om, men de tre angripende landene krevde ulike garantier før de gikk med på å trekke seg helt ut av Egypt. Engen var på sin side av den klare oppfatning at det ikke kunne stilles vilkår for tilbaketrekkingen. Invasjonen var et klart brudd på FN-pakten og man kunne ikke godta at noen kunne oppnå vinning som følge av det, mente han.²⁷⁸ På en annen side var det imidlertid viktig å vise forståelse for sine NATO-allierte, mente han også: At tilbaketrekningen gikk sakte, hadde med de respektive lands hjemlige opinion å gjøre. Det kunne ikke bli alt for tydelig at stormakter som Storbritannia og Frankrike ble jaget vekk av FN. For land som Norge, Canada og USA var det viktig å vise forståelse for dette slik at tilliten innad i den vestlige alliansen ikke ble ytterligere svekket, skrev Engen hjem til UD.²⁷⁹

Dette dilemmaet, hvor henholdsvis fasthet og forståelse overfor NATO-kollegaene måtte balanseres opp mot hverandre, skulle komme til å bli en kime til konflikt mellom FN-delegasjonen og enkelte miljøer i Oslo utover mot årsskiftet 1956/1957. Sterkest kom dette til syne da den ordinære generalforsamlingen var samlet i slutten av november, og den norske FN-delegasjonen (da ledet av Halvard Lange) ble forelagt et svært krast resolusjonsforslag fra India.

---

²⁷⁴ St.tid. 1956: 3116.

²⁷⁵ St.tid., 1956: 3101 – 3145.

²⁷⁶ Miller 1961: 94 – 97.

²⁷⁷ Se for eksempel Robertson 1964: 284 – 292 og Urquhart 1972: 189 – 194. I de ulike diskusjonene som oppstod, virker det for øvrig som Engen, Pearson og Hammarskjöld fortsatte å være en «indre kjerne» av aktører som jobbet med UNEF. Av beretninger hjem til UD kan vi se at disse tre stadig har møter og samtaler om utviklingen – i tillegg til de offisielle møtene i UNEFs rådgivende komité. Se HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957».

²⁷⁸ HE. Boks 2, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957». FN.del til UD, 11. og 12.01.1957.

²⁷⁹ UD, 26.6/65, bd. VI, notat. «En del spørsmål i forbindelse med FN-styrkens funksjoner»; HE. Boks 2, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957», Suez-notatet.

Denne resolusjonen var en sterk fordømmelse av Israel, Frankrike og Storbritannia, og krevde umiddelbar tilbaketrekning fra Egypt. Den norske delegasjonen bestemte seg opprinnelig for å *ikke* stemme for denne (av hensyn til sine allierte), men etter at Engen hadde fått påvirket den indiske delegasjonen til å endre ordlyden i resolusjonen, bestemte Lange og Engen seg for støtte resolusjonen likevel. Engen og Langes helomvendingen skjedde imidlertid uten at resten av den norske delegasjonen ble konsultert.²⁸⁰

Både stemmegivningen og Engen og Langes alenegang satte sinnene i kok. Både de andre delegasjonsmedlemmene i New York og politiske miljøer i Oslo reagerte.²⁸¹ Den som reagerte sterkest var C. J. Hambro, som i et møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen noen dager senere rettet skarp kritikk mot både den norske FN-delegasjonen og mot FN-aksjonen i Suez generelt. Den norske stemmegivningen hadde nemlig stilt Norge ”på den ytterste fløy av de Nasservennlige”, slo Hambro fast – og dette var han på ingen måte begeistret for.²⁸² Sterkt kritisk var han også til FNs generalsekretærs håndtering av situasjonen generelt, og han sa rett ut at han mente Hammarskjöld manglet de nødvendige «dimensjonene» til å hamle opp med en diktator som Nasser. Slik Hambro så det, fikk Nasser diktere som han ville i møte Hammarskjöld, og resultatet var at FN-operasjonen – slik den hadde fått utvikle seg – var blitt helt ”latterlig”: Hammarskjöld hadde ikke klart å unngå at sovjetiske «satellittstater» fikk ta del i FN-styrken – noe som i Hambros øyne faktisk inviterte Sovjetunionen fritt ned til Suez-kanalen.²⁸³

Til tross for også tidligere uenigheter, hadde både Engen og Lange respekt for Hambro, og begge mente at den aldrende Høyrenestoren absolutt var en mann med utenrikspolitiske ”dimensjoner”.²⁸⁴ Likevel virker det som de to reagerte sterkt på kritikken som Hambro kom med – og flere ganger gjentok – angående både Hammarskjölds og den norske FN-delegasjonens Suez-innsats rundt årsskiftet 1956/1957.²⁸⁵ Bakgrunnen for dette hadde trolig med at Lange og Engen tross alt hadde en større og bredere forståelse av problemene Hammarskjöld hadde å hanskes med enn hva den polemiske Høyrepolitikerens hadde. I Lange og Engens øyne var nemlig ikke Hammarskjöld mannen som *inviterte* Sovjetunionen til Suez-kanalen, som Hambro mente, han var snarere mannen som *holdt dem ute* ved å opprettholde FN-kontroll over situasjonen. FNs kontroll kunne imidlertid bare holdes så lenge Generalsekretæren hadde flertallet i Generalforsamlingen bak seg. Derfor var også lydhørhet overfor den

---

²⁸⁰ UUKK 5. desember 1956; Waage 1996: 354 – 355.

²⁸¹ Waage 1996: 355.

²⁸² UUKK 28. november 1956: 300.

²⁸³ *ibid.* Med sovjetiske «satellittstater» i UNEF, mente trolig Hambro Jugoslavia, som var det eneste østeuropeiske landet som bidro med styrker.

²⁸⁴ HL, Da, L0001, mappe «Privat korrespondanse» 1954 – 1961»Engen til Lange, 30.01.1955.

²⁸⁵ Utenriksministeren brukte derfor flere anledninger til å ta til motmæle mot kritikken, mens Engen satte opp et notat som UD kunne bruke som svar mot deler av kritikken som var kommet. Se UD, 26.6/65, bd.VI.

afroasiatiske blokken viktig. Mistet disse tålmodigheten, var det fritt leide for Sovjetunionen til å utnytte situasjonen. Det Hambro mente var å føye seg etter diktatoren Nasser, var i Engen og Langes øyne snarere en linje for å holde på den lille kontrollen man faktisk hadde. Som Engen skrev til Lange noen uker senere, var både han og amerikanerne sjeleglade for den posisjonen Hammarskjöld opparbeidet seg i Midtøsten i løpet av de siste månedene. Inntil USA hadde stablet en ny Midtøsten-politikk på beina, var det Hammarskjöld som ”holdt fortet” for Vesten mot ytterligere sovjetisk innflytelse i Midtøsten, skrev Engen hjem til utenriksministeren.²⁸⁶

En utenrikspolitisk orienteringsendring?

Hambros misnøye hadde sammenheng med mangel på informasjon og forståelse av situasjonens kompleksitet. Men kan kritikken også forklares med at et mer grunnleggende utenrikspolitisk skifte var i emning?

I sine mishagsytringer mot FN-operasjonen og den norske delegasjonens stemmegivning lå det åpent i Hambros argumentasjon også en grunnleggende forståelse for Storbritannias handlinger i Suez-krisen. Hvis en person som Antony Eden, ”hvis hele liv har vært en kamp for rettsprinsipper i det internasjonale liv”, kunne handle på måten han gjorde, så måtte det være gode grunner til det, mente Hambro.²⁸⁷ Selv var han også opptatt av å vise til alle grusomheter og all urett den egyptiske diktatoren hadde gjort seg skyldig i, og han var heller ikke fremmed for å se på alle kompromisser med en mann som Nasser som et ”nytt München”.²⁸⁸ Men disse grunnene til tross, kan det tenkes at det også lå andre hensyn bak Hambros ønske om å dempe kritikken mot Storbritannia? Det vi nemlig kan tenke oss, er at Hambro var redd for at om Norge markerte for stor avstand fra Storbritannia i denne saken, ville det gå utover det norsk-britiske forholdet generelt. Storbritannia var på denne tiden tross alt Norges aller viktigste samarbeidsland – så vel handelspolitisk som sikkerhetspolitisk²⁸⁹ – og det var av den grunn i Norges klare interesse å holde forholdet best mulig til naboen i vest. Derfor måtte man også være varsom om man skulle felle kritiske dommer, kan logikken ha vært. Hambro påpekte dette selv også da han i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen sa at Norge måtte akte seg for å miste ”den good-will som vi i høy grad har hatt og har i England og Frankrike, uten å vinne noe igjen”.²⁹⁰

---

²⁸⁶ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: FN-del. til UD, 23.01.1957.

²⁸⁷ St. tid., 1956: 3116-7.

²⁸⁸ *ibid.*; Hambro var generelt kjent for å være svært kritisk til de arabiske landene. Dette hadde sammenheng med et særdeles Israel-vennlig syn. Se Waage 1996: 87 – 89.

²⁸⁹ Eriksen 1981: 223; Eriksen & Pharo 1997: 143 – 145; Med sikkerhetspolitisk menes det at det var med Storbritannia at Norge hadde det største funksjonelle militære samarbeidet med. Se Tunsjø 2003: 82 – 86.

²⁹⁰ UUKK 28. november 1956: 300; Her bør det ellers imidlertid nevnes at Hambro, denne uttalelsen til tross, generelt sett hadde et skeptisk syn på stormaktene og var ofte opptatt av å beskytte Norge som småstat i overnasjonalt samarbeid med stormakter. Se for eksempel Eriksen & Pharo 1997: 80.

Spørsmålet er imidlertid om Suez-situasjonen var av en så dramatisk karakter at hele forholdet til Storbritannia ble tatt opp til vurdering og også sett i nytt lys. Øystein Tunsjø argumenterer i en hovedoppgave fra 2003 for dette. Han mener at Suez-krisen fikk Norge til å vende seg litt vekk fra Storbritannia og mer i retning av å gjøre USA til Norges viktigste samarbeidsland. Skiftet fra Storbritannia til USA som Norges viktigste samarbeidsland var riktig nok en lang prosess som har mange forklaringer, men det var ifølge Tunsjø under og rett etter Suez-krisen at skiftet slo ut i full tydelighet.²⁹¹ Storbritannias aksjon viste for det første at deres koloniambisjoner ikke bare hørte fortiden til – noe som igjen viste at Norge, som en tydelig tilhenger av koloniavviklingen, i virkeligheten stod langt fra britene på dette punktet.²⁹² For det andre viste aksjonen også at når alt kom til alt var Storbritannia både villige til å holde sine allierte i mørke, samt sette FN-organisasjonen på sidelinjen for å nå sine mål. Endelig viste avslutningen av krisen også med all tydelighet det man egentlig visste: at Storbritannias faktiske styrke var ytterst beskjedent. Uten USAs støtte, måtte de gjøre en rask retrett.

I stedet for Storbritannia ble det USA Norge festet sin lit til. Dette har vi sett blant annet gjennom hvordan Engen ønsket å støtte og samarbeide med de amerikanske initiativene i FN. Bakgrunnen var at USA var den vestlige allianses klart mektigste og toneangivende stat, og derfor staten med størst mulighet til å påvirke de to NATO-landene som hadde valgt å gå til væpnet konflikt. Siden Norge og USA også hadde hatt sammenfallende syn når det gjaldt bileggelse av Suez-konflikten, burde derfor Norge gjøre alt for at USAs fredsbestrebelser lyktes, var tanken. Da splittelsen innad i den vestlige allianse kom til uttrykk, valgte Engen og Norge derfor å vende Storbritannia ryggen – til tross for at det tradisjonelt hadde vært Norges viktigste samarbeidsland.

Går vi tilbake til Indias resolusjonsutkast i slutten av november – det som var utgangspunktet for Hambros kritikk – kan dette også ses i lys av det utenrikspolitiske skiftet som hadde blitt intensivert. Resolusjonen fikk nemlig støtte av USA.²⁹³ For Engens og Langes del var det trolig mer avgjørende å fortsette å holde seg på USA sin side i FN-behandlingen enn det var å stryke Storbritannia skånsomt med hårene. Når dette også samsvarte med synet på hva delegasjonen mente var rett og galt med tanke på å beholde den afroasiatiske blokkens støtte i FN, ble det også enklere å stemme som de gjorde. Om det så distanserte oss fra Storbritannia, fikk komme i andre rekke. Viktigere var det trolig å holde det gode forholdet til USA ved like.

---

²⁹¹ Tunsjø 2003: 96. Den samme tendensen peker for øvrig også Hilde Henriksen Waage på i artikkelen «Norway and a Major International Crisis: Suez – The Very Difficult Case» (1998), men uten å utdype det noe nærmere.

²⁹² Norges prinsipielle støtte til avkolonisering ble imidlertid alltid balansert opp mot også andre utenrikspolitiske hensyn, men i de første etterkrigsårene var det Storbritannia som var Norges forbilde når det gjaldt hvordan avkoloniseringen burde foregå. Se Pharo 1981: 311.

²⁹³ UUKK 5. desember 1956.

Lange tar oppgjøret – Engen får skylden

At Norges forhold til Storbritannia endret seg med Suez-krisen, ble ikke minst lagt merket til av britene selv. Aller best la de merke til dette under NATOs første ministerrådsmøte etter krisen, den 11. desember, hvor Lange, som til da hadde vært forsiktig med å kritisere sine alliansepartnere utad, tok bladet fra munnen og sa hva han virkelig mente om den fransk-britiske aksjonen. Det var flere elementer som opprørte Lange, kunne han fortelle. Mangelen på informasjon og konsultasjon i forkant var sjokkerende. Det samme var bruddet på FN-pakten. I tillegg var Lange redd for hva langtidsvirkningene av aksjonen kunne bli. NATO måtte ikke bli sett på som et redskap for kolonipolitikk, men med den fransk-britiske aksjonen var han redd for at dette kunne bli tilfelle. Ytterst beklagelig synes han også sammenfallet mellom Sovjets opptreden i Ungarn og Suez-krisen var. Hadde det ikke vært for Storbritannias og Frankrikes handlinger, kunne Vesten vist hvem som virkelig stod for den imperialistiske faren, mente han. Men den muligheten var nå forbi.²⁹⁴

Ikke unaturlig bet britene seg merke i Langes krasse bemerkninger. Lange var på dette tidspunktet en av NATOs «tre vise» og nøt betydelig respekt internt i alliansen.²⁹⁵ Den britiske ambassadøren Peter Scarlett i Norge forklarte at Lange var både sjokkert og personlig «deeply hurt» fordi «his prestige and personal position had been flouted» av Storbritannias handlinger. Mannen som imidlertid ble holdt ansvarlig for at Lange hadde reagert så sterkt, var Hans Engen. Engen hadde influert Lange «to a surprising extent», mente Foreign Office å vite. Den britiske diplomaten Cullis ved ambassaden i København kjente Engen fra før, og han fortalte Foreign Office at Engen «never struck me as a particularly forceful or opinionated character, but he has absorbed the U.N. atmosphere for many years, and also represents the kind of «liberal» sentiment which has been most upset in Norway by our action». Storbritannias FN-ambassadør, Sir Pierson Dixon, var også misfornøyd med at han ikke fikk noe støtte av sin norske ambassadør-kollega i New York. Han hadde bitt seg merke i Engens fjellstø støtte til både USA og ikke minst til generalsekretær Hammar-skjöld. Engen hadde etter Pierson Dixons syn vært så lenge i FN-systemet at han var «inclined to think exclusively in terms of what will or will not secure the necessary majorities». Mangelen på støtte fra Engen var imidlertid et problem, mente Pierson Dixon. Grunnen var at Engen hadde en innflytelse som var «quite considerable by virtue of the part which the Norwegian Delegation plays in the Secretary General's Advisory Committee on Middle East matters and of course of his own close association with Hammar-skjoeld».²⁹⁶ Den britiske ambassadøren i Oslo, Scarlett, pekte også på at Engen var helt

---

²⁹⁴ Avsnittet er basert på Waage 1996: 362 – 364; Waage 1998: 230.

²⁹⁵ Eriksen & Pharo 1997: 44.

²⁹⁶ Engen var på sin side mer opptatt av å *skryte* av sin britiske kollega enn å kritisere ham. Engen hadde forståelse for den britiske FN-ambassadørens vanskelige situasjon, og uttalte til forfatter Terence Robertson om Pierson

avgjørende i utformingen av den norske regjeringens politikk på dette området: ”it will not be easy to get them to deviate from the line hithero followed by Engen”, mente han.²⁹⁷

Om det er hold i britenes oppfatninger, er naturligvis vanskelig å gi et sikkert svar på. Det vi imidlertid har sett, er at Lange helt tydelig stolte på Engens dømmekraft i den dramatiske novemberuka og i tiden som fulgte. En ting var at Engens «eget skjønn» var det som det skulle styres etter ved enkelte anledninger, noe annet er at Engen også ble oppmuntret av Lange og UD til å fortsette med sitt arbeid i kulissene for å få til en løsning. Hadde ikke Lange stolt på Engens dømmekraft og evner til å takle situasjonen, ville det vært mindre risikabelt å instruere sin ambassadør om å holde en lavere profil.

Ser vi på kritikken Lange kom med i NATO-møtet, er det også påfallende hvordan den samsvarer med Engens syn på konflikten og problemene den fransk-britiske aksjonen skapte – både når det gjelder hva aksjonen hadde å si for NATO, for Vesten generelt og for FN-organisasjonen. At det er Engen som kan ha påvirket Lange til å få et mer tydelig anti-britisk syn, kan vi derfor på ingen måte utelukke. Fra sin posisjon i begivenhetenes sentrum ble Engen en premissleverandør som kom med mye av informasjonen, samt med mange forslag om hvordan ulike situasjoner burde løses. Disse anbefalingene og rådene fra Engen ble også svært ofte styrende for hva som ble delegasjonens og Norges endelige standpunkt.

Hva kom det i så fall av om det var fra Engen at Lange inntok en mer skeptisk holdning overfor Storbritannia? Det mest åpenbare svaret er trolig å finne i det nære forholdet Lange og Engen hadde utviklet opp gjennom årene. Materiale i Engens arkiv viser at det ikke er noen tvil om at forholdet mellom dem etter hvert ble svært nært – også privat. Når Halvard Lange – gjerne sammen med kona Aase – var i New York, bodde de for eksempel alltid privat hjemme hos Hans og Erna Engen. Motsatt brukte familien Engen å låne familien Langes sommersted på Brøtsø i Oslofjorden om sommeren. At de trivdes godt i hverandres selskap, var det ingen tvil om: I tiden da familien Engen oppholdt seg på Brøtsø, var familien Lange faste weekendgjester. Om Halvard og Aase var i New York, kunne det også gå utover delegasjonsarbeidet enkelte morgener derpå, kan muntre brevvekslinger fortelle om: Etter Generalforsamlingen i 1953 for eksempel takket Lange for ”de utrolig hyggelige dagene” de fire hadde hatt sammen – samtidig som han måtte beklage at ”det hadde gått slik utover nattesøvnen”.²⁹⁸

Dixon: ”In my view he did a magnificent job, always firm in presenting his government’s views and never losing his composure. Although we had different views, there was never a harsh word between us.” Se HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»: Suez-notatet.

²⁹⁷ Opplysningene om det britiske Foreign Office sin vurdering av Engens innflytelse er hentet fra Waage 1996: 365 – 366.

²⁹⁸ HL, Da, L0002, mappe: «Privat korrespondanse. Diverse 1953 – 1955»; Flere andre brev viser også at de fire tilbrakte mye tid sammen privat.

Dette nære forholdet mellom Engen og Lange gjorde at det var åpne linjer mellom utenriksministeren og hans FN-ambassadør i alle utenrikspolitiske spørsmål. Av både Engens og Langes privatarkiv kan en se at et bredt sett av saker ble diskutert i brev som fremstår som «hybrider» mellom utenrikspolitiske drøftinger og vanlige vennebrev. Saker som ikke direkte hadde med Engens posisjon som FN-ambassadør å gjøre, diskuterte de også – alt fra tysklandsproblemet på midten av femtitallet til interne forhold i regjeringen og Arbeiderpartiet. Mangfoldet i saker de diskuterte og de åpne linjene peker altså i retning av at Engen var en person som Lange følte han kunne stole på og dele mye med. Nå trenger selvfølgelig ikke dette tillitsfulle forholdet bety at det bare eller fortrinnsvis var Engen som påvirket Lange i Suez-konflikten. Like gjerne kan det være at deres nære forhold kom av at de allerede var fundamentalt enige i de viktigste prinsippene norsk utenrikspolitikk måtte styre etter – og at dette bidro til at de orienterte seg likt i situasjonen som oppstod i 1956. Likefullt var det Engen som tok initiativet under Suez-krisen og som drev prosessen fremover. At det britiske Foreign Office derfor var tilbøyelige til å tillegge Engen «skylden» for at de hadde mistet Halvard Langes gunst, var derfor ikke så merkelig.

Fra akutte til underliggende problemer

Uansett hva britene mente om Engen og hans betydning for den angivelige norske holdningsendringen, var det neppe dette Engen selv tenkte mest på etter hvert som situasjonen i Egypt utviklet seg forbi det umiddelbare krisestadiet utover mot 1957. Storbritannia forsvant nemlig mer og mer ut av bildet etter at de like før jul trakk ut sine invasjonsstyrker fra Suez-området. Det som skulle bli den norske FN-ambassadørens hovedbeskjeftigelse i store deler av 1957 og 1958 var et enda mer dyptgående problem i forholdet mellom Israel og araberverden – nemlig det som Engen så på som roten til de fleste problemene i området: De palestinske flyktningene.

Det palestinske flyktningproblemet var et resultat av den israelsk-arabiske krig i 1948. Estimaten om hvor mange flyktningene var, og hva som var bakgrunnen for at de flyktet, både var og er omstridt. Faktum er uansett at da en våpenhvile ble inngått mellom partene i 1949, befant mellom 600.000 og 760.000 palestinere seg i flyktningleirer i omkringliggende araberstater. Dette ble en av de største underliggende årsakene til den vedvarende konflikten mellom Israel og de omkringliggende arabiske statene. De arabiske landene ville ikke integrere flyktningene i sine land, og Israel ville ikke la de vende tilbake. Dermed stod problemet i stampe.²⁹⁹

---

²⁹⁹ Avsnittet er basert på Morris 2007: 1, 588; Schulze 2008: 17 – 21; Olsen 1998: 25 – 26; Waage 1996: 75 – 82.

Engens beskjeftigelse med Midtøsten-problematikken utover i 1957 fikk han til å forsøke å bryte denne fastlåste situasjonen som var oppstått. Så lenge flyktningproblemet forble uløst, holdt konflikten seg varm og var umulig å løse, mente han.³⁰⁰ Sammen med resten av den norske FN-delegasjonen, den canadiske FN-delegasjonen samt generalsekretær Hammarskjöld begynte Engen derfor arbeidet med planer for et nytt fremstøt for å løse flyktningproblemet. Bakgrunnen var en helt tydelig optimisme og styringsiver i kjølvannet av UNEFs oppføring. Engens opprinnelige håp med UNEF hadde nemlig gått i oppfyllelse. Helt siden UNEFs spede start hadde Engen hatt et ønske om at FN-styrken ikke bare skulle løse den akutte Suez-krisen, men også at den skulle "sikre fredeligere forhold langs grensen" og dermed "gi et avgjørende bidrag til å skape den atmosfære som kan muliggjøre direkte kontakt mellom Egypt og Israel", skrev han til UD.³⁰¹ Slik Engen så situasjonen i starten av 1957, hadde dette også blitt virkningen. Atmosfæren i området *var* bedre enn på lenge. I tillegg visste Engen etter den omfattende kontakten han hadde hatt med flere arabiske FN-delegasjoner de siste månedene at det hersket en rådvill stemning blant flere ledere i Midtøsten. Det var usikkerhet knyttet til om den politiske linjen som var ført tidligere var den rette siden den hadde ledet området på kanten av katastrofe et par måneder tidligere. Av den grunn kunne det være gunstig med et forsøk på omdreining av politikken nå, mente Engen.³⁰²

Engen vil ha amerikanernes hjelp

I et personlig brev hjem til Halvard Lange i april skrev Engen at han ønsket å drøfte mulighetene for et "skandinavisk-canadisk initiativ, sekundært av generalsekretæren og «backed» av De Forente Stater".³⁰³ Hele tiden var det nemlig i Engens og de andre aktørenes bakhode at man måtte ha USAs fulle støtte til et eventuelt initiativ. USA trengtes for å legge press på regimer som var vennligstilte overfor amerikanerne, og på denne måten forhindre noe som var et kjent fenomen fra tidligere: at så fort et arabisk land åpnet døra på gløtt for samtaler med Israel, ble det kraftig refset av naboland som ønsket å benytte dette i propagandaøyemed. Som Engen forklarte til Lange, var den arabiske nasjonalismen "først og fremst anti-israelsk", så å refse naboland for å komme Israel i møte var en kjent taktikk for å skaffe eget regime popularitet i hjemlandet.³⁰⁴

---

³⁰⁰ UD. 26.6/65., bd. XVII, «Notat fra samtale med John Foster Dulles»; HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 29.04.1957.

³⁰¹ UD. 26.6/65, bd. VI, notat.

³⁰² UD. 26.6/65, bd. XVII, «Notat fra samtale med John Foster Dulles»; HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 29.04.1957.

³⁰³ HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 29.04.1957.

³⁰⁴ Ibid.; HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»; Referat fra møte mellom Engen, Hammarskjöld og MacKay, 17.05.1957.

Utover våren hadde Engen innledende drøftelser med den amerikanske FN-delegasjonen om saken. Med dem fikk han også ordnet det slik at han ble invitert til Washington den 7. og 8. mai for å snakke direkte med State Department.³⁰⁵ Her gjorde Engen det klart at den innsatsen som den norske FN-delegasjonen hadde lagt ned under Suez-krisen kun var ”de nødvendige *innledende skritt* i en politikk med det langt videre og mer konstruktive formål å legge grunnlaget for en løsning av Palestina-problemet”.³⁰⁶ Han fremholdt at UNEFs nærvær langs demarkasjonslinjene hadde skapt en bedre atmosfære, men at denne positive atmosfæren bare hadde en begrenset betydning om ikke land med innflytelse gjorde noe for å løse de underliggende problemene i regionen. Derfor ønsket han å høre hvordan USA stilte seg til et mulig fremstøt for en løsning på flyktningproblemet under høstens generalforsamling.³⁰⁷

Dessverre for Engen fikk han ikke helt den responsen han ønsket. Han rapporterte hjem til UD at han kunne merke en tendens i State Department til å ville ”skyve det israelsk-arabiske problem til side for øyeblikket”. Det amerikanske utenriksdepartementet ønsket heller å ”konsentrere seg om å konsolidere den arabiske verden omkring de arabere som vil akseptere et aktivt samarbeid med De Forente stater”, skrev han. Engen mente det var en ”aversjon” mot å la forstyrrende faktorer få utfolde seg som kunne true denne politikken.³⁰⁸

Disse holdningene lovet ikke godt for USAs støtte i et fremtidig fremstøt i flyktningproblemet³⁰⁹, men det ser ikke ut til å ha bekymret Engen nevneverdig likevel. I rapporten hjem til UD kommer det nemlig frem en ganske selvsikker holdning fra Engen. Han mente at amerikanernes ”ensporete holdning” bare kunne være et ”overgangsfenomen”. Å tro at man kunne legge den arabisk-israelske konflikten på hyllen var nemlig helt urealistisk, mente Engen – og før eller siden ville det gå opp for amerikanerne også. Derfor konkluderte han med at det var all grunn til ”å fortsette undersøkelsene for å finne ut hvordan det nye initiativ bør gripes an”.³¹⁰

Syrisk krise stikker kjepper i hjulene

Hamarskjöld, Engen og Canadas ambassadør, Dr. MacKay, sin plan var å fortsette drøftelsene seg imellom og se om de i samarbeid med andre kunne komme opp med noen praktiske løsninger. Deretter skulle de i det stille lufte stemningen for en større og større krets med

---

³⁰⁵ UD. 26/6.65 Bind XIII, Engen til UD. 15.05.1957.

³⁰⁶ UD. 26/6.65 Bind XIII, Engen til UD. 15.05.1957. [min utheving].

³⁰⁷ *ibid.*

³⁰⁸ *ibid.*

³⁰⁹ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 338: I et telegram fra utenriksminister Dulles til den amerikanske FN-delegasjonen 13. juni 1957, gjorde også Dulles det klart at han *ikke* fant det riktig å støtte noen ”multi-nation approach to Palestine problems” nå.

³¹⁰ UD. 26/6.65 Bind XIII, Engen til UD. 15.05.1957.

delegasjoner før de tok opp spørsmålet med de berørte partene. Amerikanernes tilbakeholdenhet i mai endret ikke på dette.³¹¹

Likevel er det mindre dokumentasjon å finne om flyktningproblemet i Engens og UDs arkiver når vi kommer utover sommeren. Dette har trolig en praktisk forklaring. Noen uker etter samtalene med State Department reiste Engen og familien til Norge på en flere måneder lang sommerferie. Det siste halvåret hadde arbeidsmessig vært eksepsjonelt hard, og Engen trengte en pause før Generalforsamlingen skulle samles igjen til høsten. Samtidig ønsket Engen å ha drøftelser om saken direkte med UD i Oslo før ferien hans startet.³¹² Gjennom brev som ambassadesekretær Per Nævdal sendte ham, fortsatte Engen å bli personlig orientert om den generelle utviklingen i Midtøsten mens han var i Norge, men disse brevene vitner ikke om noen spesielle gjennombrudd i løpet av sommeren 1957.³¹³ Planen var trolig å intensivere drøftelsene nærmere høsten da de ulike delegasjonene begynte å fylle seg opp igjen.

Problemet var at denne planen skulle vise seg fånyttet. Grunnen var at utviklingen i et annet land i Midtøsten kastet om på forholdene i regionen. I løpet av sommeren og høsten oppstod nemlig en ny – om enn mindre dramatisk – krise i Midtøsten: *Syria-krisen*. Kort fortalt var denne et resultat av USAs nye Midtøsten-politikk fra januar 1957, en politikk som tok sikte på å fylle det maktvakuumet som var oppstått i Midtøsten etter at Storbritannia og Frankrike hadde svekket sin posisjon. Hovedtanken var at USA måtte fylle dette tomrommet før Sovjetunionen gjorde det.³¹⁴ I denne sammenheng var Syria et kritisk område fordi det fantes sterke pro-sovjetiske krefter i landet. Frykten for disse kreftene toppet seg sommeren 1957 da Syria fikk både billige lån og våpenleveranser fra Sovjetunionen. Dette fikk USA til å instruere NATO-landet Tyrkia til å mobilisere store styrker på grensen til Syria – noe som igjen resulterte i en diplomatisk krise mellom USA og Syria.³¹⁵

Engen – som hadde sett for seg å bruke Generalforsamlingen høsten 1957 til å jobbe med det palestinske flyktningproblemet – fikk i stedet sin fulle hyre med denne ferske krisen. I et brev han sendte til Halvard Lange da krisen endelig var avblåst nærmere jul 1957, fortalte Engen at han under behandlingen av Syria-krisen hadde følt seg som en ”julekortselger om julekvelden” – så mange kilometer hadde han tråkket omkring i korridorene i FN-bygningen.³¹⁶

---

³¹¹ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 11.1956 – 05.1957»; Referat fra møte mellom Engen, Hammarskjöld og MacKay, 17.05.1957.

³¹² HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 29.04.1957. Disse drøftelsene finnes det dessverre ikke spor av i UDs arkiv.

³¹³ HE, L0002, mappe: «Midt-Østen. 06.1957 – 08. 1958»; HE, L0005, mappe: «Ambassadør Engens personlige korrespondanse».

³¹⁴ Den nye politikken var kjent som Eisenhower-doktrinen. Denne ga land i Midtøsten mulighet til å be om økonomisk eller militær hjelp fra USA om det var truet av et annet land som var kontrollert av den interasjonale kommunismen. Se <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine> ; Dawisha 1997: 33

³¹⁵ Seale 1997: 55; UD. 26.6/65. Bind XVI og XVII.

³¹⁶ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1953 – 55», Engen til Lange, 20.11.1957.

Det hele var en pussig form for diplomati måtte han innrømme, men det var likevel en nødvendig form, skrev han – og la til: ”Man må drive å røre i suppen, ellers surner den og det hele blir riktig vanskelig”.³¹⁷

Den «suppen» Engen refererte til, var de ulike arabiske delegasjonene. Problemet under Generalforsamlingen var at Sovjetunionen ville bruke harmen USAs politikk overfor Syria hadde skapt i den arabiske verden til å fremlegge kritiske resolusjoner mot Vesten. Den norske og den canadiske delegasjonen tok i denne sammenheng jobben med å finne alternative løsninger og på denne måten forhindre at Sovjetunionen kapitaliserte på misnøyen USAs handlinger hadde skapt i de arabiske landene. Dette lyktes de også med, og Engen kunne konstatere at Sovjetunionen ikke hadde klart å vinne noe videre støtte hos de arabiske land slik de hadde forsøkt. Hjem til UD rapporterte han: ”fra alle hold ble det til den norske delegasjon uttalt tilfredshet med den måte saken var brakt til avslutning på”.³¹⁸

Endret amerikansk posisjon

Tilfredsheten over hvordan saken var dratt i land fikk umiddelbare konsekvenser for Engen. Siden det på sett og vis var USA sitt «rot» Engen hadde vært med på å rydde opp i under Syria-krisen, fikk spesielt amerikanerne øynene opp for den posisjonen Engen hadde når det kom til Midtøsten-spørsmål i FN. Dette fikk State Department til å invitere Engen til Washington på nytt – den 25. november.³¹⁹ Forskjellen fra møtet i mai var at denne gangen var møtet et amerikansk initiativ, og denne gangen var det utenriksminister Dulles personlig som ønsket å treffe Engen.

Bakgrunnen for at Dulles ønsket å møte Engen er interessant. Da Engen hadde vært i Washington i mai, hadde han som nevnt opplevd en avholden stemning med tanke på å ville støtte et initiativ i flyktningproblemet. En årsak til dette kan ha vært at State Department på dette tidspunktet var helt i startfasen på en revurderingsprosess angående hvilken politikk de skulle føre i flyktningsspørsmålet. Faktisk er det ting som kan tyde på at Engens henvendelse til State Department i mai kan ha vært med på å akselerere denne revurderingsprosessen. Det gikk nemlig bare dager fra Engens samtaler i mai til de første skrittene ble tatt for å få satt ned en arbeidsgruppe som skulle analysere flyktningsspørsmålet på nytt. Initiativet til denne arbeidsgruppen ble også tatt av en av embetsmennene som hadde hatt samtaler med Engen.³²⁰

---

³¹⁷ *ibid.*

³¹⁸ UD. 26.6/65, bd. XVII: For en detaljert fremstilling over den diplomatiske behandlingen av Syria-krisen se spesielt FN-del. til UD, 14.11.1957.

³¹⁹ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 393.

³²⁰ Det var flere innenrikspolitiske grunner til å sette i gang en utredning av flyktningproblemet, men både timingen og innholdet i memorandumet som satte i gang prosessen med å nedsette en arbeidsgruppe, vitner om at Engen trolig hadde en innflytelse på at arbeidsgruppen (kjent som The Villard Study) kom i gang. Se Heian-Engdal 2014: kap. 6.

Uansett hva som var bakgrunnen for den, kom arbeidsgruppen i løpet av høsten frem til at noe måtte gjøres med flyktningproblemet for å få stabilitet i regionen. På denne måten fikk Engen rett i sin spådom fra mai, om at amerikanerne ville komme til å endre sin «ensporede holdning». På møtet den 25. november karakteriserte utenriksminister Dulles situasjonen i Midtøsten for ”intolerable”. Det trengtes et initiativ, mente utenriksministeren.³²¹

Grunnen til at Engen var blitt bedt om å komme til Washington i denne sammenheng, var at Dulles ønsket å høre om Engen ville påta seg oppgaven med å finne ut om det kunne være muligheter for en politisk løsning. I etterkant av problemene med Syria hadde det blitt umulig for USA å ta noen slags form for initiativ da dette bare utløste voldsomme, negative reaksjoner i den arabiske verden. I stedet så State Department for seg at sonderinger i det stille var veien å gå – og derfor henvendte de seg til Engen.³²² En sannsynlig årsak til dette var at Engen hadde de arabiske FN-delegasjonenes tillit. Den hadde han oppnådd gjennom den omfattende kontakten han hadde hatt med disse delegasjonene siden Suez-krisen – noe som også var avgjørende for at Engen hadde vært med på å løse Syria-krisen. Slik Dulles og State Department trolig så på saken, var denne tilliten avgjørende for å kunne få med de arabiske landene på en løsning. Derfor foreslo de for Engen at han, som ”a completely free agent”, skulle sondere terrenget for en løsning, men vel vitende om at han hadde USAs fulle støtte. Det amerikanske utenriksdepartementet hadde full tiltro til Engens ”judgement, tact and diplomatic skill”, hadde de fortalt Engen.³²³

Lunken respons

Rollene var altså snudd i fra mai samme år. Da kom Engen til amerikanerne for hjelp, mens nå – muligens som en direkte konsekvens av Engens opprinnelige forespørsel i mai – kom amerikanerne til han. Ironisk nok skulle reaksjonen bli den samme. Engen ga et heller lunkent svar til den amerikanske utenriksministeren. Den norske FN-ambassadøren hadde nemlig mistet all sin optimisme når det kom til flyktningproblemet. Problemet var at slik situasjonen hadde utviklet seg, anså Engen det umulig å få i stand noen politisk løsning. Siden sist møte med State Department hadde de arabiske landene fått tilbake mye av sin selvtillit, mente Engen, og hadde derfor igjen begynt ”å utnytte Palestina-problemet som et instrument i det gamle spill mellom rivaliserende araberledere”, sa han. Slik Engen så det, var det hverken nå, eller noen gang i overskuelig fremtid, mulig å ”se en situasjon hvor araberlederne ville være i stand til å åpent

---

³²¹ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 410.

³²² *ibid.*; FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 393.

³²³ UD, 26.6/6, bd. XVII, Engen til UD, 02.12.1957.

påta seg forpliktelser til å bidra til problemets løsning”. Derfor kunne han ikke se for seg hvordan selv et stille diplomatisk fremstøt kunne være gjennomførbart.³²⁴

På mange måter er det oppsiktsvekkende at Engen, som en representant for en småstat med klare interesser av et godt forhold til USA, ikke ønsket å hjelpe den amerikanske utenriksministeren da han ba om en tjeneste som dette. Mindre oppsiktsvekkende var det heller ikke med tanke på den interessen Engen hadde vist for dette saksfeltet bare noen måneder tidligere. Likevel virker det ikke som om Engen tenkte nevneverdig over dette. Hjem til UD var han mer opptatt av å gjøre rede for hvordan han for amerikanerne hadde forklart at han trodde *økonomiske* virkemidler kunne være veien å gå i stedet. Engen hadde i løpet av de siste månedene blitt overbevist om at den eneste måten å få en bevegelse i flyktningproblemet var å angripe det indirekte. Det ville si å få i gang økonomiske utviklingsprosjekter som kunne gi arbeidsplasser – som igjen kunne absorbere flyktninger som ville vekk fra flyktningleirene.³²⁵

Ut fra samtalereferatene går det frem at Dulles og hans embetsmenn ikke stilte seg negative til dette, men samtidig var de redd for at dette ville ta for lang tid. Derfor forhørte de seg også om hvordan Engen så på å få FNs generalsekretær, i stedet for Engen selv, til å jobbe frem politiske løsninger. Dessverre for amerikanerne var ikke Engen noe mer positiv til dette. Dette var ikke tiden for politiske initiativ, gjentok Engen. En økonomisk fremgangsmåte fortjente å bli utforsket, mente han.³²⁶

Lærdommen fra Europa: Et nøytralt Midtøsten

Mot slutten av møtet den 25. november sa Engen seg likevel villig til å fortsette diskusjonene videre de neste ukene. Disse diskusjonene ga imidlertid ingen videre utvikling.³²⁷ Engen ville fortsatt ikke ta på seg oppgaven amerikanerne hadde til ham. Ei heller et brev fra Dulles som ba Engen vurdere saken på nytt endret hans standpunkt.³²⁸

Det var altså et press fra amerikanerne i denne saken – et press som også norsk UD følte på.³²⁹ At Engen likevel valgte å si nei, sier både noe om den selvtiliten han trolig følte på dette området, og noe om at dette var en så viktig sak at Engen i det lengste ville unngå å gjøre noe som han mente ville skade mulighetene for å løse problemet. Om man ser forespørselen i et

---

³²⁴ *ibid.*; FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 410.

³²⁵ *ibid.*

³²⁶ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 410; UD, 26.6/65, bd. XVII: Notat satt opp av Engen etter samtalen med John Foster Dulles, 02.12.1957.

³²⁷ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 427: Samtalene ble ført på Engens kontor i New York 17. desember.

³²⁸ FRUS, 1955 – 57, vol. XVII, doc. 427: Brevet er ikke å finne hverken i UDs eller Engens arkiv, men det er referert til i FRUS: "In this letter, Dulles expressed his strong desire that Engen carry out discreet explorations with Near East governments..."

³²⁹ UD, 26.6/23, bd. VII: I et svarbrev på Engens innberetning om samtalene med Dulles, var UD enige med Engens vurdering av situasjonen så langt, men påpekte at det ville være uriktig fra norsk side å stille seg negativ til å ta på seg jobben dersom nye underhåndsdrøftinger likevel skulle vise at mulighetene for en løsning var til stede.

norsk-amerikansk allianseperspektiv, ville det utvilsomt vært enklere å ta på seg oppgaven og gitt den et forsøk. Norge ville fått ekstra *good will* og et enda bedre forhold til den stadig viktigere alliansepartneren – noe som man kan argumentere for at var betydelig viktigere enn å holde på tilliten i de arabiske landene.

Spørsmålet det imidlertid er nærliggende å stille seg, er om Engen også kan ha hatt et annet hensyn å ta i denne saken. At Engen, Hammarskjöld og den canadiske FN-delegasjonen hadde gått bort fra sine opprinnelige planer fra våren 1957, betydde ikke at de hadde gitt opp det palestinske flyktningproblemet. Engens tanker om en økonomisk fremgangsmåte har vi allerede sett, men trolig var dette bare *en del* av en helt ny måte å tilnærme seg problemene i Midtøsten. Kildene kan nemlig fortelle oss at det fra høsten 1957 foregikk en orienteringsendring i Engens krets. Den nye holdningen gikk ikke lenger ut på at Vesten skulle «vinne» Midtøsten, det var ikke lenger sett på som sannsynlig, man skulle i stedet unngå å «tape» det. Slik Engen og de han arbeidet tett med så på saken, var ikke et nøytralt Midtøsten et problem for Vesten. Problem ville først oppstå om det ble tapt til Sovjetunionen. For å unngå dette måtte man også unngå at regionen fortsatte å være splittet og svak for da ville det være enklere for Sovjetunionen å fiske i rørt vann og få innflytelse. Bedre ville det være om regionen var sterk, nøytral og samlet.³³⁰

Det var spesielt generalsekretær Hammarskjöld som gikk i bresjen for en slik ny orientering, og han jobbet derfor for at de arabiske landene *sammen* skulle initiere økonomiske utviklingsprosjekter i regionen. Disse prosjektene skulle senere få støtte gjennom FN siden FN var den eneste organisasjonen som hadde tillit nok i regionen. Viktigst var det imidlertid at dette var fellesprosjekter for de arabiske landene, og at de ble planlagt av araberne selv.³³¹

Det interessante med disse planene, er man kan høre ekkoet av et helt grunnleggende spørsmål som Engen hadde stilt allerede et par år tidligere. I det tidligere nevnte «nyttårsnotatet» fra 1955/56, skrev Engen at han aldri hadde forstått hvorfor man ikke hadde lært av Europas store omveltning mellom 1947 og 1949 når man behandlet Midtøstenspørsmålet. Han minnet om at det var gjennom Marshall-hjelpen og det økonomiske samarbeidet at de *psykologiske forutsetningene* for et videre samarbeid ble lagt.³³² Kanskje var det denne lærdommen Engen og de andre tok med seg da de utarbeidet den nye fremgangsmåten fra høsten 1957? Det vi i alle fall kan anta, er at den store omveltningprosessen som Europa

---

³³⁰ UD.26.6/65, bd. XVII: Disse betraktningene er hentet fra et memorandum som var utarbeidet av canadisk UD, men som Engen hadde fått hold i og deretter sendt til UD i Oslo. Ut fra annet kildemateriale kan vi ikke *garantere* at Engen så likt på situasjonen siden det ikke finnes utsagn direkte fra Engen som bekrefter dette. Likevel, utfra blant annet møtereferater som finnes i FRUS kan vi slå fast at Hammarskjöld også sluttet seg til tankegangen fra det canadiske memorandumet (se neste note). Med tanke på at Engen hele tiden jobbet tett med både den canadiske FN-delegasjonen og Hammarskjöld i dette spørsmålet, er det gode grunner til å tro at også Engen var en del av nyorienteringen rundt dette spørsmålet.

³³¹ FRUS, 1958 – 1960, vol. XIII, doc. 1: Dette gjorde Hammarskjöld rede for i et møte med John Foster Dulles noen uker etter Engen hadde hatt sitt møte med Dulles 25. november.

³³² HE, L0005, mappe: «Div. notat/korrespondanse 1950 – 1963».

gjennomgikk i den kalde krigens første år, virket formativt på Engen personlig. Som vist i kapittel to, var Engen først en skeptiker til samarbeid av større omfang i Europa før han etter hvert kom frem til at Norge måtte slutte seg til den vestlige blokken gjennom NATO. Han hadde altså selv kjent på kroppen hvordan et økonomisk samarbeid kunne virke «forberedende» på et videre utvidet samarbeid.

Engen, Hammarskjöld og canadiernes tanke var at en form for økonomisk samling av regionen ville skape et nytt og bedre fellesskap i den arabiske verden – et fellesskap som ikke bare var tuftet på hatet til Israel. Kunne dette skapes, ville det være større muligheter for å løse de grunnleggende problemene i regionene – slik som for eksempel flyktningproblemet. Det største problemet mellom Israel og de arabiske statene, var den «overbydingspolitikken» de ulike araberlandene drev mot hverandre i sin motstand mot Israel. En nøytral, men sterk og samlet araberverden kunne være løsningen på dette. Gjennom en slik utvikling ville man også få avklart forholdet mellom de to partene i konflikten – og dette visste Engen og aktørene han jobbet sammen med var noe både Israel og de arabiske landene innerst inne var interesserte i.³³³

4) AVSLUTNING: I NORGES ELLER FNS TJENESTE?

Det kan på mange måter være naturlig å starte på avslutningen av Engens virke i FN-delegasjonen her – midt under denne vanskelige saken som den norske FN-ambassadøren stod i rundt årsskifte 1957/58. Grunnen til dette, er at selv om det amerikanske State Department ønsket et gjennombrudd i flyktningproblemet, skjedde det ikke noe mer med Dulles ønske om et initiativ. I løpet av vinteren 1958 kom State Department frem til akkurat samme konklusjon som Engen og Hammarskjöld.³³⁴ I tillegg til dette er vi med overgangen til 1958 også kommet til Engens siste måneder som fast norsk representant til De forente nasjoner. Våren 1958 vendte Engen hjem til gamlelandet etter ni år i verdensmetropolen New York.

Den største grunnen til å starte avslutningen her, handler imidlertid om at Engens holdninger og synspunkter på flyktningproblemet og på den amerikanske forespørselen kan fortelle oss ganske mye om Engens virke i verdensorganisasjonen på et mer overordnet plan. Dette handler om forholdet mellom Norge og De forente nasjoner generelt. Engens nei til amerikanernes forespørsel handlet om at han ikke ville trekke *Norge* inn i noe han ikke hadde tro på ville lykkes. Det minst like interessante var imidlertid at han også ville motvirke at også *FN* ble trukket inn. Ser man Dulles' forespørsel utelukkende i et norsk-amerikansk lys, kan spesielt det sistnevnte virke rart. Hva hadde Engen å tape på at FNs generalsekretær tok jobben han selv ikke ville ha?

---

³³³ FRUS, 1958 – 1960, vol. XIII, doc. 1.

³³⁴ FRUS, 1958 – 1960, vol. XII, doc. 22.

Stikkordet er anseelses- og tillitstap. Engen ville ikke trekke Norge med i et politisk fremstøt som han visste ville mislykkes rett og slett fordi det ville føre til en svekkelse av den posisjonen den norske FN-delegasjonen hadde oppbygd seg hos de arabiske FN-delegasjonene. Dette ville være uheldig om Norge senere ønsket å bidra til politiske løsninger i Midtøsten. Det samme er nok også grunnen til at Engen ikke ønsket at generalsekretær Hammarskjöld skulle ta saken. Også her handler det om frykt for tillitstap. I kjølvannet av Suez-krisen hadde FN som organisasjon fått stor tillit i Midtøsten fordi UNEF hadde vist at organisasjonen også kom de underutviklede landene til gode, og ikke bare var et redskap for de store.³³⁵ Denne posisjonen stod på spill om amerikanerne fikk det som de ønsket.

Ønsket om å beskytte FN fra å miste posisjon og innflytelse må imidlertid ses i en bredere kontekst. Selv om et godt forhold til USA var av vital betydning for Norge, var arbeidet for et sterkt og robust FN den aller viktigste grunnpilaren i norsk utenrikspolitikk i etterkrigstiden. Dette kom for eksempel frem i klartekst umiddelbart etter Suez-krisen, da Halvard Lange uttalte i Stortinget:

[...] det er to prinsipper for norsk utenrikspolitikk som alltid vil måtte komme foran alle andre forpliktelser. Det er plikten til å etterleve bestemmelsene i pakten for de Forente Nasjoner, og det er plikten til ikke å gjøre noe som kan skade FN som organisasjon.³³⁶

En slik holdning var tuftet på at Norge som småstat hadde interesse av å ha et organisert, internasjonalt samarbeid hvor det internasjonale anarkiet var begrenset. Av den grunn var Norge gjennom hele etterkrigstiden også påpasselige mot å støtte såkalte «papirvedtak» i FN - vedtak og bestemmelser som man visste ikke ville bli fulgt eller lykkes. Om slike vedtak fikk dominere, var man redd for at FN kunne lide samme skjebne som sin forgjenger, Folkeforbundet, og bli en organisasjon ingen hadde respekt for.³³⁷ Sett i sammenheng med dette blir Engens ønske om å holde også FN utenfor USAs planer høsten 1957 mer forståelig. Et initiativ fra FN i dette spørsmålet ville bare skade organisasjonens omdømme og videre muligheter til å lykkes i sitt fredsarbeid i Midtøsten.

Et spørsmål det imidlertid er nærliggende å stille seg mot slutten, er i hvilken retning Engens lojalitet trakk tyngst under hans siste år som norsk FN-ambassadør. I ni år hadde han vært en del av verdensdiplomatiets sentrum i New York, og spesielt de siste årene av hans virke var han særdeles delaktig i organisasjonens arbeid gjennom sin støtte og sitt samarbeid med generalsekretær Hammarskjöld. Svært mange sider ved politikken hadde han – i alle fall uformelt – vært med på å utforme, og han følte nok derfor et visst eierforhold til den. At dette kan ha ført til at han i noen grad fremmet løsninger som like mye var til *FNs beste* som til

³³⁵ Dette var i alle fall Hammarskjölds oppfatning. Se FRUS, 1958 – 1960, vol. XIII, doc. 1.

³³⁶ St. tid., 1956: 3066-7.

³³⁷ Pharo 1981: 311.

Norges beste, kan vi derfor ikke se bort fra. Dulles henvendelse i november 1957 er et slikt eksempel. I denne saken, som i norsk utenrikspolitikk generelt, måtte norske oppfatninger og idealistiske holdninger balanseres opp mot realpolitiske hensyn – her representert ved spørsmålet om man skulle gjøre Vestens supermakt en tjeneste.³³⁸ Det spesielle i denne saken er imidlertid at det ikke ser ut som Engen tok seg særlig tid til å vurdere disse to aspektene opp mot hverandre. Han valgte å beskytte FN på bekostning av det norske USA-forholdet. Uten en så nær tilknytning til FN generelt, og til generalsekretær Hammarskjöld spesielt, kan det kanskje være grunn til å tro at en norsk FN-ambassadør ville valgt annerledes – eller i alle fall brukt litt mer tid på å vurdere om ikke forholdet til Norges viktigste alliert også burde hatt innvirkning på responsen.

Likevel er det neppe noen grunn til å overdrive dette aspektet heller. Engens lojalitetsfølelse til FN gikk sjeldent på bekostning av ansvaret han hadde for å fremme norske interesser – i de aller fleste tilfellene sammenfalt disse hensynene. Det var også tilfeller hvor Engen selv så at eventuelle FN-opppdrag kunne være problematiske med tanke på hans stilling som norsk ambassadør. Et eksempel på dette er fra våren 1957 da generalsekretær Hammarskjöld ønsket å ha med seg Engen til Kairo som en privat rådgiver i samtaler med president Nasser. Til tross for å ha fått UD's godkjenning til dette, trakk Engen seg da det ble klart at samtalene kanskje også ville dreie seg om Suez-kanalens fremtidige drift. Siden Norge var kanalens nest største bruker, var Engen redd for at han kunne bli sett på som part i saken og at komplikasjoner derfor kunne oppstå. Derfor var det best at han, fra et norsk perspektiv, ble igjen i New York – selv om Hammarskjöld beklaget dette.³³⁹

Lojalitetskvaler eller ikke, det som i alle fall er sikkert er at Engen i løpet av sitt virke i New York skaffet seg og den norske FN-delegasjonen en særdeles sterk stilling i verdensorganisasjonen. Dette var en posisjon han selv var klar over, og en posisjon både han og Lange anså var av "vital betydning" å holde på.³⁴⁰ Skal man peke på en avgjørende faktor som kan forklare dette, må vi trolig gå til samarbeidet han utviklet med spesielt generalsekretær Hammarskjöld. Det var noe med hvordan de to – i tillegg til flere andre – arbeidet og tilnærmet seg internasjonale spørsmål som skapte resultater. Engens forkjærlighet for «saklighet og nøkternhet» trakk han med seg fra journalisttiden, og han la alltid vekt på å ikke være "de store

---

³³⁸ Eriksen & Pharo 1997: 408.

³³⁹ Eriksen & Pharo skriver for øvrig i sin bok *Kald krig og internasjonalisering* (s. 388) at Engen var med Hammarskjöld som rådgiver til Midtøsten i forbindelse med Suez-krisen. Utfra kildematerialet jeg har sett, kan ikke dette stemme. Det var som nevnt planer om dette, men disse ble endret i siste liten. Eriksen & Pharo har trolig sluttet at han faktisk reiste etter å kun ha sett materiale der hvor dette var de opprinnelige planene. Denne teorien stemmer godt overens med det faktum at de i arbeidet med boken, på grunn av arbeidets omfang, bare fikk gjort stikkprøver i deler av arkivet i stedet for å systematisk gå gjennom det.

³⁴⁰ Selv karakteriserte Engen Norges posisjon som en del av en «inner circle» – bestående av Norge, Canada, USA og Hammarskjöld – som rett og slett "styrte butikken" i FN. Se: HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 01.12.1957.

ords ridder”, som han en gang formulerte det.³⁴¹ På samme måte arbeidet Hammarskjöld, som pragmatisk og lavmælt jobbet fra sak til sak, men hele tiden med målet om at FNs autoritet og tillit kunne bygges litt etter litt.³⁴² FN-historiker Evan Luard er ikke i tvil om at dette lykkes – eller det vil si, han mener at FN som organisasjon aldri har hatt bedre år enn under Hammarskjölds ledelse: Hverken før eller siden har det vært en periode hvor det har vært en så stor vilje til å snu seg mot FN for å finne løsninger på store internasjonale konflikter som akkurat da.³⁴³

Gjennom dette kapitlet har vi sett hvordan denne fremgangsmåten brakte Engen og Norge inn i behandlingen av mange, store internasjonale spørsmål – og hvordan den samme arbeidsmåten i kulissene var med på å bygge opp tillit til både Norge og til FN. Halvard Lange, en person som selv hadde tro på at det var gjennom tillitsfullt samarbeid at Norge som småstat kunne oppnå best resultater³⁴⁴, hadde naturlig nok få problemer med å se de resultatene som FN-delegasjonen skapte. Da Engen var hjemme sommeren 1957, slapp Lange derfor nyheten som trolig surret i bakhodet til Engen gjennom hele det påfølgende året, og som vi også skal beskjeftige oss med i neste kapittel: Utenriksministeren ville ha vennen og kollegaen hjem til Norge – og aller helst ville han ha ham ved sin side ved Kongens bord.

---

³⁴¹ HE, L0005, mappe «Papirer tilhørende Hans Engen».

³⁴² Heller 2001: 148.

³⁴³ Luard 1989: 514.

³⁴⁴ Eriksen & Pharo 1997: 408.

V: 1958 – 1963: UTENRIKSMINISTERENS HØYRE HÅND

Dette kapittelet skal handle om de fem årene Hans Engen tilbrakte i Norge mellom 1958 og 1963. I alle disse årene hadde Engen rollen som utenriksminister Halvard Langes høyre hånd gjennom sin stilling som statssekretær i Utenriksdepartementet.

Som statssekretær fungerte Engen på samme måte som en statssekretær fungerer i dag – som en politisk sil mellom embetsverket og utenriksministeren.³⁴⁵ Av den grunn hadde Engen et potensielt medansvar i alle saker som Utenriksdepartementet beskjeftiget seg med i perioden. Derfor er det i denne perioden, akkurat som i forrige periode, ikke mangel på saker å ta tak i om man skal behandle Engens liv og virke i norsk utenrikspolitikk. Av plass- og tidshensyn har jeg også i dette kapittelet måtte gjøre et utvalg – hvor saker som Engen hadde en spesielt viktig rolle i vil bli behandlet, mens en mengde andre saker vil bli liggende urørt.

Utvalget av saker gjør det mest hensiktsmessig å dele inn dette kapitlet i tre tematiske deler. Som vi skal se, fortsatte Engen – til tross for at han hadde forlatt New York – å være dypt engasjert i FN- og Midtøsten-spørsmål. Saker knyttet til dette vil derfor få en fremtredende plass også i dette kapitlet. I tillegg vil jeg gjøre rede for hvilken rolle Engen spilte i utviklingen av norsk bistandspolitikk i starten av 1960-årene. Engen hadde beskjeftiget seg med bistands-spørsmål gjennom hele sin UD-karriere, men det var først med opprettelsen av det såkalte Engen-utvalget i 1960 at han fikk en fremtredende rolle innen dette relativt nye saksfeltet. Før disse to saksområdene blir behandlet, vil jeg imidlertid gå mer i dybden på akkurat hvorfor Engen vendte tilbake til Norge i 1958. Som vi skal se, kan planene for Engens tilbakekomst fortelle oss en hel del om norsk utenrikspolitikk generelt mot slutten av 1950-tallet.

1) ENGEN OG SPILLET OM EN REGJERINGS BALANSE

Da Hans Engen forsommeren 1958 sendte både familie og flyttelass med Amerikalinjen, hadde han rukket å bli 45 år gammel. Over to tredjedeler av sitt yrkesaktive liv hadde han tilbrakt i verdensbyen New York – et miljø som knapt kunne vært mer ulikt det han vokste opp i. Tjenestebolig med hushjelp og sjåfør, gallamiddager på rekke og rad og mulighet til å samarbeide med personer fra alle verdens land var blitt dagligkost for mannen som hadde brukt sin ungdomstid på ørretfiske i Østerdalens skoger. Engen selv hadde omfavnet det nye livet på andre siden av Atlanterhavet – så vel profesjonelt som privat. I tillegg var hans familie i praksis mer amerikansk enn den var norsk: Kona Erna var oppvokst på Staten Island, og deres to barn, Per Anders og Kristin, kjente bare til Norge som et feriested. At de kommende år i Oslo ville bli noe helt annet, var familien Engen derfor fullstendig klar over.³⁴⁶

---

³⁴⁵ Neumann & Leira 2005: 339.

³⁴⁶ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 28.10.1957.

Det var likevel med en følelse av at det var riktig med et skifte nå at Engen dro tilbake til gamlelandet i 1958. Selv erkjente Engen at han og resten av FN-delegasjonen hadde fungert godt under hans ledelse, men nå var det behov for hans tjenester nærmere hans sjef og gode venn Halvard Lange.³⁴⁷ I tillegg begynte Engen å føle på at ni år utenfor landets grenser var lang tid – spesielt for en som var kommet inn i Utenriksdepartementet via kjøkkenveien. Han behøvde å knytte skikkelig kontakt med et norsk miljø igjen, slo han fast i et brev hjem til Halvard Lange.³⁴⁸

Hjem, men til hvilken stilling?

Som vi tidligere har vært inne på, må det ha vært under Engens lange sommerferie i Norge i 1957 at Halvard Lange ytret sitt ønske om å få Hans Engen hjem. Bakgrunnen for dette ønsket var imidlertid litt mer dramatisk enn hva som tidligere har vært offentlig kjent. Tidlig på sommeren 1957 fikk nemlig Halvard Lange et kraftig hjernedrypp.³⁴⁹ Årsaken til dryppet kan naturlig nok ikke fastslås, men det er tydelig at Lange selv oppfattet at det hadde sammenheng med et voldsomt arbeidspress han hadde vært under de siste årene. Resultatet av dryppet ble uansett at Lange måtte gå sykmeldt i nesten et halvt år mens han restituerte seg og trente seg opp igjen.³⁵⁰

I denne oppgavens sammenheng er utenriksministrenes plutselige sykdomsforfall interessant fordi det forklarer en hel del rundt Engens tilbakekomst i 1958. Gjennom en brevveksling mellom Engen og Lange fra høsten 1957 kan vi lese at Lange ønsket Engen hjem for å få en avlastning i arbeidsmengden fremover.³⁵¹ Det hadde nemlig utviklet seg en praksis i UD for at alle beslutninger av litt betydning gikk gjennom Lange personlig, og at svært mye av koordineringsarbeidet internt i departementet stod og falt på utenriksministeren alene.³⁵² Denne praksisen måtte endres om arbeidsmengden ikke skulle bli for stor da Lange vendte tilbake etter sykmeldingen, og det var trolig derfor Lange ønsket akkurat Engen hjem. ”Du har nå gjennom din innsats i FN i disse årene fått en autoritet og et navn både her hjemme og ute som gjør at du vil kunne avlaste meg politisk i en grad som ingen har kunnet gjøre det hittil”, skrev Lange til

---

³⁴⁷ I et personlig brev til Dag Hammarskjöld går det frem at Engen så tilbake på tiden i FN ”med tilfredshet”. Se DH, L179: 1 -1, «Brev till Dag Hammarskjöld», mappe: «Engen, Hans».

³⁴⁸ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 28.10.1957.

³⁴⁹ Samtale med Even Lange 26.08.2014; NARA, RG59, CDF, 1955 – 59 757.13/1-655: Am.amb.til S.D. 30.12.57.

³⁵⁰ Offisielt ble utenriksministrenes sykefravær forklart med en ryggplage Lange hadde slitt med siden sitt opphold i konsentrasjonsleir under krigen. Se: NARA, RG59, CDF, 1955 – 59, 757.13/1-655: Am. amb. til S.D. 30.12.1957.

³⁵¹ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61»; HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende ambassadør Engen 1945 – 1963».

³⁵² HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 01.12.1957; NARA, RG59, CDF, 1955 – 59, 757.13/1-655: Am. amb. til S.D., 22.08.1957.

Engen.³⁵³ Det er med andre ord tydelig at utenriksministeren mente Engen var den best egnede til å styre departementet sammen med han i tiden som kom.

Verdt å merke seg er at Lange skrev at han ønsket seg *politisk* avlastning av Engen. Og av den grunn var ikke planen bare at Engen skulle komme hjem, men også at han skulle inn i regjeringen. «Konsultativ statsråd i Utenriksdepartementet» var rollen Lange så for seg. Gjennom en slik ordning ville Engen kunne sikre kontinuitet i regjeringen, og en bedre koordinering internt i departementet, dersom Lange fikk nye sykefravær. I tillegg ville det i større grad åpne for at Engen kunne representere Norge i utlandet på møter og konferanser.³⁵⁴

Engen selv viste en tydelig entusiasme for en slik rolle. Selv var han i alle fall ikke i tvil om at utenriksministeren ville ha størst nytte av ham som konsultativ statsråd ”når det gjelder virkelig avlastning og en hensiktsmessig disposisjon rent arbeidsmessig”, skrev han.³⁵⁵ Alternativet var å bli statssekretær, men statssekretærinstitusjonen manglet etter Engens oppfatning en skikkelig fast forankring i det norske politiske og administrative systemet. Skulle han, slik Lange og Engen tydeligvis hadde snakket om sommeren 1957, også klare å ha en ”funksjon når det gjelder *policy making*”, ville det trolig være nødvendig å gi stillingen et konstitusjonelt ansvar, mente Engen.³⁵⁶

Problemet for Lange og Engen var imidlertid at planen måtte godkjennes av regjeringens sjef, Einar Gerhardsen. Da Lange tok opp ideen med statsministeren tidlig på høsten 1957, fikk han ikke noe klart svar. Lange trodde grunnen var at Gerhardsen hadde en prinsipiell skepsis til konsultative statsråder.³⁵⁷ Likevel hadde ikke utenriksministeren tenkt å gi seg så lett, skrev han til Engen – og allerede tidlig på høsten hadde han sett for seg NATOs rådsmøte i Paris i desember som en god anledning til å ta opp saken på nytt med Gerhardsen. Sett i ettertid kunne imidlertid ikke utenriksministeren valgt et dårligere tidspunkt. Desember-møtet i Paris i 1957 har senere blitt tolket som det tidspunktet da Lange og Gerhardsens etter hvert noe motstridende utenrikspolitiske syn kom frem i lyset. Uenigheten skal blant annet ha gått på i hvor stor grad Norge skulle holde fast ved den restriktive basepolitikken, og om Norge skulle gå imot at det ble utplassert atomvåpen på tysk jord.³⁵⁸ Den uenigheten som oppstod mellom stats- og utenriksministeren forut for og under dette møtet, skapte neppe det rette klima for at Lange kunne overbevise Gerhardsen om å ta med en av Langes sentrale støttespillere inn i regjeringen.

---

³⁵³ HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende ambassadør Engen 1945 – 1963»: Lange til Engen, 21.11.1957.

³⁵⁴ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 01.12.1957.

³⁵⁵ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 28.10.1957.

³⁵⁶ *ibid.*

³⁵⁷ Denne skepsisen ble for øvrig delt av Arbeiderpartiets nestleder, Trygve Bratteli, og ”han hører E.G. ganske meget på”, skrev Lange. Se HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende ambassadør Engen 1945 – 1963»: Lange til Engen, 21.11.1957.

³⁵⁸ Berlin 2007: 74 – 77; Bjørlo 1973: 41 – 42; Eriksen & Pharo 1997: 271 – 273

Den endelige avvisningen fra Gerhardsen kom riktig nok ikke da; først i starten av januar 1958 ga statsministeren endelig beskjed om at Engen ikke kunne bli en del av regjeringen.³⁵⁹

Et regjeringstaktisk grep?

Lange trodde som nevnt at Gerhardsens nei hadde sammenheng med en prinsipiell negativ holdning til konsultative statsråder. Likevel kan det være fristende å spekulere i om det også lå andre hensyn bak. Kan Gerhardsen ha fryktet at den utenrikspolitiske «balansen» internt i regjeringen ville forrykkes om Engen fikk sete ved Kongens bord?

Allerede ved Gerhardsens regjeringsdannelse i 1955 karakteriserte Lange den nye regjeringen som en ”samlingsregjering innenfor Arbeiderpartiet”.³⁶⁰ En slik merkelapp viser til det faktum at det var betydelige meningsforskjeller internt i Arbeiderpartiet – og at de ulike «retningene» var representert i regjeringen. En sentral konfliktdimensjon handlet stadig om Norges posisjon i øst-vest-konflikten. Internt i partiet fantes det fortsatt flere som var kritiske til NATO, og som ønsket en større tilnærming til Sovjetunionen. Den nye regjeringen Gerhardsen markerte seg nettopp med et slikt ønske om å forbedre det norske forholdet til naboer i øst.

Motoren i denne nye tilnærmingspolitikken var først og fremst Gerhardsen og statsministerens kontor, og ikke utenriksminister Lange.³⁶¹ Lange lå på en mer restriktiv linje i forholdet til Sovjetunionen, og i regjeringen hadde han støtte i dette fra statsråder som justisminister Jens Chr. Hauge og handelsminister Arne Skaug. Problemet for Lange var imidlertid at Hauge gikk ut av regjeringen allerede i november 1955 og at Arne Skaug, etter hva Lange hadde informasjon om, også var på vei ut på grunn av sviktende helse.³⁶² Spørsmålet er om Lange med dette og sitt eget potensielle fravær som bakteppe, kan ha sett på Engen som en mann som kunne være med på å opprettholde den utenrikspolitiske balansen i regjeringen? I Engen visste i alle fall utenriksministeren at han hadde en som delte hans hovedoppfatninger og som ville bidra til å videreføre hans utenrikspolitiske linje.

Jeg har ikke funnet direkte utsagn som støtter denne teorien, men at det kan ha vært en medvirkende faktor for Langes ønske om å få Engen inn i regjeringen, er ikke utenkelig. På samme måte er det ikke usannsynlig at Gerhardsen fornemmet at Engens eventuelle inntog i regjeringen kunne få en innvirkning på «balansen», og at dette kan ha medvirket til at han satte

---

³⁵⁹ HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende ambassadør Engen 1945 – 1963», Lange til Engen, 13.01.1958.

³⁶⁰ Betegnelsen brukte Lange i et brev til Engen. Se. HE, L0005, mappe «Div. notat/korrespondanse 1950 – 63», Lange til Engen, 15.01.1955.

³⁶¹ Eriksen & Pharo 1997: 191 – 194, 200 og 225 – 229.

³⁶² Njølstad 2008: 504; Langes oppfatning av Skaugs helse opplyst i brev fra Lange til Engen 30.12.1957. Se: HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende ambassadør Engen 1945 – 1963».

foten ned. Gerhardsen var generelt sett svært opptatt av å holde partiet samlet, og passet derfor på å integrere og balansere de ulike fløyene også i regjeringen.³⁶³

Bekreftelse på en nyorientering?

I tillegg til å være med å forklare hvorfor Engen vendte hjem til Norge, er det to grunner til at Engens og Langes statsrådsplaner har blitt såpass utførlig behandlet ovenfor. For det første gir statsrådsplanene nok en indikasjon på hvilket tett forhold Lange og Engen hadde på denne tiden. I praksis ville en ordning som de to så for seg gå ut på at Lange «delte» utenriksministerjobben med Engen – selv om det selvfølgelig ikke var tvil om hvem som ville være nummer én og nummer to. En slik oppdeling av utenriksministerembetet peker for øvrig fremover mot en praksis som etter hvert har blitt mer vanlig – at Utenriksdepartementet tidvis har to statsråder. Til forskjellen fra hva som senere har blitt praktisert, virker det imidlertid ikke som om Engen skulle ha ansvar for et spesielt saksområde.³⁶⁴

I tillegg til dette er statsrådsplanen interessant fordi dens opprinnelige årsak – Langes sykdomsfravær – kan være med på å bekrefte en alternativ fortolkning av forholdet mellom Gerhardsen og Lange som har vunnet økt oppslutning blant historikere. Tidligere har det rådet en oppfatning av at Gerhardsen og Lange etter hvert gled langt fra hverandre utenrikspolitisk. Mens Lange ble en stadig mer «stivbeint» NATO-politiker opptatt av styrkepolitikk, ble Gerhardsen – under påvirkning av sin statssekretær Andreas Andersen – tilsvarende mer åpen for tilnærming mot øst og nedrustning.³⁶⁵ Nyere forskning har imidlertid vist at stats- og utenriksministeren ikke stod så langt fra hverandre i holdninger, men at de hadde ulike roller og hensyn å ivareta. Mens Gerhardsen måtte ta hensyn til partiet og til opinionen, var det Langes rolle å ta hensyn til Norges allierte.³⁶⁶

Opplysningene om Langes helsetilstand høsten 1957 synes å gi ytterligere støtte til dette synet. Langes sykefravær kan nemlig være med på å forklare den uenigheten som oppstod mellom han og Gerhardsen i forbindelse med NATOs rådsmøte i desember 1957. Uenigheten på dette møtet har tidligere vært brukt som et sentralt belegg for at det fantes en underliggende splid mellom Lange og Gerhardsen i sikkerhetspolitikken. Spørsmålet er imidlertid om ikke uenigheten på dette møtet like mye var et resultat av at Lange hadde vært fraværende i nesten et halvt år forut for møtet. I følge amerikanske diplomater i Oslo fremstod nemlig UD høsten 1957 som et departement som nærmest gikk på tomgang under Langes fravær.³⁶⁷ Initiativet i

---

³⁶³ Lahlum 2010: 171 – 178.

³⁶⁴ Senere har det blitt vanlig at eventuelle ekstra utenriksstatsråder har hatt et spesifikt ansvar til avgrensede saksområder som handel, miljø, bistand eller menneskerettigheter.

³⁶⁵ Lie 1975: 109 – 111 og 141 – 143; Nyhamar 1983: 211 – 219.

³⁶⁶ Eriksen & Pharo 1997: 416

³⁶⁷ NARA, RG59, CDF, 1955 – 59 757.13/1-655: Am. amb. til S.D., 22.08.1957.

utenrikspolitikken ble i stedet overtatt av SMK, hvor ekspedisjonssjef Andreas Andersen var spesielt aktiv.³⁶⁸ At Andersen hadde et avvikende og mer NATO-kritisk utenrikspolitisk syn, er velkjent.³⁶⁹ Spørsmålet blir derfor om Gerhardsen kan ha blitt mer lydhør overfor Andersens synspunkter ikke så mye fordi han *selv* var i opposisjon til Langes sikkerhetspolitiske linje, men snarere fordi Lange var mindre involvert da den norske strategien før NATO-møtet ble meislet ut. Langes fravær ga altså Andersens mulighet til å influere statsministeren i en grad som han normalt ikke kunne.

2) ENGENS VIDERE MEGLINGSENGASJEMENT

Selv om det til slutt var statssekretær og ikke konsultativ statsråd han ble, skulle det ikke ta lang tid før Engen fikk lov til å spille en synlig rolle i norsk utenrikspolitikk likevel. Engen fortsatte nemlig å være en sentral aktør i FNs korridorer selv om han hadde forlatt organisasjonen på permanent basis. I det følgende skal vi se på to tilfeller der statssekretær Engen fikk en viktig rolle i FN-diplomatiet. Først – og mest omfattende – vil jeg gjøre rede for rollen Engen spilte i nedkjølingen av den såkalte Libanon-krisen i 1958. Deretter vil jeg rette fokus mot noe som hittil har vært et helt ukjent kapittel i norsk meglingshistorie: Engens innsats for å bedre forholdet mellom Thailand og Kambodsja i 1960. Til slutt jeg vil forsøke å forklare hvorfor Engen ble trukket inn i så mange meglingsoperasjoner i løpet av sin karriere. Det siste spørsmålet vil for øvrig bli belyst i sammenheng med en enkeltsak som Engen har blitt særlig kjent for i ettertid – hans sterke motstand mot å selge norsk tungtvann til Israel i 1959.

Libanon-krisen 1958

Engen hadde knapt rukket å forlate FN-delegasjonen før det igjen begynte å ulme i Midtøsten. I 1958 var det Libanon – og delvis Jordan – som skulle stå i begivenhetenes sentrum. Bakgrunnen for uroen denne gang var at Egypt og Syria samme år dannet *Den forente arabiske republikk* (FAR), noe som straks påvirket maktbalansen i regionen.³⁷⁰ Ikke minst ble forholdet til Libanon dårlig. Libanesiske myndigheter beskyldte FAR for å forsyne den Nasser-vennlige opposisjonen i landet med våpen, og trakk FAR inn for FNs sikkerhetsråd. I begynnelsen av juni besluttet Sikkerhetsrådet, etter lange forhandlinger, å sende et observasjonskorps til Libanon for å overvåke situasjonen.³⁷¹ Spenningen fortsatte imidlertid å være høy til tross for FNs tilstedeværelse. Noe av årsaken var at det også fantes en tydelig kald krig-dimensjon i konflikten: Libanon førte en vestvennlig politikk og hadde USAs støtte. FAR var på sin side

---

³⁶⁸ Berlin 2007: 74 – 77; Bjørlo 1973: 41 – 42.

³⁶⁹ Berlin 2007: 70.

³⁷⁰ Den forente arabiske republikk var en union mellom de to landene Syria og Egypt. Landenes sammenslåing var tuftet på den panarabiske ideen: At alle de arabiske landene burde være en nasjon.

³⁷¹ Avsnittet er basert på Miller 1961: 160 – 172; Jarring 1983:141 – 155; Urquhart 1973: 261 – 265.

ledet av Nasser, den arabiske nasjonalismens ubestridte leder. Grunnet Nassers koblinger til Sovjetunionen så USA med bekymring på den mulige infiltrasjonen fra FAR i Libanon.³⁷²

Det store vendepunktet i Libanon-situasjonen kom 14. juli. Da ble det gjennomført et kupp i Irak hvor den vestvennlige presidenten Nuri al-Said ble drept. Den libanesiske presidenten, Camille Chamoun, fryktet at han ville lide samme skjebne, og ba USA om øyeblikkelig militærhjelp for å unngå at den sterke og Nasser-vennlige opposisjonen i landet skulle gjøre kupp. Av frykt for å miste to sentrale støttespillere i Midtøsten på to dager, bestemte Eisenhower-administrasjonen seg for å sende 15.000 soldater til Libanon for å stabilisere landet. Storbritannia fikk en tilsvarende henvendelse fra Jordan og bestemte seg for å gjøre det samme der, bare i mindre skala.³⁷³

Dulles vil ha Engens hjelp – igjen

Militært sett var USAs og Storbritannias aksjoner vellykkede. Det ble aldri noe kupp, hverken i Libanon eller i Jordan, og forholdene stabiliserte seg. Etter intervensjonen befant likevel USA og Storbritannia seg i en situasjon som ikke var helt ulik den Storbritannia og Frankrike hadde befunnet seg i under Suez-krisen: De stod med styrker i et fremmed land, men ønsket samtidig å finne muligheter til å trekke seg ut. Spesielt gjaldt dette for USA, som ikke hadde gjennomført sin Libanon-aksjon uten betydelig ambivalens. Gjennom Eisenhower-doktrinen hadde USA forpliktet seg til å yte hjelp til regimer i Midtøsten som var truet av den internasjonale kommunismen. På den andre siden var det også en økende bevissthet hos amerikanske styresmakter om at den arabiske nasjonalismen var en bevegelse som var kommet for å bli, og også en kraft man egentlig burde spille på lag med slik at bevegelsen ikke ble enda tettere knyttet til den internasjonale kommunismen. En militær okkupasjon av et land hvor det fantes en sterk Nasser-vennlig opposisjonsgruppe var naturlig nok ikke gunstig for å oppnå dette. Derfor forstod amerikanerne raskt etter intervensjonen at det måtte tas grep for å redde det arabisk-vestlige forholdet.³⁷⁴

Grepet amerikanerne tok var å få sammenkalt en ekstraordinær generalforsamling i FN i første halvdel av august. Dette var historiens andre ekstraordinære generalforsamling og flere av FNs medlemsland sendte sine utenriksministere. Den norske regjering valgte på sin side å sende Hans Engen³⁷⁵ – og det valget ble trolig hilst velkommen av amerikanerne. Ifølge den

---

³⁷² Avsnittet er basert på Waage 2013: 221 – 223; Miller 1961: 178 – 181; Alin 1994: 1 – 8 og 105 – 107; Urquhart 1973: 277 – 284.

³⁷³ *ibid.*

³⁷⁴ Avsnittet er basert på Alin 199: 1 – 8 og 125 – 131; Waage 2013: 223.

³⁷⁵ Engen var et ganske naturlig valg for Norge som leder av delegasjonen. Halvard Lange var på ferie og han ville av den grunn helst at Engen reiste. Sivert Nielsen, mannen som hadde tatt over for Engen i New York, var trolig ansett som for fersk til å lede delegasjonen under en slik ekstraordinær omstendighet. Se HE, L0002, mappe: «Midtøsten 06.57 – 08.58» Lange til Engen, 06.08.1958; UD, 26.6/65, bd. XX, UD til FN.del, 07.08.1958.

amerikanske FN-delegasjonen hadde Engen nemlig vært en savnet figur i FN-korridorene den lille tiden han hadde vært borte. Dette fordi han ikke lenger var til stede og bidro med sin ”clear thinking”, men også fordi Engen var én av få som utenriksminister John Foster Dulles faktisk lyttet til når det kom til Midtøsten-spørsmål.³⁷⁶

Siden Dulles selv ledet den amerikanske FN-delegasjonen under den ekstraordinære sesjonen, tok det ikke lang tid før han kontaktet Engen for å spørre om han kunne få hans bistand under sesjonen. Det Dulles ønsket, var hjelp til å lede arbeidet med å få vedtatt et resolusjonsutkast som Storbritannia og USA hadde utarbeidet.³⁷⁷ Resolusjonen innebar blant annet at FN skulle ta større ansvar i Libanon og Jordan, at landene i regionen måtte slutte å blande seg inn i hverandres indre anliggende og at det skulle opprettes en stående FN-styrke i regionen.³⁷⁸

Engen var til å begynne med litt skeptisk til denne henvendelsen.³⁷⁹ Grunnen var trolig at han ikke trodde resolusjonen hadde mulighet til å bli vedtatt. Bøygen i denne sammenheng var den afroasiatiske blokken – hvor flere land var opptatt av å få vedtatt en kraftig fordømmelse av amerikanernes og britenes handlinger. I tillegg til dette mente Engen at en stående FN-styrke ikke var realistisk politikk på det daværende tidspunkt. Til tross for dette gikk Engen likevel med på å arbeide for den amerikanske resolusjonen – men først etter å ha endret resolusjonsutkastet ”på en del vesentlige punkter”, som han skrev hjem til UD.³⁸⁰

«Et kompromiss mellom to ytterpunkter»

Fra dagen Dulles henvendte seg til Engen, 14. august, hadde Engen en intens uke med korridor-diplomati i FN-bygningen. Oppgaven bestod i å megle frem et kompromiss mellom de ulike standpunktene i Generalforsamlingen. I dette arbeidet jobbet han i tett samarbeid med Hammarskjöld – i tillegg til at han hadde løpende rådslagninger med aktører som Selwyn Lloyd, Foster Dulles, Andrej Gromyko og Mahmoud Fawzi – utenriksministerne fra henholdsvis Storbritannia, USA, Sovjetunionen og FAR. På mange måter var denne oppgaven ikke så ulik den Engen hadde hatt under Suez-krisen. Forskjellen var at nå ledet Engen selv arbeidet, og han ble dermed en langt mer synlig figur utad. Siden Engen hadde fått med amerikanerne og britene

---

³⁷⁶ Opplysninger opplyst til Engen gjennom brev fra ambassadesekretær Per Nævdal ved den norske FN-delegasjonen 25.06.1958. Ut fra materiale i Engens arkiv, virker det som Nævdal fortsatte å holde Engen løpende oppdatert om spesielt Midtøsten-saker i FN den første tiden etter at Engen startet som statssekretær. Se: HE, L0005, mappe: «Korrespondanse. Per Nævdal».

³⁷⁷ FRUS, 1958 – 1960, vol. XI. doc. 271.

³⁷⁸ *ibid.*; Miller 1961: 200.

³⁷⁹ FRUS, 1958 – 1960, vol. XI doc. 271.

³⁸⁰ UD, 26.6/65, bd. XXI, FN.del til UD, 15.08.1958.

på flere endringer i utkastet, gikk resolusjonsutkastet under navnet det «norske utkastet» hos pressen.³⁸¹

18. august la Engen frem det utkastet som var blitt til gjennom forhandlingene. Til UD kalte Engen resolusjonen ”et kompromiss mellom to ytterpunkter”.³⁸² Resolusjonen krevde ingen eksplisitt tilbaketrekning av de vestlige styrkene, men viste til FN-pakten som sier at alle medlemsland skal ”avstå fra enhver direkte eller indirekte trussel eller handling med sikte på å skade noen staters frihet, uavhengighet og integritet”.³⁸³ Likevel lå det implisitt i resolusjonen at de vestlige styrkene skulle ut. Dette fordi USA og Storbritannia på forhånd hadde gått med på å sende forpliktende brev til Generalforsamlingen hvor de erklærte at de ville trekke ut sine styrker dersom FN tok grep for å opprettholde fred og sikkerhet i Libanon og Jordan. Det norske resolusjonsutkastet viste til dette brevet, og ba FNs generalsekretær om straks å treffe ”praktiske tiltak som han [...] antar vil være tilstrekkelige til å hevde Paktens formål og prinsipper når det gjelder Libanon og Jordan...”.³⁸⁴

Disse formuleringene kan nærmest ses på som prototypiske eksempler på FNs resolusjonsspråk, hvor vage og runde formuleringer ofte blir brukt for at ordlyden skal være akseptable for de fleste. Det var i dette tilfellet et poeng at det ikke var noe eksplisitt krav i resolusjonen om at de vestlige styrkene skulle ut. Slik fikk Storbritannia og USA en exit-mulighet uten å miste ansikt. Britene og amerikanerne kunne på sin side velge å legge vekt på at resolusjonen også påpekte at alle lands integritet måtte respekteres – som impliserte at FARs våpensmugling måtte opphøre. Den resolusjonsdelen som fikk mest oppmerksomhet, var likevel henstillingen om at FNs generalsekretær skulle treffe «praktiske tiltak» for å hevde paktens formål i Libanon og Jordan. Mer konkret innebar dette at Generalforsamlingen la makt og initiativ i hendene på Generalsekretæren – for akkurat hva de «praktiske tiltakene» bestod i, visste ennå ingen.³⁸⁵ Denne vage formuleringen var imidlertid blitt til i full forståelse med Hammarskjöld selv.³⁸⁶ Det var nemlig en økende følelse av at det ville bli nødvendig med en FN-styrke for å øke stabiliteten i regionen.³⁸⁷ For å opprette en slik styrke trengtes imidlertid

---

³⁸¹ Se for eksempel New York Times 19. august 1958; For en samlet oversikt over aktiviteten under den ekstraordinære generalforsamlingen se: UD, 26.6/65. bd. XXI, «Sammendrag av meldinger fra og til UD vedrørende FN's ekstraordinære generalforsamling om Midt-Østen».

³⁸² UD, 26.6/65, bd. XXI, 19.08.1958.

³⁸³ *ibid.*

³⁸⁴ *ibid.*

³⁸⁵ New York Times' observatør, Thomas J. Hamilton, la for eksempel spesielt vekt på at Generalsekretæren økte sin makt og innflytelse. Se New York Times 24.08.1958.

³⁸⁶ Trolig var det Hammarskjöld selv som hadde satt resolusjonen fysisk ned på papiret også. Kvelden før Engen la frem resolusjonen, hadde nemlig Engen og Hammarskjöld sett et teaterstykke sammen. I drosjen på vei hjem, hadde de klart å miste hele resolusjonsutkastet. Ifølge Hammarskjöld-biograf Urquhart var det Generalsekretæren som tok jobben med å rekonstruere utkastet i de sene nattetimene mellom den 17. og 18. august. Se Urquhart 1973: 290.

³⁸⁷ Dette gjaldt spesielt for Jordan, hvor regimet til Kong Hussein var svært skjørt.

grundige forhandlinger med de involverte partene. Det var derfor praktisk umulig å enes om noe mer konkret før den ekstraordinære sesjonen skulle avsluttes.

Fra norsk til arabisk resolusjon

Til tross for at både Engen, Hammarskjöld og flere andre delegasjoner jobbet hardt for å vinne støtte til resolusjonen, ble aldri den norske resolusjonen vedtatt. Det var stadig land som krevde en krassere resolusjon, og den nødvendige støtten ble derfor ikke stor nok.³⁸⁸ Likevel kom Generalforsamlingen etter kort tid i mål og fikk vedtatt en annen resolusjon. Og selv om ikke denne resolusjonen formelt var Engens verk, var det han som kunne høste den diplomatiske æren i etterkant.

Resultatet ble nemlig at de ulike arabiske delegasjonene gikk sammen og gjorde små endringer på den norske resolusjonen. Deretter la de den frem for Generalforsamlingen som sin egen. Ideen om at de arabiske delegasjonene skulle gjøre dette, ble til under et møte mellom Engen og FARs utenriksminister Fawzi.³⁸⁹ At det var nettopp disse to som kom fram til dette, var neppe tilfeldig – for de to erfarne diplomatene hadde en lang historie sammen. De hadde kjent hverandre siden begge var juniordiplomater i FN tidlig i 50-årene, og gjennom Norges deltakelse i behandlingen av flere Midtøsten-saker hadde de hatt mye med hverandre å gjøre. Fawzi var også en aktør som Engen satte svært høyt, og allerede fra før Suez-krisen hadde Engen identifisert han som den viktigste, modererende kraften overfor Nasser i Egypt.³⁹⁰

Slik det kan virke fra Engens rapportering til UD, ble Fawzi mannen som klarte å jobbe frem en kompromissløsning med de arabiske delegasjonene, mens Engen ble mannen som fikk USA og Storbritannia til å gå med på enda noen innrømmelser. Slik kom de to frem til en resolusjon som var spiselig for både den afroasiatiske blokken og for Storbritannia og USA. Da den fellesarabiske resolusjonen ble lagt frem 21. august, ble den enstemmig vedtatt.³⁹¹ Dermed ble det også oppnådd noe som var nesten like prekært som å rette opp det vestlig-arabiske forholdet: å harmonisere forholdene *internt* i den arabiske verden. FARs infiltrasjonsvirksomhet hadde skapt splittelse i regionen, og man fryktet derfor at enkelte stater – spesielt Jordan – kunne bryte ut i kaos om det ikke skjedde en harmonisering blant de arabiske statene. At de arabiske landene sammen klarte å enes om en resolusjon rettet mot USA og Storbritannia,

---

³⁸⁸ Urquhart 1973: 291.

³⁸⁹ UD, 26.6/65, bd. XXI, FN-del til UD, 21.08.1958.

³⁹⁰ HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 1958», Engen til Lange, 08.05.1956.

³⁹¹ Siden østblokken generelt sett også ønsket å holde på sine støttespillere i Midtøsten, kunne de ikke annet gjøre enn å stemme for resolusjonen som araberne selv hadde kommet frem til. Dette til tross for at utenriksminister Gromyko, under en lunsj med Engen rett etter at resolusjonen var vedtatt, sa at han ikke var riktig enig i resolusjonen. Men bortsett fra uenigheten omkring resolusjonen, var det ”ingen misstemning å spore” fra Gromyko, kunne Engen melde hjem til UD. Se: UD, 26.6/65, bd. XXI, FN-del til UD, 21.08.1958.

samtidig som denne ikke var krassere enn at de to vestmakter kunne leve med den, ble derfor sett på som et svært godt utfall av Generalforsamlingen.³⁹²

En lykkelig slutt

”You are the hero of this very important drama”. Slik lød Francis Wilcox, lederen for State Departments avdeling for internasjonale organisasjoner, sin høystemte melding til Engen etter at den ekstraordinære Generalforsamlingen var brakt vel i havn.³⁹³ Også John Foster Dulles sendte en personlig takk til Engen for hans bidrag under den ekstraordinære sesjonen: Uten Engens innsats kunne Generalforsamlingen ha ”driftet aimlessly and ended in disarray”, mente den amerikanske utenriksministeren.³⁹⁴ Både til Engen og internt i State Department karakteriserte Dulles den vedtatte resolusjonen som god.³⁹⁵

Engen selv virket også svært fornøyd med resultatet. Til UD karakteriserte han det som hadde skjedd som oppsiktsvekkende: ”Vi er vitne til en meget sterk og rask avspenning innenfor den arabiske verden”, skrev han – i tillegg til å fremheve at det hadde foregått en ”meget markant tilnærming mellom amerikanerne og den arabiske verden...”. Av den grunn var han ikke fremmed for å konkludere med å kalle sesjonen en ”milepel på veien mot en virkelig avspenning i Midt-Østen, og dermed i verden forøvrig”.³⁹⁶

Hva angår hans egen personlige rolle, var Engen tydelig på at han kun var én av flere som fortjente æren for at man hadde nådd frem til en løsning. I et privat brev til Hammarskjöld skrev han åpenhertig at han ”mer hadde følelsen av å være «a deep sea diver» enn «a fireman»” under sesjonen. At han kom opp til overflaten igjen, måtte han takke Hammarskjöld og Mahmoud Fawzi for, skrev han.³⁹⁷ En slik beskrivelse av situasjonen bekrefter for øvrig det bildet flere har tegnet av Hammarskjöld under nettopp Libanon-krisen. Hammarskjöld-biograf Richard Miller mener for eksempel at Generalsekretæren aldri har vært så aktiv og synlig som under den krisen – og at hans autoritet var større enn noen gang da den arabiske resolusjonen ble vedtatt.³⁹⁸ På den måten føyer Engens bestrebelser i FN-korridorene sommeren 1958 seg inn i rekken av eksempler på vellykket Engen-Hammarskjöld-samarbeid. Dette skulle imidlertid ikke bli det siste.

---

³⁹² UD, 26.6/65, bd. XXI, FN.del til UD, 21.08.1958.

³⁹³ HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1955 – 1959».

³⁹⁴ John Foster Dulles Papers, Boks 239, General Correspondence, Dulles til Engen, 22.08.1958.

³⁹⁵ *ibid.*; Qubain 1961: 105 – 106.

³⁹⁶ UD, 26.6/65, bd. XXI, FN.del til UD, 21.08.1958.

³⁹⁷ DH, L179: 1 – 1a, Brev till Dag Hammarskjöld, mappe: «Engen, Hans», brev, 23.08.1958.

³⁹⁸ Miller 1961: 206 – 207.

Den thai-kambodsjanske konflikt 1960

I 1960 skulle det igjen bli behov for Engens meglingssegenskaper. Denne gangen var det riktig nok ikke Midtøsten som var den problemfylte regionen, men en region som Engen så langt ikke hadde fått anledning til å knytte en like god kjennskap til – nemlig Sørøst-Asia. Utover på 1950-tallet var dette et område som hadde blitt gjenstand for mer og mer bekymring på vestlig hold. Det franske kolonistyre over området hadde opphørt i 1954, men forholdene var likevel ustabile siden de ulike landene i regionen hadde orientert seg vidt forskjellig etter selvstendigheten: Mens Nord-Vietnam var under kommunistisk styre og ble støttet av Sovjetunionen og Kina, var Sør-Vietnam og Thailand sterkt vestlig orientert og støttet av USA. Laos og Kambodsja ønsket på sin side å føre en mer uavhengig politikk.³⁹⁹

I siste del av 50-tallet og starten av 60-tallet oppstod det flere konflikter i regionen, og en av disse var mellom Thailand og Kambodsja. Rivaliseringen mellom disse to landene kan spores flere hundre år tilbake, men problemene skjøt fart etter at Kambodsjas enehersker, prins Shihanouk, offisielt valgte å anerkjenne kommuniststyret i Kina i august 1958. Anerkjennelsen førte til voldsomme verbale angrep fra vestvennlige Thailand. En rekke forhandlinger som Kambodsja og Thailand hadde gående, brøt sammen. Mot slutten av året ble nabolandenes diplomatiske forbindelser brutt.⁴⁰⁰

Situasjonen mellom de to landene skapte bekymring internasjonalt. Mange fryktet at situasjonen kunne utvikle seg til å bli enda en konfliktflate i den kalde krigen – spesielt siden det var usikkerhet knyttet til Kambodsjas posisjonering i øst-vest-konflikten. FN tok derfor hurtig grep ved at generalsekretær Hammarskjöld sendte en personlig representant til området for å megle mellom partene. Dette trekket ga umiddelbart gode resultater – men bare på kort sikt. Uenigheter knyttet til grensespørsmål, utlevering av fanger, fiendtlig propaganda og til eierforholdet til det hellige templet Preah Vihear gjorde at naboforholdet fortsatte å være vanskelig utover store deler av 1959 og 1960.⁴⁰¹

På spesialoppdrag for Generalsekretæren

Å ha et betent forhold til sitt naboland var noe hverken Thailand eller Kambodsja ønsket. Derfor fantes det en betydelig vilje hos begge parter til å få til en endring. Problemet var at viljen var større enn evnen. Siden FNs tiltak hadde fungert godt forrige gang – i alle fall innledningsvis – henvendte Thailand seg underhånden til Hammarskjöld på nytt høsten 1960. Den thailandske

---

³⁹⁹ Miller 1961: 224 – 226.

⁴⁰⁰ Cady 1974: 399 – 400; Miller 1961: 224 – 226; Urquhart 1973: 310 – 311.

⁴⁰¹ ibid.; UD, 26.6/50, bd. II, notat av Engen: «Forholdet mellom Thailand og Cambodia», 23.12.1960.

regjering ønsket at FN skulle tilby good offices-ressurser på ny slik at det nå forhåpentligvis kunne bli en varig løsning på naboskapskonflikten.⁴⁰²

Generalsekretær Hammarskjöld stod på sin side i en litt annen posisjon høsten 1960 enn hva han hadde gjort to år tidligere. FNs omstridte engasjement i Kongo hadde gjort at Generalsekretæren mistet mye av sin *good will* hos de sovjetiske styresmaktene. Han kunne derfor ikke forvente at en større meglingsoperasjon initiert av Generalsekretæren ville bli godtatt uten innsigelser.⁴⁰³ Hammarskjöld foreslo derfor at meglingen burde løses annerledes: I stedet for en utsending slik som i 1958, foreslo han at partene skulle møtes til diskret forhandlinger i FN-bygningen og at de der skulle få med seg Hans Engen som en «personlig representant» for Generalsekretæren. Engen skulle bistå med å megle frem løsninger der hvor motsetningene var størst.⁴⁰⁴ Engens status i FN-systemet og hans nære forhold til Hammarskjöld gjorde han åpenbart til et naturlig valg for en slik oppgave. Engen skulle dessuten til New York i forbindelse med FNs 15. generalforsamling.⁴⁰⁵

Generalsekretær Hammarskjöld la vekt på at Engens meglingsoperasjon ikke skulle være en formalisert FN-operasjon, men at den likevel skulle være en del av ”an informal United Nations framework”, som han formulerte det under et innledende møte den 5. november.⁴⁰⁶ Formell FN-status eller ikke, både den thailandske og kambodsjanske delegasjonen ser uansett ut til å ha satt pris på ordningen som ble opprettet – noe som også ble reflektert i resultatene man kom frem til. I løpet av om lag en måneds tid ble det holdt flere møter i FN-bygningen, og flere tvister ble løst. Selv om Engen fulgte opp partene hele veien, ser det ut til at det var under samtalenes siste fase at Engen bidro mest intensivt – da de to landene slet med å enes om utlevering av politiske fanger som hadde flyktet fra Kambodsja til Thailand. Her fikk Engen partene til å enes om et kompromiss om at Thailand skulle behandle en formell anmodning om utlevering ”raskt og forståelsesfullt”.⁴⁰⁷ Med enighet om dette punktet, endte forhandlingene den 15. desember med at de to landene undertegnet og utvekslet fire formelle brev som dekket enighetene de var kommet frem til i forhandlingene. Både Thailands og Kambodsjas regjering uttrykte dyp tilfredshet med Engens innsats da samtalerne var brakt i havn.⁴⁰⁸

---

⁴⁰² UD, 26.6/50, bd. II, notat av Engen: «Forholdet mellom Thailand og Cambodia», 23.12.1960.

⁴⁰³ Urquhart 1973: 310 - 311

⁴⁰⁴ UD, 26.6/50, bd. II, notat av Engen: «Forholdet mellom Thailand og Cambodia», 23.12.1960.

⁴⁰⁵ Ting kan tyde på at allerede i 1958 hadde Hammarskjöld sett for seg å bruke Engen i ett eller annet «spesialoppdrag». Engen selv hadde i alle fall «sterke mistanker» om at Generalsekretæren hadde planlagt en «special mission» til Engen da. Planene ble imidlertid aldri materialisert siden Engen dro hjem og ble statssekretær tidlig på året. Se HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955 – 61», Engen til Lange, 17.01.1958.

⁴⁰⁶ DH, L179: «179 Cambodia 1958 – 62. Cyprus».

⁴⁰⁷ UD, 26.6/50, bd. II, notat av Engen: «Forholdet mellom Thailand og Cambodia», 23.12.1960.

⁴⁰⁸ Mangel på møtereferater gjør det vanskelig å analysere Engens bidrag i forhandlingene mer i detalj. At de to partene var fornøyd med Engen, kan vi likevel slå fast. Selv om det i høflighetens navn trolig ble smurt tykt på, mente Thailands utenriksminister, Thanat Khoman, for eksempel at resultatet var ”in no small measure due to the

Engens meglingsfortrinn

Engens meglingsvirksomhet mellom Thailand og Kambodsja ser ut til å ha vært siste gang Engen fikk spille en betydelig rolle i FN-korridorene. Det finnes i alle fall ingenting i Engens private arkiv som tyder på at han var involvert i diplomatisk behandling av større internasjonale spørsmål i FN etter 1960. I tillegg ser det ut til at den thai-kambodsjanske meglingen var siste gang Engen fikk mulighet til å jobbe i tospann med generalsekretær Hammarskjöld. Den svenske generalsekretæren ble som kjent drept i en myteomspunnet flystyrt et snaut år senere.

Mot slutten av dette delkapitlet kan det derfor være grunn til å spørre seg hvorfor nettopp Engen fikk ta del i så mange meglingsoperasjoner i FN-regi. Det kan også være verdt å legge litt ekstra vekt på den *formen* Engens virksomhet mellom Thailand og Kambodsja hadde. Som generalsekretær Hammarskjöld påpekte, var ikke meglingsoperasjonen i 1960 en formell FN-operasjon. Samtidig kan man ikke formelt sett kalle Engens forhandlingsvirksomhet for et bidrag i *norsk* meglingshistorie heller. Engen hadde riktig nok Halvard Langes velsignelse til å ta på seg oppdraget⁴⁰⁹, men staten Norge var på ingen måte part eller initiativtaker. Oppdraget var snarere et hybrid-opplegg hvor Engen delvis deltok som en uformell, forlenget arm av Generalsekretæren og delvis bare i form av sin egen personlige kapasitet til å megle frem gode løsninger.

Det stille diplomati

Det interessante med denne formen for diplomati er at den kan kalles et typisk eksempel på det som senere har blitt kjent som generalsekretær Hammarskjölds *stille diplomati*. Hammarskjölds stille diplomati har blitt en slags fellesbetegnelse på de mange ulike freds- og meglingstiltakene som ble iverksatt under hans ledelse i FN. Det essensielle med disse tiltakene var at de ofte forsøkte å løsrive enkeltkonflikter fra den kalde krigens ideologiske tvangstrøyer og gi ulike aktører mulighet til å finne frem til løsninger i det stille uten å måtte ta hensyn til propagandaeffekten av ulike fremstøt og innrømmelser.⁴¹⁰ De thai-kambodsjanske samtalerne under Engens oppsyn er et godt eksempel på dette, og også et godt eksempel på at dette var en strategi som kunne være suksessfull.

Som tidligere journalist kan det nesten synes paradoksalt at Engen i løpet av sin FN-karriere ble en eksponent for en slik type lavmælt diplomativirksomhet. På den annen side gjorde journalisterfaringen at Engen var godt kjent med hvilken påvirkningskraft massemedia kunne ha på politiske aktører og på opinionen, og av den grunn var han kanskje pressens rolle

---

untiring and constructive efforts of Mr. Engen". Engens "clear understanding" og "impartial appraisal" banet vei for en god løsning, mente han. Se HE, L0001, mappe: «Cambodia – Thailand – Vietnam»; UD, 26.6/50, bd. II.

⁴⁰⁹ UD, 26.6/50, bd. II, notat av Engen: «Forholdet mellom Thailand og Cambodia», 23.12.1960.

⁴¹⁰ Urquhart 1972: 595 – 597; Heller 2001: 150.

særlig bevisst. Likevel var det kanskje Engens rent personlige fremtoning som gjorde han best egnet til å jobbe slik i det stille. Engen var som nevnt ikke av den fremfusende og høylytte typen. I interne notater skrev for eksempel det amerikanske State Department at Engen fremstod både reservert, sjenert og anonym.⁴¹¹ Likevel ble det påpekt at Engen var ”basically a friendly person”, som også gikk for å være ”extremely well-informed”.⁴¹²

Kombinasjonen av å være velinformert, vennlig og samtidig ha en stillferdig fremtoning var et særdeles godt utgangspunkt for å kunne lykkes i ulike meglingsoperasjoner. Det mener i alle fall tidligere utenriksminister Thorvald Stoltenberg som tidlig i sin UD-karriere jobbet sammen med Engen. Stoltenberg har selv sitt å vise til når det gjelder fredsmegling, og hans oppfatning – slik han husker det i ettertid – var at de ulike partene følte de ble hørt og forstått da de snakket med Engen. På den måten fikk de tillit til ham og ble også mer lydhøre for de innspillene han hadde å komme med.⁴¹³ Det er fra flere også påpekt at Engen rett og slett hadde god politisk teft, og en god evne til å analysere ulike spørsmål og problemstillinger. Av den grunn var han dyktig til se og ”gripe det politisk mulige”, som Halvard Lange en gang formulerte det.⁴¹⁴ Det var kombinasjonen av tillitsvekkende evner, store kunnskaper og en klar forstand, som gjorde Engen til en ”fremragende forhandler”, mente Lange.⁴¹⁵

Den uhildede tredjepart

Engens muligheter til å delta i de ulike meglingsoperasjonene kan imidlertid ikke bare forklares gjennom slike personlige faktorer. I et intervju med VG fremhevet Engen selv at det var den posisjonen Norge hadde på den internasjonale arena som gjorde det mulig for ham å delta i mange forhandlinger: ”Norge har en posisjon i verden som gjør det akseptabelt som «uhildet tredjepart»”, forklarte han – og det skyldes at verden forstod at man fra norsk side ikke hadde noen baktanker med sitt meglingsengasjement. Alt man ønsket var å bidra til fredelige løsninger.⁴¹⁶

I hvilken grad andre land faktisk så Norge som en «uhildet tredjepart», er vanskelig å si. Det samme gjelder hvorvidt man egentlig kan kalle Engen for en helt «uhildet» aktør. Som vi har sett, var det alltid en overordnet tanke hos Engen når det gjaldt Midtøsten-spørsmål at regionen ikke måtte falle i østblokkens hender. Det var altså ikke bare et ønske om fred, men også et ønske om at maktbalansen i verden ikke skulle endres i Vestens disfavør. Av den grunn ble flere av Engens megler- og forhandlingsoppgaver knyttet til å finne løsninger mellom

---

⁴¹¹ NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 4: Pol 17.

⁴¹² *ibid.*

⁴¹³ Opplyst i samtale med undertegnede 19.06.2013.

⁴¹⁴ Arbeiderbladet 09.04.1966.

⁴¹⁵ *ibid.*

⁴¹⁶ Verdens Gang 08.03.1958.

amerikanerne og de ulike arabiske statene. Fordi de arabiske delegasjonene hadde tillit til Engen, og fordi Norge hadde et godt rykte når det gjaldt politikk overfor tidligere kolonier og «den tredje verden», var amerikanerne interessert i å bruke Engen til å løse problemer som oppstod. Dette betyr likevel ikke at Engen opptrådte som en slags lakei for Vestens supermakt. Engens hjelpsomhet i FN-korridorene var riktig nok velegnet til å skape et enda tettere bånd mellom USA og Norge⁴¹⁷, men som vi for eksempel så med hensyn til Dulles' ønske om et initiativ i det palestinske flyktningproblemet i 1957, var ikke Engens bistand ubetinget. Hans assistanse var betinget av at han mente det var håp om å oppnå resultater. Han hjalp ikke USA for hjelpens skyld alene.

Den viktigste faktoren som kan forklare Engens store megleraktivitet i FN, var likevel det nære forholdet Engen utviklet med generalsekretær Hammarskjöld. Engen var ikke bare en mellommann og megler mellom Vesten og de arabiske landene, men på mange måter også en mellommann og megler mellom Generalsekretæren og ulike delegasjoner i Generalforsamlingen. I de uformelle sonderingene rundt hvilke myndigheter Generalforsamlingen skulle gi Generalsekretæren, og motsatt – hvilke roller Generalsekretæren var villig til å ta på seg – hadde Engen en viktig funksjon. Slik ble han dypt involvert i Hammarskjölds stille diplomati. Dette har vi sett både i forbindelse med Suez-krisen og Libanon-krisen. At båndet til Hammarskjöld var av stor betydning for Engens meglingsomfang, gjenspeiles også av det faktum at Generalsekretæren var involvert i samtlige FN-saker som Engen fikk en form for meglerrolle i. Det finnes således ingen spor av at Engen spilte noen tilsvarende rolle i FN-systemet *etter* at Hammarskjöld gikk bort i 1961.

Et godt rykte på spill: Norsk tungtvannsalg til Israel 1959

Uansett hvilke grunner som var mest avgjørende, er det neppe tvilsomt at den «upartiskheten» Engen selv fremhevet også var en medvirkende årsak til at Engen fikk ta del i flere Midtøsten-forhandlinger i løpet av 50-årene. Det som i ettertid kanskje fremstår som mer forunderlig, er at Norge og Engen faktisk klarte å opparbeide seg en slik posisjon – spesielt hos de arabiske landene. Faktum er jo at Norge generelt, og det styrende Arbeiderpartiet, spesielt hadde hatt et særdeles nært forhold til Israel helt siden staten ble opprettet i 1948. Resultatet av dette ble at Norges posisjon som «uhildet» aktør ble satt under press fordi norske myndigheter ved flere anledninger strakk seg svært langt for å hjelpe den jødiske staten i Midtøsten. I det følgende skal vi se på et eksempel hvor dette kunne blitt spesielt tydelig – nemlig da Norge valgte å selge et stort kvantum tungtvann til Israel i 1959. Engen har i ettertid blitt kjent som dette salgets sterkeste motstander. Nedenfor vil det bli forsøkt å kartlegge hvorfor.

---

⁴¹⁷ Eriksen & Pharo 1997: 415.

Tungtvannssalget kommer i stand

Prosessen med å selge tungtvann til Israel startet på nyåret 1958. Da mottok det norske aksjeselskapet *Noratom* en henvendelse fra Israels ambassadør om at hans lands atomenergikommisjon var interessert i å gjøre en større handel med *Noratom*, en handel som blant annet innebar kjøp av tungtvann. *Noratom* var et selskap som arbeidet med å gi norsk forskning og industri kommersielle oppdrag på atomenergifeltet, og selskapet stilte seg positiv til forespørselen. Salget måtte imidlertid først klareres med Norsk Hydro og Utenriksdepartementet. Hydro var den som eventuelt ville produsere og levere tungtvannet, mens Utenriksdepartementet måtte være med på laget om regjeringen skulle godkjenne handelen.⁴¹⁸

Responser fra de to instansene kom våren 1958, men den var ikke helt som *Noratom* hadde håpet. Hydro var redd for å miste markedsandeler i de arabiske landene om det ble kjent at de hadde bistått det israelske atomprogrammet, og ville derfor ikke selge. I UD møtte *Noratom* også skepsis – og særlig fra Hans Engen, som på dette tidspunktet nettopp var begynt som statssekretær. Engen mente at *Noratom* ikke hadde tatt innover seg at Israel kunne bruke tungtvannet til å produsere atomvåpen. Engen påpekte også at man heller ikke hadde fått noen fullgod forklaring på hvorfor Israel ville kjøpe tungtvann av Norge for dobbel pris av hva USA tok. Amerikanerne hadde sagt seg villig til å selge tungtvann til Israel, men hadde insistert på strenge kontrolltiltak knyttet til et eventuelt salg.⁴¹⁹

Engens og Hydros negative reaksjoner våren 1958 var imidlertid ikke nok til å stoppe salget. Problemet med Hydro løste seg ved at *Noratom* kjøpte tilbake 20 tonn tungtvann som det britiske *Atomic Authority* tidligere hadde kjøpt av Hydro, men likevel ikke fått bruk for. Gikk Israel-handelen i orden, skulle dette selges videre av *Noratom* til Israel, og Hydro ville ikke bli stående som selger. I avtaleutkastene fra *Noratom* ble det også innarbeidet sikkerhetsklausuler om at Israel måtte forsikre at tungtvannet utelukkende skulle brukes til fredelige formål, at det ikke ble overdratt til noen tredjepart og at Norge måtte få anledning til å kontrollere bruken av tungtvannet i ettertid. Disse klausulene ble sett på som så omfattende at utenriksminister Lange i starten av september ga *Noratom* beskjed om at regjeringen i prinsippet var villig til å godkjenne salget.

---

⁴¹⁸ Dette avsnittet, samt resten av behandlingen av det norske tungtvannssalget, er basert på Njølstad 2008: 573 – 584 dersom ikke annet er anvist. Til tross for at andre forskere har fått tilgang tidligere, ville ikke UD gi meg generelt innsyn i tungtvannssaken, men bare i de dokumentene Engen hadde skrevet selv eller notert på. Derfor har jeg bare fått brukt primærkilder i en viss grad i denne delen. Det kan også opplyses at alle dokumentene vedrørende tungtvannssalget som Engen selv hadde tatt vare på i sitt privatarkiv, ble fjernet fra privatarkivet av UDs personale midt på 90-tallet.

⁴¹⁹ Se også Cohen 1998: 60 – 62.

Israel vil lempe på kontrollbestemmelsene – Engen slår alarm

I starten av september så det derfor ut til å gå mot et salg. Utviklingen de neste månedene skulle imidlertid sette salget i fare. Israelske myndigheter prøvde nemlig å myke opp de norske sikkerhetsklausulene. For det første var de ikke fornøyd med at norske myndigheter skulle ha rett til å kontrollere bruken av tungtvannet i etterkant av salget.⁴²⁰ For det andre ønsket Israel å skrive om avtalen slik at den ville gi Israel rett til å «endre retningen» på sin bruk av tungtvannet hvis de ønsket dette på et senere tidspunkt. I praksis betydde det at Israel kunne velge å gå over til å bruke tungtvannet i militært øyemed senere.

Det var aldri aktuelt for Norge å godkjenne salget uten at sikkerhetsklausulene var intakte. Likevel fikk Israels forsøk på å endre avtalen Engen til å slå alarm. Grunnen til dette var trolig at hans mistenksomhet knyttet til hva israelerne *egentlig* skulle bruke tungtvannet til bare økte med Israels forsøk på å lempe på sikkerhetsklausulene. I flere notater rundt årsskiftet 1958/59 advarte Engen derfor Halvard Lange mot å godkjenne salget. Grunnen var at Engen var sikker på at Norge ikke var blitt fortalt ”hele historien” av israelerne.⁴²¹ For det første hadde Engen plukket opp opplysninger om at Israel i 1957 hadde kommet med hemmelige følere overfor Canada og Sverige om et mulig felles program for utvikling av atomvåpen.⁴²² I tillegg var han også svært skeptisk til hvilken verdi de norske sikkerhetsklausulene egentlig ville ha. UD var nemlig kjent med at Israel også hadde en hemmelig avtale med Frankrike på atomenergifeltet. Israels ambassadør hadde opplyst til Engen at denne avtalen var den «sentrale» avtalen for Israel. Av den grunn slo Engen fast at et norsk salg av tungtvann ikke ble ”noen egentlig bilateral affære mellom Norge og Israel, men i virkeligheten norsk deltakelse i et samarbeidsprogram hvis «sentrale» del er basert på en avtale mellom Frankrike og Israel”.⁴²³ Innholdet i denne avtalen kjente ikke Norge til, fremhevet Engen.⁴²⁴

Til tross for ikke å kjenne til avtalens innhold i detalj mente Engen at man hadde gode grunner for å tro at det fransk-israelske atomsamarbeidet også omfattet det militære området. Dette forklarte hvorfor Israel ikke ville ha amerikansk tungtvann til det halve av prisen: de amerikanske kontrollkravene var nemlig ikke forenelig med den fransk-israelske avtalen. Engen

---

⁴²⁰ Israel var for det første ikke fornøyd med at norske myndigheter skulle kontrollere bruken, og ønsket at Noratom skulle gjøre det i stedet. I tillegg ville de ikke gå med på at Det internasjonale atomenergibyrået (IAEA) på et senere tidspunkt skulle overta kontrolleringsmyndigheten, noe som var et krav fra Norges side.

⁴²¹ UD. 52.1/12. bd. III, notat fra Engen til Lange, 30.12.1958.

⁴²² Avner Cohen, en av de fremste ekspertene på Israels atomvåpenprogram, uttalte til NRK i 2005 at opplysningene om Israels følere overfor Canada og Sverige var helt nye. Han stilte også spørsmål om hvor Engen kan ha fått disse opplysningene fra. Uten å vite det sikkert, kan en hypotese være at Engen plukket opp disse opplysningene gjennom den canadiske FN-delegasjonen. Samarbeidet med canadierne i FN var som tidligere nevnt svært tett, og Engen var – til tross for sin nye posisjon som statssekretær – men jevne mellomrom å finne i FNs hovedkvarter. Se: <http://www.yr.no/programmer/tv/brennpunkt/1.907241>

⁴²³ UD, 52.1/12, bd. III, notat fra Engen til Lange, 21.11.1958.

⁴²⁴ *ibid.*; Et tilleggspoeng i denne sammenheng er for øvrig at Norge av egen erfaring visste at Frankrike kunne være villig til å dele atomhemmeligheter med vennligsinnede land. Det hadde Norge selv fått erfare under hemmelige drøftelser om en mulig fransk-norsk «atomunion» rundt 1950. Se Njølstad 1998: 67-68.

fremholdt også, med bakgrunn i den kjennskapen man hadde til fransk politikk, at det i praksis ikke ville bli mulig å kontrollere bruken av tungtvannet etter salget. At Norges kontrollmuligheter var ”mer eller mindre illusoriske”, ville også USA og Storbritannia forstå, slo Engen fast.⁴²⁵ Derfor ville en offisiell norsk godkjenning av Noratoms avtale trolig bli sett på som en ”uthuling” av den kontrollen de to landene forsøkte å føre på distribusjon av atomenergimaterialer, mente Engen. I et notat til Lange datert 30. desember 1958 skrev Engen rett ut at han for sin del ikke kunne unngå å ”sette et spørsmålstegn ved om det virkelig er i norsk interesse å få istand et arrangement som det her påtenkte”.⁴²⁶

Salget gjennomføres – men hvorfor?

Israel gikk til slutt med på de sikkerhetsklausulene som var utformet av Noratom, og som også var forutsetningene for at regjeringen skulle godkjenne salget. Dermed ble salget av norsk tungtvann til Israel godkjent i slutten av februar 1959. Engens sterke henstillinger til Lange om ikke å godkjenne salget førte altså ikke frem.

Det interessante spørsmålet rundt det norske tungtvannsalget i 1959 var lenge hvorvidt norske myndigheter forstod at tungtvannet ville bli brukt til produksjon av atomvåpen. Som vi har sett ovenfor, og som annen nyere forskning også har vist⁴²⁷, var indisiene og mistanken om dette så sterk at salget trygt kan sies å stå i grell kontrast til den restriktive linjen Norge ellers lå på i atomvåpenspørsmål. I denne oppgavens sammenheng er tungtvannsalget også interessant fordi det var Hans Engen som var salgets fremste motstander. Hva kan forklare denne motstanden – og hva kan forklare at utenriksminister Lange valgte å se bort fra sin statssekretærs og gode venns råd i en så viktig sak?

Noe av forklaringen finner vi trolig i hvilket forhold Lange og Engen hadde til Israel fra før. Historiker Olav Njølstad hevder at tungtvannsalget ble gjennomført dels av rent kommersielle hensyn, men også av en politisk-moralsk vilje til å hjelpe Israel. Det var som nevnt en utstrakt Israel-kjærlighet i Norge generelt, og i Arbeiderpartiet spesielt, i de første tiårene etter at staten ble opprettet. Dette nære forholdet hadde flere årsaker, men resultatet ble at det var Israel som fikk Norges sympati i Midtøsten-konflikten, og også at det oppstod en følelse av at den unge staten fortjente Norges hjelp.⁴²⁸ Å gi Israel tilgang på tungtvann kunne gjøre det mulig for israelerne å utnytte atomkraft til elektrisitet og til destillering av saltvann. Det var dette som var oppgitt som offisiell grunn til at Israel trengte tungtvann. Det var trolig et sterkt ønske om å kunne bistå med dette som gjorde at regjeringen godkjente salget.

---

⁴²⁵ UD, 52.1/12, bd. III, notat fra Engen til Lange, 30.12.1958.

⁴²⁶ *ibid.*

⁴²⁷ Njølstad 2008; Tveit 1996.

⁴²⁸ Historiker Hilde Henriksen Waage har vist gjennom flere bøker hvilket tett forhold det var mellom Israel og Norge. Se *Da staten Israel ble til* (1989) og *Norge – Israels beste venn* (1996).

Utenriksminister Lange delte det svært positive synet på Israel som rådet i arbeiderbevegelsen⁴²⁹, og ville derfor strekke seg langt for å hjelpe israelerne i denne saken. Dette var ikke bare til tross for Engens skepsis, men også til tross for at Lange selv fikk kraftige hint fra den israelske ambassadøren om at det var til atomvåpenproduksjon at tungtvannet skulle brukes.⁴³⁰ Den mest nærliggende tolkningen er derfor at Lange personlig forstod at tungtvannet kunne bli brukt til atomvåpen, men så lenge Norge hadde sitt på det tørre med tanke på sikkerhetsklausulene, var dette en bieffekt han var villig til å ta for å hjelpe Israel. Israel var uansett en god venn og et land som var truet fra alle kanter. Atomvåpen ville gi landet styrke i sin eksistensielle kamp mot sine arabiske fiender.

Med sikkerhetsklausulene på plass, hvorfor var det ikke den samme viljen til å se mellom fingrene hos Engen? Trolig var det flere grunner til det. For det første stod Engen i en litt annen posisjon enn Lange. Selv om utenriksministeren selv delte det Israel-positive synet som rådet i arbeiderbevegelsen, var Lange også presset av innflytelsesrike Arbeiderparti-aktører som Jens Christian Hauge og Haakon Lie om å godkjenne salget.⁴³¹ Engen, som hadde en mye løsere tilknytning til Arbeiderpartiet, var forskånet for dette presset. For det andre fantes dessuten ikke den samme velviljen overfor Israel hos Engen. I starten av sin UD-karriere hadde Engen plassert seg trygt blant Israels venner⁴³², men etter hvert som tiden gikk ble Engen mer og mer kritisk til den jødiske statens politikk. Gjennom sin befatning med både flyktningproblemet og ikke minst i oppføringen og virksomheten til UNEF hadde Engen sett hvor lite samarbeidsvillige Israel var i flere internasjonale spørsmål. Gjennom denne deltakelsen virker det også som Engen fikk et mer nyansert bilde av flere av de arabiske landene – og da kanskje spesielt Egypt. Engen hadde som nevnt et godt forhold til Egypts utenriksminister Mahmoud Fawzi, og dette ga ham trolig en større forståelse av Egypts politikk generelt og til president Nasser spesielt. Generalsekretær Hammarskjöld ga også Engen mye førstehåndsinformasjon om både Nasser og Ben-Gurion – og denne informasjonen tegnet et bilde av Ben-Gurion som en vel så stor trussel mot freden i regionen som Nasser.⁴³³ Engen uttalte, riktig nok etter at tungtvannssalget hadde funnet sted, at han personlig hadde et godt inntrykk av Nasser.⁴³⁴

---

⁴²⁹ Samtale med Even Lange 09.09.2014.

⁴³⁰ Da utenriksminister Lange spurte den Israels ambassadøren hvorfor Israel ville kjøpe tungtvann av Norge for dobbel pris i forhold til hva USA tok, fikk han til svar at Israel ikke betalte den høye prisen «for de blå øynes skyld». Ambassadøren tok det tydeligvis for gitt at Lange forstod hva det dreide seg om. Se Njølstad 2008: 580

⁴³¹ Njølstad 2008: 581; Tveit 1996: 256-7.

⁴³² Waage 1988: 243 – 245; Waage 1996: 68 – 69.

⁴³³ HE, L0003, mappe: «Korrespondanse 1956 – 58»: Engen til Lange, 08.05.1956; 23.05.1956; 01.05.1957; 29.04.1957.

⁴³⁴ Inntrykket var basert på et personlig møte Engen hadde hatt med Nasser under en rundreise Engen gjorde i Midtøsten våren 1959. Rundreisen var et resultat av at Engen hadde stående invitasjoner fra flere arabiske ledere fra sin tid i FN. Målet med reisen var å styrke det diplomatiske forholdet mellom Norge og ulike arabiske land, og

Endelig hadde nok Engens motstand mot tungtvannssalget også sammenheng med det vi var inne på innledningsvis – at en så sterk norsk bistand til Israels atomprogram ville sette Norges posisjon som «uhildet» tredjepart i Midtøsten i fare. Kom tungtvannssalget for en dag, regnet Engen trolig med at tiden da Norge kunne spille en konstruktiv meglerrolle i Midtøsten var forbi. Norge ville ikke lenger være et «akseptabelt» land i like stor grad – og Norge ville mistet den posisjonen i FN-systemet som Engen hadde vært med å bygge opp. Da Engen forlot FN-delegasjonen i 1958, hadde han som nevnt fremholdt for Lange at det var av ”vital betydning” for Norge å opprettholde denne posisjonen. Derfor så han nok mørkt på konsekvensene av å forsyne Israel med tungtvann. Norge risikerte å få et dårligere forhold til både USA, Storbritannia og de arabiske landene. Uten det samme brennende ønske om å gi Israel en hjelpende hånd, var nok ikke disse konsekvensene verdt det i Engens verden.⁴³⁵

3) ENGEN SOM BISTANDSPOLITISK AKTØR

Til nå har dette kapittelet stort sett tatt for seg ulike beskjeftigelser Engen hadde i forbindelse med FN- og Midtøsten-spørsmål. I dette kapittelets siste del vil det rettes fokus mot et annet saksområde hvor Engen gjorde seg sterkt gjeldene i tiden som statssekretær, nemlig det bistandspolitiske. I perioden 1960-61 ledet Engen det første utvalget som skulle utrede Norges innsats på dette feltet. Fra en slik posisjon fikk han en god mulighet til å legge premissene for denne etter hvert viktige delen av utenrikspolitikken.

Engen-utvalget opprettes

«Utvalget for utredning av spørsmålet om Norges hjelp til utviklingslandene», eller *Engen-utvalget* som det gjerne kalles, ble nedsatt i juni 1960. Det var både nasjonale og internasjonale utviklingstrekk som var bakgrunnen for det. Gjennom medlemskapet i FN hadde Norge deltatt i utviklingsarbeid siden rett etter andre verdenskrig, men omfanget av både slik multilateral hjelp, samt omfanget av bilaterale prosjekter som det norske fiskeriprosjektet i Kerala, var relativt beskjedent gjennom hele 50-tallet. Henimot 1960 ble det imidlertid klart at utviklingshjelp ville få økt viktighet: Forskjellene i verden syntes å øke, og både USA og FN proklamerte en økt satsing på utviklingshjelp. For å møte denne utviklingen fant Utenriksdepartementet det

---

ellers bare «finne ut om kartet stemte med terrenget», som Engen formulerte det i et privat brev til Dag Hammarskjöld i etterkant av reisen. Se: DH, L179:1-1a, Engen til Hammarskjöld, 27.05.1959; HE, L0003, mappe: «Statssekretærens reise til Midt-Østen»; SMK, Db, L0296, mappe: «Notater»: Notat om Hans Engens inntrykk av forholdene i Midtøsten.

⁴³⁵ I slutten av 1960 fikk det amerikanske State Department vite at det norske tungtvannssalget hadde funnet sted snaut to år tidligere. De valgte å behandle opplysningene med stor diskresjon da de forstod at om dette kom ut, ville det bli et problem for Norges posisjon vis-à-vis de arabiske landene. Engens innsats under Libanon-krisen var et godt eksempel på Norges ”acceptability” i den arabiske verden, ble det slått fast – og denne posisjonen kunne ryke om tungtvannssalget kom ut. Se NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 1, Atomic Energy (General).

nødvendig å foreta en nærmere utredning av hvordan norsk fremtidig bistandspolitikk burde se ut. I tillegg manglet en klar styringsstruktur og overordnet myndighet for de ulike utviklingsprosjektene som Norge deltok i. Både Utenriksdepartementet, Handelsdepartementet og Sosialdepartementet hadde en hånd på rattet i ulike bistandsprosjekter, og ansvarsforholdene ble derfor uoversiktlig. Utredningen skulle også få orden på dette.⁴³⁶

At Utenriksdepartementet valgte sin egen statssekretær som leder for utvalget, sier noe om hvor stor vekt UD la på arbeidet som skulle gjøres. At det ble nettopp Engen som fikk lederrollen, var heller ikke overraskende i lys av Engens erfaring på området. Engen hadde vært sterkt involvert i norsk utviklingspolitikk allerede siden opprettelsen av Kerala-prosjektet i 1952. Dette fordi han som FN-ambassadør måtte stå for mye av kontakten med indiske myndigheter.⁴³⁷ I tillegg hadde Engen som nevnt sittet i – og vært president for – FNs økonomiske og sosiale råd mens han var FN-ambassadør.

Også i interne diskusjoner i UD hadde Engen engasjert seg tidligere når det kom til u-hjelp. Som nevnt i kapittel fire, hilste han i januar 1956 Sovjetunionens økte satsing på bistand velkommen. Dette gjorde han fordi han øynet et håp om at dette ville få Vesten til å svare med samme mynt, og satse mer på økonomisk utvikling fremfor militær opprustning.⁴³⁸ Noen måneder senere gikk Engen enda grundigere inn på hvilke faktorer som, etter hans syn, gjorde det nødvendig å drive utviklingshjelp. I et internt UD-notat viste Engen at han var tidlig ute med å ønske å løsrive utviklingspolitikken fra en kald krig-kontekst ved å understreke at utviklingspolitikken måtte være «positiv»; den måtte være *for* noe, ikke *mot* noe, som han formulerte det.⁴³⁹ Når Engen understreket dette, var det med brodd mot en utbredt oppfatning i samtiden om at man fra Vestens side måtte initiere bistandsprosjekter i utviklingsland like mye for at Sovjetunionen ikke skulle få mulighet til å gjøre det. Det var en frykt for at Sovjetunionen ellers kunne skaffe seg nye støttespillere i den kalde krigen gjennom å gi fattige stater billige lån – og derfor var det viktig at Vesten kom Sovjetunionen i forkjøpet.⁴⁴⁰ Engen mente derimot at det var uheldig om denne begrunnelsen fikk dominere alene da dette ville være å underkjenne den ”allmennmenneskelig solidaritetsfølelse som alltid finnes, og som alltid øver en politisk innflytelse i de demokratiske samfunnsformer vi har i de vestlige land”.⁴⁴¹ I tillegg fremhevet Engen at de vestlige landene la seg åpen for ”blackmail” fra de underutviklede lands side om det ble en rådende oppfatning at u-hjelpen primært hadde til hensikt å holde Sovjetunionen «ute».⁴⁴²

---

⁴³⁶ Avsnittet er basert på Reithaug 1994: 21 – 23.

⁴³⁷ Pharo 1986: 44.

⁴³⁸ HE, L0005, mappe, «Div. notat/korrespondanse 1950 – 1963», Nyttårsnotat.

⁴³⁹ HE, L0001, mappe: «Suez 56 – 58», notat, 09.04.1956.

⁴⁴⁰ Pharo 1981: 304 – 305.

⁴⁴¹ HE, L0001, mappe: «Suez 56 – 58», notat, 09.04.1956.

⁴⁴² *ibid.*

Et multilateralt løft

Engen-utvalgets arbeid tok til i slutten av juni 1960, og utvalget hadde egentlig en plan om å levere sin innstilling allerede innen midten av september. Både denne og senere frister ble imidlertid skjøvet på, så den endelige innstillingen ble ikke overrakt regjeringen før i mars 1961.⁴⁴³ I løpet av denne perioden hadde utvalget kommet frem til både et forslag til hvordan den fremtidige utviklingshjelpen burde organiseres og koordineres, samt hvilke former og omfang den burde ha.

Når det gjaldt organisering ble utvalget raskt enig om at den fremtidige norske bistanden burde være ledet av et *hovedstyre*. Dette hovedstyret skulle plasseres utenfor departementsstrukturen og være støttet av et sekretariat. Engen var likevel opptatt av at Utenriksdepartementet skulle ha en viss kontroll med virksomheten – selv om hovedstyret skulle ligge utenfor departementstrukturen. Derfor gikk han inn for at hovedstyret bare skulle ha rådgivende myndighet – samt at formannsstillingen skulle innehas av en representant fra UD. Dette fikk han resten av utvalget med på.⁴⁴⁴ Ønsket om dette hadde nok fra Engens side sammenheng med at han anså utviklingshjelp for så viktig at UD ikke burde gi helt slipp på kontrollen. Å opprette et frittstående direktorat var derfor aldri på tale.⁴⁴⁵

Engen-utvalgets tanker om organisering resulterte i opprettelsen av Norsk Utviklingshjelp (NU). NUs opprettelse kan ses på som en milepæl i norsk bistandshistorie siden det var først med dette at bistandspolitikken fikk en fast institusjonell basis.⁴⁴⁶ Denne milepælen til tross, det er likevel Engen-utvalgets tanker om utviklingshjelpens former som har fått mest oppmerksomhet i ettertid. Bakgrunnen for dette er at utvalget, til forskjell fra senere utredninger, la stor vekt på *multilateral* bistand. Det finnes faktisk formuleringer i innstillingen som kan indikere at man trodde at den multilaterale bistanden ville ta helt over med tiden.⁴⁴⁷ Utvalget la også til grunn at Norge kunne vente seg en sterk økning i FNs behov for midler til bistand, og derfor et økt ønske om større bevilgninger. Utvalget gikk videre inn for at eventuelle nye bilaterale avtaler skulle planlegges og koordineres i samarbeid med FN, blant annet fordi man kunne nyte godt av kunnskapen og erfaringene som allerede fantes i FN-systemet.⁴⁴⁸ Utvalget gikk generelt sett også inn for at Norge burde øke sin innsats i utviklingspolitikken, og lanserte det langsiktige målet om å avsette 1 % av BNP til u-hjelp. Dette var imidlertid et mål som utvalget anså å ligge langt frem i tid. I første omgang foreslo utvalget at andelen skulle opp til

---

⁴⁴³ Reithaug 1994: 28 – 31.

⁴⁴⁴ UD. 26. 7/18, bd.III, komitémøte 1. og 7. oktober 1960.

⁴⁴⁵ Simensen 2003:106.

⁴⁴⁶ *ibid.*

⁴⁴⁷ *ibid.*; «Innstilling fra Utvalget for utredning av spørsmålet om Norges hjelp til utviklingslandene» (St.mld. 23, 1961): 20.

⁴⁴⁸ St.mld. 23, 1961: 20.

0,25 % av BNP i løpet av tre år. Det var med andre ord en innstilling som også var preget av en viss nøkternhet.

En utvalgsleder med FN-briller?

Engen-utvalget kom altså frem til en innstilling som la sterkt vekt på at Norges fremtidige bistand i stor grad burde kanaliseres gjennom FN-systemet. Med tanke på at utvalget var ledet av Hans Engen, en tjenestemann med ni års erfaring fra FN-systemet, var ikke en konklusjon i denne retningen spesielt overraskende. Flere andre historikere har også knyttet Engens FN-erfaring og bakgrunn til Engen-utvalgets konklusjoner.⁴⁴⁹

Det er stor grunn til å tro at det var en sammenheng mellom Engens fartstid i FN-systemet og de konklusjonene Engen-utvalget kom frem til. Likevel bør sammenhengen problematiseres. Det finnes nemlig forhold som kan peke mot en annen konklusjon. På den ene siden hadde Engen, som vi har vært inne på tidligere, et sterkt ønske om å styrke FN. En måte å gjøre dette på var å overføre flere og mer omfattende oppgaver til verdensorganisasjonen – og økt bistandsansvar kunne være en slik utvidelse. Dette motivet tas også opp i innstillingen.⁴⁵⁰ I forlengelsen av dette argumentet kan vi tenke oss at det fra Engens side også var et ønske om å trekke de underutviklede landene tettere til FN gjennom bistand og utvikling, og dermed bort fra øst-vest-rivaliseringen. En økning i bistanden gjennom FN ville i alle fall gjøre mottakerlandene mindre avhengige av henholdsvis Sovjetunionen eller USA – alt ettersom hvilket land de mottok bistand fra. Denne faktoren var noe Engen hadde påpekt allerede i 1956, da han skrev til UD at utviklingslandene, generelt sett, ønsket multilateral bistand fordi de gjennom denne bistandsformen var representert på likefot med de industrialiserte landene.⁴⁵¹ Dette argumentet ble også brakt på banen under Engen-utvalgets arbeid.⁴⁵²

Ønsket om å styrke FN i samme operasjon som den norske bistandsinnsatsen skulle økes, bør likevel ikke overdrives. Utfra møtereferatene går det frem at vektleggingen av den multilaterale bistanden like mye ble sett på som en nødvendighet påtvunget av ytre faktorer. I løpet av 1960 ble det nemlig klart at FNs engasjement i Kongo ville kreve mye ressurser, og generalsekretær Hammarskjöld hadde ytret ønske om at et fond på 100 millioner dollar skulle opprettes. I tillegg jobbet amerikanerne med et stort program for Afrika som også skulle gå gjennom FN. Begge disse prosjektene ville innebære forventning om at Norge økte sine bevilgninger til u-hjelp gjennom FN, fastslo Engen overfor de andre utvalgsmedlemmene.⁴⁵³ Av den grunn var det også usikkerhet knyttet til hvor store summer et lite land som Norge kunne ta

---

⁴⁴⁹ Pharo 2008: 64; Simensen 2003: 106.

⁴⁵⁰ St.mld. 23, 1961: 13.

⁴⁵¹ HE, L0001, mappe: «Suez 56 – 58», notat, 09.04.1956.

⁴⁵² UD, 26. 7/18, bd. II, Komitémøte 5. september 1960.

⁴⁵³ UD, 26. 7/18, bd. III, Komitémøte 1. oktober 1960.

på seg å bruke til utviklingshjelp etter at den forholdsmessige andelen av de økte FN-utgiftene var tatt.⁴⁵⁴ Engen-utvalget var som nevnt nøktern i sitt syn på norsk utviklingshjelps omfang, og påpekte at den fremtidige økningen i u-hjelpen også ”måtte ta hensyn til Norges praktiske og økonomiske muligheter”.⁴⁵⁵ Internt i utvalgsmøter fremhevet Engen at det på sikt også ville være den multilaterale hjelpen som best passet til Norges ressurser nettopp av denne grunn.⁴⁵⁶ Det var med andre ord også en norsk, økonomisk egeninteresse som var bestemmende for at Engen-utvalget ville satse på multilateral hjelp, ikke bare et ønske om opptre støttende for FN.

Den fraværende utvalgsleder

Engen-utvalget var som nevnt norgeshistoriens første utvalg som tok for seg utviklingshjelpen, og også en direkte årsak til opprettelsen av Norsk Utviklingshjelp – som senere skulle bli til direktoratet *Norad*. Som leder av dette utvalget har Engen sikret seg en viktig plass i historien om norsk utviklingshjelp.

Et spørsmål det imidlertid kan være verdt å stille til slutt, er i hvor stor grad man egentlig kan kalle Engen-utvalget for Engens «verk». Av utvalgets i alt 18 møter var Engen til stede på godt under halvparten. Også svært lite av utvalgets bakgrunnsmateriale synes å være skrevet av Engen. I de møtene han deltok på, var han – til tross for å være utvalgets formann – som regel heller ikke blant de mest aktive i diskusjonene.

Engen hadde imidlertid gode grunner for sitt fravær. Mye skyltes at han var i New York på FNs generalforsamling store deler av høsten. Meglingsoppdraget mellom Thailand og Kambodsja tok også mye av tiden frem mot nyåret. Det er imidlertid fra årsskiftet at Engens fravær blir tydeligst. Ikke ett møte deltok Engen på i de to siste månedene av utvalgets arbeid – da for øvrig arbeidet synes å ha vært mest intensivt. Fraværet hadde en enkel forklaring. I nyttårshelgen ble Engen innlagt på Rikshospitalet med hjerteinfarkt. Der lå han i flere uker før han måtte ut i sykepermisjon til godt over påske 1961.⁴⁵⁷ Da Engen-utvalget overleverte sine konklusjoner til regjeringen 4. mars, var det derfor uten sin formann til stede.

Hva det betydelige fraværet hadde å si for Engens påvirkning på utvalgets konklusjoner er vanskelig å vurdere. Som vi allerede har vært inne på, var Engens synspunkter tydelig å spore i utvalgets konklusjoner – spesielt når det kom til FNs rolle i den fremtidige norske bistanden. I tillegg har vi sett at Engen fikk gjennomslag for flere av sine forslag angående organisering. At Engen aktivt var til stede under utredningens startfase, var også viktig for å legge rammene og

---

⁴⁵⁴ Ibid.; UD, 26. 7/18, bd. III, notat fra Engen til umin, 22.09.1960.

⁴⁵⁵ St.mld. 23, 1961: 20.

⁴⁵⁶ UD, 26. 7/18, bd. II, Komitémøte 5. september 1960.

⁴⁵⁷ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955-61», Engen til Lange, 12.01 og 25.01 1961.

premissene for det arbeidet som skulle skje videre. Derfor var det nok mindre «kritisk» at han glimret med sitt fravær under utredningens siste del.

Likevel er det på sin plass å nevne Engens begrensede deltakelse i komitéarbeidet. Om Georg Kristiansen, UDs underdirektør som gjennom sin rolle som varaformann faktisk ledet vel halvparten av komitéarbeidet, hadde insistert på at utvalget snarere burde få kallenavnet *Kristiansen-utvalget*, hadde det kanskje ikke vært så mye å si på det. Hadde dette skjedd, er det ikke sikkert Engens navn i norsk utviklingshjelps historie hadde vært like selvsagt.

4) AVSLUTNING

Dette kapittelet har fulgt Hans Engens virke som statssekretær i UD gjennom et knippe utvalgte saker. Vi har sett at den lange erfaringen Engen hadde fra FN-systemet var noe han dro store vekselser på i sin nye jobb: Både kunnskaper og kontakter fra tiden i New York er med på å forklare hvordan Engen kunne få viktige roller i Libanon-krisen i 1958 og i den thailandsk-kambodsjanske konflikten i 1960. Vi har også sett at perspektiver Engen hadde fått med seg fra FN-tiden preget hans rolle i utformingen av norsk bistandspolitikk og hans holdning til norsk salg av tungtvann til Israel i 1959.

Til slutt i dette kapittelet er det imidlertid igjen behov for å påpeke at denne fremstillingen ikke er noen fullstendig beretning om Engens virke i norsk utenrikspolitikk. Det er også av den grunn at dette kapittelet kan tillate seg å stoppe her – medio 1961 – selv om Engen satt som statssekretær i ytterligere halvannet år. Etter å ha returnert fra sykepermisjon etter hjerteinfarkt, kom Engens arbeidsdag til å bli preget av at han etter hvert ble oppnevnt til leder for den norske forhandlingsdelegasjonen til ECC. Dette var utvilsomt en potensielt svært viktig posisjon, men er likevel valgt bort i denne fremstillingen. Primært er dette gjort av plass- og tidshensyn, men også fordi EEC-spørsmålet var av en annen karakter enn de fleste andre sakene Engen var spesielt beskjeftiget med gjennom sin UD-karriere. Selv om det europeiske integrasjonsprosjektet hadde mange politiske dimensjoner, dreide EEC-forhandlingene seg først og fremst om økonomi. I tillegg gjorde Charles de Gaulles veto mot britisk medlemskap at forhandlingene også for Norge ble resultatløse. I stedet for å gå i detalj rundt spørsmålet om Engen og hans rolle i Norges forhold til det europeiske kontinentet, vil jeg nøye meg med å fastslå at også i den europeiske «sirkelen» av norsk utenrikspolitikk hadde Engen viktige roller gjennom sin karriere. I det neste kapittelet vil jeg i stedet rette fokus mot det som skulle bli Engens siste rolle i norsk utenrikspolitikk – rollen som norsk ambassadør til USA.

VI: 1963 – 1966: NORSK SENDEMANN I WASHINGTON

Høsten 1963 forlot Hans Engen Oslo og Norge atter en gang. Etter fem år som statssekretær og nestkommanderende i Utenriksdepartementet, var tiden igjen inne for å flytte på seg. Som sist Engen pakket flyttelasset i Oslo, lå målet på andre siden av Atlanterhavet. Der skulle Engen ta over jobben til Paul Koth, Norges ambassadør til USA.

Ved sin avreise til Washington var Engen både en veteran og en diplomat som fortsatt hadde tiden foran seg. Hans erfaring fra flere viktige stillinger gjorde at han var blant UDs mest rutinerte aktører. Likevel hadde han knapt bikket 50 år, og alt lå derfor til rette for at han hadde mange år igjen i utenriktjenesten. Under tre år senere, våren 1966, var det imidlertid slutt likevel. Engen døde brått og uventet i en alder av 53 år. Hans ambassadørgjerning i Washington ble derfor ikke så langvarig som det Engen og de rundt ham hadde sett for seg.

At Engen døde brått, og at han døde mens han fortsatt var aktiv i tjenesten, har påvirket rammene til denne fremstillingen. Engens brå død har nemlig skapt konsekvenser for hva som har blitt tatt vare på av dokumentasjon fra hans liv og virke. Som nevnt i det innledende kapittelet, finnes det ikke et eneste dokument i Engens private arkiv som stammer fra tiden etter Engen begynte som USA-ambassadør. Trolig er dette et resultat av at Engen selv ikke hadde rukket å organisere papirene fra USA-tiden før han døde. Ved avslutningen av sine foregående jobber hadde Engen hatt mulighet til å ta var på saksdokumenter til sitt private dossier. I 1966 var situasjonen en annen. Trolig var det ansatte ved ambassaden som fikk jobben med å rydde opp i de uorganiserte papirene som lå igjen etter Engens gjerning som USA-ambassadør. Siden dette trolig var store mengder offisielle saksdokumenter, ble de trolig arkivert i passende saksmapper hos UD, eller eventuelt makulert. Ingen ting har i alle fall havnet i Engens private arkiv.⁴⁵⁸

Resultatet av privatarkivets manglende innhold er at dette kapitlet først og fremst er basert på de to arkivseriene «Politikk USA» og «Politikk Norge-USA» i UDs arkiver. «Politikk Norge-USA», serien som tar for seg rent bilaterale saker, er imidlertid svært lite innholdsrik sammenlignet med «Politikk USA», som inneholder norske vurderinger av amerikansk politikk i perioden. Dels på bakgrunn av dette, og dels på bakgrunn av at det allerede er skrevet to hovedoppgaver om emnet, vil ikke dette kapittelet ta for seg det rent bilaterale forholdet mellom

---

⁴⁵⁸ Hans Engens sønn, Per Anders Engen, mener å erindre at i alt oppstyret rundt farens død endte det med at charges d'affaires-en ved ambassaden tok over det meste av hva som hadde vært farens kontor. Siden en ny ambassadør skulle inn, hadde familien mer enn nok med å finne seg et sted de kunne bo. Skulle det ha vært noe mer papirer etter Engen som familien fikk med seg, måtte det i så fall ha vært små mengder – og de er i alle fall tapt nå, slo Per Andres Engen fast i en samtale med undertegnede 13. juni 2013. Den norske ambassaden i Washington kunne på sin side opplyse om at de i dag ikke har noen ting etter Hans Engen liggende i sine arkiver (opplyst i e-post 05.05.2014).

USA og Norge i tiden Engen var ambassadør.⁴⁵⁹ I stedet vil det rettes fokus mot Engens oppfatninger av den amerikanske politiske utviklingen i perioden. Hvordan Engen så på USA, og hvilke implikasjoner han mente ulike endringer i det amerikanske samfunn hadde for norsk utenrikspolitikk, vil bli de sentrale spørsmålene dette kapitlet vil søke å svare på. Før jeg kommer inn på dette, vil jeg imidlertid se nærmere på Engens valg om å skifte jobb i 1963. Våren 1963 var Engen den nest høyest rangerte i UD's politiske ledelse, men valgte heller en karrierefortsattelse i USA. Hva kan forklare dette?

Hvorfor skiftet Engen jobb?

Engens forrige jobbskifte var et karrierehopp. Fra en posisjon som FN-ambassadør ble han trukket inn til å bli utenriksministerens nestkommanderende. Slik kom Engen enda tettere på de politiske beslutningsprosessene i Oslo. Fra utsiden var det flere som så på dette karrierespranget som et ledd i noe større. Den amerikanske ambassaden i Oslo hadde i en samtale med sentrale, ikke-navngitte Arbeiderparti-medlemmer fått vite at Engen var tatt inn som statssekretær for at han skulle stå klar til å ta over som utenriksminister den dagen Lange måtte trappe ned.⁴⁶⁰ Også justisminister Jens Haugland forventet rundt 1958/59 at Langes tid som utenriksminister snart var talte, og at det fort kunne være Engen som var mannen som stod klar til å ta over.⁴⁶¹ Om det var noe hold i disse antakelsene, er en annen sak. Men at antakelsene i det hele tatt eksisterte, er interessant i seg selv. Ikke minst blir det på bakgrunn av disse antakelsene et poeng å forklare hvorfor Engen igjen valgte å skifte jobb i 1963. Hvis Engen var så nær toppen av norsk utenrikspolitikk, hvorfor valgte han da å forlate landet?

Gjennom kildearbeidet har det ikke lyktes meg å finne noe sikkert svar på dette. Enkelte opplysninger kan imidlertid tyde på at de som trodde Engen var kommet hjem i 1958 med en langtidsplan om å bli utenriksminister, mistolket situasjonen. Bakgrunnen for det er at det i brevvekslingen mellom Engen og Lange fra høsten 1957 kommer frem at Engen ikke så for seg noe langvarig opphold i Norge. Da Engen og Lange først hadde snakket om Engens hjemkomst, hadde Engen tydeligvis sagt seg villig til å komme hjem ”for noen år”.⁴⁶² I tillegg var det tydelig at det var situasjonen som hadde oppstått – Langes sykdomsforfall – som først og fremst var bakgrunnen for Engens beslutning om å vende hjem akkurat da.⁴⁶³ Dette tyder på at selv om Engen ønsket seg tilbake til Norge i 1958, så var det trolig ikke for å følge en langsiktig politisk karriere. Bakgrunnen finner vi trolig i Engens familieforhold. Kona Erna var amerikaner og deres to barn var også oppvokst i USA. I tillegg hadde Erna en større familie i USA, mens Hans

---

⁴⁵⁹ Førsund 2007 og Skogli 2005.

⁴⁶⁰ NARA, RG59, CDF 1955 – 1959 757.00-8, boks 3462, Am.amb til S.D., 29.08.1959.

⁴⁶¹ Haugland 1986: 56 og 74.

⁴⁶² HE, L0005, mappe: «Papirer tilhørende amb. Engen 1945 – 63», Lange til Engen, 15.10.1957.

⁴⁶³ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955-61», Engen til Lange, 28.10.1957.

bare hadde sin mor Anna igjen i Norge.⁴⁶⁴ Av den grunn kan vi kanskje anta at familien Engen var nærere knyttet til USA enn de var til Norge, og at det var der de så for seg sin fremtid.

Da Engen i 1963 bestemte seg for å forlate Norge på ny, kan det imidlertid ha vært flere personlige faktorer inne i bildet. Som vi var inne på i forrige kapittel, fikk Engen hjerteinfarkt i nyttårshelgen 1961. I tillegg til infarkt var det tydelig at Engen var fysisk nedkjørt etter et voldsomt arbeidspress de siste årene. I et brev han skrev mens han ennå lå på Rikshospitalet går det frem at Engen hadde forstått at også han ble nødt til å trappe ned på arbeidsmengden fremover.⁴⁶⁵ Gjennom jobben som statssekretær var det imidlertid lange arbeidsdager og stadige utenlandsreiser som var normen. Kanskje innså Engen at om han skulle få en roligere hverdag på sikt, ville det bli nødvendig å skifte jobb?

Vi kan ikke vite om Engen tenkte i akkurat disse baner, men det som er sikkert, er at det fantes ytterligere personlige årsaker som kan ha fått Engen til å ønske seg en annen jobbhverdag utover 1960-tallet. Dette handler om et ønske om å kunne se mer til familien. Årsaken til det var at ting ikke fungerte optimalt på hjemmebane. Selv om hun i utgangspunktet hadde sett frem til å bo i Norge, kan ting tyde på at spesielt Erna slet med å finne seg til rette i Oslo. Resultatet ble at hun utviklet et alkoholproblem. Med en slik situasjon i familien kan vi anta at det føltes ekstra utfordrende for Engen stadig å jobbe lange dager, og også være mye borte i utlandet.⁴⁶⁶

Mulighet for en jobbhverdag med bedre tid til å se til familien dukket opp våren 1963. Samtidig med at Engen dro til Norge i 1958, hadde det også skjedd et skifte ved ambassaden i USA. Etter 16 år i stillingen gikk Wilhelm von Munthe af Morgenstjerne av som norsk USA-ambassadør, og overlot ansvaret til Paul Koth. Samtidig ble det endret på tjenestereglementet slik at en ambassadør satt i perioder på fem år av gangen. Våren 1963 var Koths første periode over, og en mulighet ble åpnet for Engen. En jobb som USA-ambassadør innbar to fordeler. For det første var det en mulighet til å flytte tilbake til familiens egentlige hjemland, samtidig som at Engen som ambassadør bodde og jobbet på ett og samme sted. Slik ble det enklere å få mer tid med familien mellom all jobbingen.⁴⁶⁷

Hvis det i det hele tatt var noen form for «langtidsplan» mellom Lange og Engen, er det mer nærliggende å tro at det kan ha vært en forståelse dem mellom om at det var nettopp USA-ambassaden som kunne være en naturlig returmulighet til USA for Engen. Allerede i 1957

---

⁴⁶⁴ Engens far, Hans Thorvald, døde i 1943.

⁴⁶⁵ HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955-61», Engen til Lange, 12.01 og 25.01 1961.

⁴⁶⁶ Tidligere utenriksminister Thorvald Stoltenberg uttalte i samtale med undertegnede 19.06.2013 at han alltid hadde vært av den oppfatning at Engens overtakelse av ambassaden i Washington hadde sammenheng med Ernas problemer. I samtalen trakk Stoltenberg spesielt frem hvordan Engen alltid støttet og backet kona hundre prosent som noe av hva han sterkest kunne minnes om Engen. "Som person var han «hel ved»", slo Stoltenberg fast.

⁴⁶⁷ Som en illustrasjon på dette kan det nevnes at Hans Engens sønn, Per Andres, husker at Engen alltid forsøkte å ordne det slik at familien spiste lunsj sammen etter at de flyttet til Washington. Fra tiden i Oslo husker han Engen som en som stort sett kom og gikk, og som var veldig mye borte på jobb.

hadde det gått sterke rykter internt i det diplomatiske miljøet om at Engen skulle bli USA-ambassadør – trolig fordi Engens kontaktnettverk i State Department var svært godt som følge av hans lange tjenestetid og tette samarbeid med amerikanerne i FN.⁴⁶⁸ Da Norges kanskje viktigste ambassadørpost igjen ble åpen i 1963, var derfor Engens kandidatur sterkt. Ved å la Engen overta denne jobben, fikk Lange også bekledd en svært viktig stilling med en han hadde full tillit til. Engen på sin side holdt seg i Utenriksdepartementets toppsjikt til – tross for at han sa fra seg stillingen som utenriksministerens nestkommanderende. Han fikk også muligheten til å ta familien tilbake til deres egentlig hjemland – og også mulighet til å tilbringe mer tid med dem. Det er svært sannsynlig at det var summen av disse årsakene som gjorde at Engen igjen tok turen over Atlanteren høsten 1963.

Småtrøblete start

Engen ble av Kongen i statsråd utnevnt til ny USA-ambassadør våren 1963. Likevel drøyd avreisen til USA til godt utpå høsten. Bakgrunnen var at USAs visepresident, Lyndon B. Johnson, skulle besøke Norge i forbindelse med en rundreise i Nord-Europa. Engen og UD fant det riktig å vente med overflytningen til USA til dette besøket var gjennomført.⁴⁶⁹

Offisielt besøk av en amerikansk visepresident burde i utgangspunktet vært et høydepunkt for et lite land som Norge. Likevel ble ikke besøket den helt store suksessen. Problemene startet allerede før besøket da det oppstod uenighet mellom State Department og UD om programmet.⁴⁷⁰ I tillegg ble ikke UD spesielt overbevist over Johnson personlig da besøket først kom i gang heller. Det var spesielt visepresidentens opptreden i møte med norske folkemengder som ikke slo helt heldig ut: Utdeling av kulepenner, signering av autografer og «klemming av babyer» – alt i kjent amerikansk valgkampstil – var i alle fall ikke måten å sjarmere byråkratene i UD. Det fantes allerede oppfatninger av Johnson som klønete og usikker i utenrikspolitikken, og en atferd som viste at han ikke hadde satt seg inn den litt mer reserverte norske væremåten gjorde ikke mye for å rette opp dette inntrykket.⁴⁷¹

For Engens del var imidlertid møtet med en småklønete visepresident bare en del av en litt uheldig start på sin nye USA-relasjon. Internt i State Department og hos visepresidentens stab hadde Engen riktig nok fått en stjerne i marginen under Johnsons besøk i Norge. Før president John F. Kennedy skulle ta imot Engen som ny ambassadør, ble det nevnt til presidenten at under Johnsons Norgesbesøk hadde Engens hjelpsomhet vært ”invaluable” for

---

⁴⁶⁸ I et brev til Lange 28.10.1957 fortalte Engen at ”«hele Washington» og «hele New York»” mente å vite at Engen skulle ta over etter Morgenstierne. Se: HL, Da, L0001, mappe: «Privat korrespondanse 1955-61».

⁴⁶⁹ NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 4, Pol 17-1, notat, 18.09.1963.

⁴⁷⁰ Fra amerikansk side var det et ønske om at visepresidenten skulle besøke Kirkenes siden de mente dette var en fin måte å vise solidaritet overfor nordmenn som bodde nær Sovjetunionens grense. UD mente på sin side at dette var lite forenelig med Norges ønske om å holde Nord-Norge som et lavspenningsområde.

⁴⁷¹ Avsnittet er basert på Skogli 2005: 10 – 14 og Eriksen & Pharo 1997: 216 – 217.

visepresidenten, og at Engen derfor burde takkes.⁴⁷² Problemet var imidlertid at det tok svært lang tid før Engen i det hele tatt fikk møte president Kennedy etter sin ankomst i midten av september. Siden man som ambassadør er avskåret fra å fungere før man har fått overlevert sine akkrediteringsbrev, var det uheldig at det gikk helt til november før Engen fikk mulighet til å gjøre dette. Ifølge State Department, som fant det nødvendig å skjerpe sine rutiner i etterkant av denne saken, var Engen og resten av norsk UD blitt både forundret, og ikke minst forlegne over at en slik enkel, administrativ prosedyre kunne ta så lang tid. Resultatet var blitt at Engen måtte gå nesten to måneder uten å kunne ta formell kontakt med andre medlemmer av det internasjonale diplomatiske korpsset.⁴⁷³

Harmonisk forhold

Da Engen først kom i gang utover mot 1964, virker det imidlertid som at ting gled bedre. State Department syntes å ha vært positivt innstilt til den nye norske ambassadøren. Engen var ifølge State Department en ”intelligent, highly capable, and personable diplomatic official”, som også var ”highly influential” hjemme i Norge.⁴⁷⁴ Grunnen til hans innflytelse var både hans nære, personlige bånd til utenriksminister Halvard Lange og at han samtidig som å være pro-vestlig anlagt ikke var ”fanatically anti-Soviet”.⁴⁷⁵ Dette gjorde at Engen ble lyttet til av mange, mente State Department.⁴⁷⁶ Engen på sin side hadde heller ikke vanskeligheter med å finne seg til rette i det nye miljøet virker det som. Han hadde i alle fall ikke problem med å opprette forbindelse med høytstående embetsmenn og politikere om det var noe han lurte på. Siden det hadde gått fem år siden sist Engen var basert i USA, må vi kunne anta at deler av hans gamle kontaktnett i det amerikanske utenriksvesenet var blitt borte – spesielt siden det hadde skjedd et administrasjonsskifte siden sist. Basert på antall møte- og samtalereferater som finnes i State Departments og Johnson-administrasjonens arkiv, virker det imidlertid ikke som dette skapte noe problem.

Disse møte- og samtalereferatene har imidlertid begrenset verdi som kilde til Engens virke som USA-ambassadør. Grunnen til det er at Engen i disse møtene jevnt over snakket lite selv, og slik er det vanskelig å spore Engens egne holdninger og synspunkter på sakene som ble drøftet.⁴⁷⁷ I tillegg var forholdet mellom USA og Norge harmonisk og jevnt over preget av få

---

⁴⁷² NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 4, Pol 17-1, notat, 18.09.1963.

⁴⁷³ NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 4, Pol 17-1, notat, 08.11.1963.

⁴⁷⁴ NARA, RG59, LOT files, Records Relating to Norway, 1963 – 75, Boks 5, Pol 17-1, biographic sketch.

⁴⁷⁵ *ibid.*

⁴⁷⁶ *ibid.*

⁴⁷⁷ Dette er for øvrig et trekk som ikke er typisk for perioden som USA-ambassadør, men snarere et uttrykk for hvordan Engen alltid opptrådte under møter og samtaler: Han var stille og lyttet – og så han noe, var det gjerne for å stille spørsmål. En faktor som trolig forsterket en slik fremtreden mens han var USA-ambassadør, var at Engen i mange av møtene deltok i sammen med enten utenriksminister Lange eller Lyng. I disse møtene var det trolig mer naturlig at det var utenriksministeren som førte ordet.

motstridende interesser de årene Engen var ambassadør.⁴⁷⁸ Dette gjorde til at mange av møtene ofte var et resultat av at Engen ønsket å forhøre seg om USAs syn på spesifikke saker, eller hvordan State Department eller administrasjonen vurderte verdenssituasjonen generelt. Hvis Engen frembrakte noen meninger i disse samtaler, var de – som seg hør og bør fra en ambassadør – et uttrykk for Norges offisielle standpunkter, og ikke for hans personlige.

En dramatisk og imponerende overtakelse

Om forholdet mellom Norge og USA var uproblematisk under Engens ambassadørtid, var de politiske omstendighetene *internt* i USA destod mer dramatiske i tiden rett etter Engens oppstart. Kun uker etter at Engen endelig fikk overlevert sine akkreditiver til president Kennedy, ble presidenten myrdet i et attentat i Dallas – og visepresident Johnson tok over. Med tanke på det delvis negative inntrykket Johnson hadde skapt i Norge bare noen måneder i forveien, ble det knyttet usikkerhet rundt det plutselige presidentskiftet hos UD.⁴⁷⁹ Denne usikkerheten ble imidlertid ikke delt av Engen.

Det kan faktisk virke som Engen kan ha hatt et ønske om å berolige de personene i UD som var mest skeptiske til Johnson som ny president. Allerede i sin første melding hjem etter presidentskiftet minnet i alle fall Engen om at Johnson, til forskjell fra mange andre visepresidenter, hadde spilt en aktiv rolle innen administrasjonen mens han var visepresident og at han på denne måten var bundet av de rammer som Kennedy allerede hadde trukket opp.⁴⁸⁰ Alt Johnson hadde sagt og gjort de første dagene som president tydet også på at den politiske linjen lå fast, beroliget Engen.⁴⁸¹ At det plutselige presidentskiftet skulle skape store endringer for den politiske linjen – og dermed for Norges rammebetingelser i forhold til USA – trodde altså ikke den ferske USA-ambassadøren.

Om en følger Engens rapporteringer fra Johnsons første presidenttid videre, er det faktisk påfallende hvor imponert Engen syntes å være over Johnsons inntreden i Det hvite hus. Alle potensielle problemer hadde den ferske presidenten manøvrert seg unna, og han hadde utnyttet all den *good will* en ny president alltid hadde på en mesterlig måte, mente Engen. Spesielt imponert virket Engen å være over hvordan Johnson hadde fått omgjort Kennedys idealer til en praktisk politikk han kunne få Kongressen med på.⁴⁸² Når det kom til det utenrikspolitiske feltet, var Engen i begynnelsen litt mer skeptisk til hvorvidt Johnsons ”form og metoder” kunne

---

⁴⁷⁸ Enkelte saker skapte naturlig nok litt hodebry for norske myndigheter – slik som for eksempel amerikansk shipping-politikk og USAs ønske om å opprette en multilateral atomstyre innen NATO (MLF). USAs økende engasjement i Vietnam skulle også bli et økende problem, men det vil jeg komme mer inn på nedenfor. For en oversikt over det norsk-amerikanske forholdet i perioden Engen jobbet som USA-ambassadør se Førstund 2007 og Skogli 2005. For en *generell* innførsel i det norsk-amerikanske forholdet se Njølstad 1997.

⁴⁷⁹ Skogli 2005: 14 – 15.

⁴⁸⁰ UD, 25.4/47, bd. 62, notat, 29.11.1963.

⁴⁸¹ *ibid.*

⁴⁸² UD, 25.4/47, bd. 62, notat, 04.12.1963 og 17.12.1963; bd. 63, notat, 03.02.1964.

overføres i samme grad, men også her ble han etter hvert overbevist.⁴⁸³ Elleve uker uti Johnsons presidentgjerning slo Engen fast at den ferske presidenten hadde skaffet seg en ”bemerkelsesverdig sterk stilling i det amerikanske samfunn”, og at det inntrykket som mange kanskje hadde fått av ham i de tre år han var ”lagt på hyllen” som visepresident, ikke representerte dagens Lyndon B. Johnson.⁴⁸⁴

En dyptgripende politisk endring

Johnsons popularitet fortsatte å være stor hos både amerikanerne selv og hos Engen utover 1964. Dette året var også et valgår – noe som naturlig nok preget Engens innrapporteringer til UD. Engen spådde tidlig at om Johnson stilte som kandidat for det demokratiske partiet, kunne man bli vitne til tidenes valgskred i amerikansk politikk – så populær var han.⁴⁸⁵ Mye av sin energi brukte likevel Engen på å analysere det *republikanske* partiet foran valget. For selv om deres vinnnersjanser var ørsmå, mente Engen at utviklingen i dette partiet kunne få store konsekvenser for amerikansk politikk på sikt.

Bakgrunnen for denne spådommen var at den svært konservative senatoren Barry Goldwater ble valgt til republikanernes presidentkandidat. Engen var selv tilstede på det republikanske landsmøtet da Goldwater ble valgt, og leverte i etterkant en særdeles inngående analyse av hva han hadde vært vitne til. Denne analysen er på mange måter et nøkkeldokument for å forstå Engens tanker rundt den amerikanske politiske utviklingen. Dokumentet kan også fortelle oss at Engens evner til å komme i kontakt med sentrale aktører for å skaffe seg informasjon ikke var blitt borte med årene. Både Nelson Rockefeller og Henry Cabot Lodge, to av Goldwaters motkandidater, fikk Engen direkte samtaler med på landsmøtet – i tillegg til at han snakket med annen politisk ekspertise som var til stede. Alt for å få et så bredt grunnlag som mulig for å forklare hva som var skjedd med det republikanske partiet.⁴⁸⁶

Det er ingen tvil om at Engen la stor betydning i det som hadde skjedd på landsmøtet. Faktisk representerte Goldwaters seier ”den mest dyptgripende politiske begivenhet i amerikansk politikk siden Franklin Roosevelts seier i 1932”, mente Engen.⁴⁸⁷ Tyngdepunktet i det republikanske partiet var for første gang flyttet fra øst og nord til sør og vest, og en ikke ubetydelig politisk «stemning» hadde fått etablert seg i partiet, forklarte Engen.⁴⁸⁸ Om denne bevegelsen, eller «stemningen», brukte Engen betegnelser som både «reaksjonær» og «fascistisk», og han var heller ikke fremmed for å kalle Goldwater for bevegelsens «fører».

---

⁴⁸³ UD, 25.4/47, bd. 63, notat, 03.02.1964.

⁴⁸⁴ *ibid.*

⁴⁸⁵ UD, 25.4/47, bd. 64, notat, 16.06.1964.

⁴⁸⁶ UD, 25.4/47 bd. 65, notat, 27.07.1964.

⁴⁸⁷ *ibid.*

⁴⁸⁸ *ibid.*

Engen kunne også melde om et dypt splittet republikansk parti i etterkant av Goldwaters seier. En rekke prominente og mer moderate republikanere, ville komme til å stemme på Johnson fremfor Goldwater ved valget, skrev Engen. Så ekstrem var kandidaten som hadde vunnet nominasjonsvalget.⁴⁸⁹

Det faller utenfor rammen av denne fremstillingen å gå inn på alle forklaringsmomentene og implikasjonene Engen mente Goldwaters nominasjon hadde. I et norsk perspektiv er det imidlertid interessant hvordan Engen knyttet «goldwaterismen» til det utenrikspolitiske feltet. Her skilte nemlig Engens analyse seg fra de fleste samtidige kommentatorer. For mens de fleste fryktet en hard, maktpolitisk linje, var Engen redd Goldwater kunne føre USA tilbake i en mer isolasjonistisk retning.⁴⁹⁰ Bakgrunnen for en slik spådom var at Engen kunne forklare at Goldwaters suksess blant annet hentet næring fra den økende misnøyen som fantes i USA over de allierte i Europa. Blant mange i USA var det en oppfatning av at Europas frihet og økonomiske utvikling var USAs fortjeneste, forklarte Engen, men at det nå likevel var en gjennomgående følelse av at det var lite støtte å hente fra disse landene.⁴⁹¹ Her viste Engen til EECs lunkne holdninger til den kommende «Kennedy-runden» i GATT, til europeisk motstand mot planene om en multilateral atomstyrke i NATO, og ikke minst til den økende europeiske kritikken av USAs engasjement i Sørøst-Asia. Både demokratene og moderate republikanere delte frustrasjonen over Europas holdninger, ifølge Engen, men problemet med Goldwater var at han var troende til å ta den ytterste konsekvens av dette – og kutte alle forbindelser og trekke seg tilbake til ”a fortress America”, skrev Engen.⁴⁹² Goldwaters seier innebar derfor at det var kommet inn en ny faktor i amerikansk politikk, mente Engen – og amerikansk politikk kunne ikke lenger tas for gitt.⁴⁹³

Kimen til et utenrikspolitisk dilemma

I ettertidens lys kan vi se at Engen bommet med sin analyse av Goldwaters utenrikspolitiske hensikter. Det var ikke en ny-isolasjonistisk holdning Goldwater kom til å stå for i presidentvalgkampen, men heller en svært aggressiv holdning mot den internasjonale kommunismen, og også motstand mot alle avspennings- og nedrustningstiltak. Den republikanske presidentkandidaten fikk derfor stempelet som en farlig mann som kunne føre

---

⁴⁸⁹ *ibid.*

⁴⁹⁰ For å få et sammenligningsgrunnlag har jeg gått gjennom Aftenposten og Arbeiderbladet for juli 1964 – i tillegg til å lese artiklene som er registrert under «Barry Goldwater» i Arbarks klipparkiv. Det var kun lederen av Stortingets utenrikskomité, Finn Moe (AP), som i en kronikk i Arbeiderbladet 23.07.1964 nevnte at Goldwater kunne ha et ønske om å føre USA inn i en mer isolasjonistisk kurs.

⁴⁹¹ UD, 25.4/47, bd. 65, notat, 27.07.1964.

⁴⁹² *ibid.*

⁴⁹³ *ibid.*

USA ut i en apokalyptisk atomkrig, og hadde i realiteten ingen sjans mot den populære Johnson. Presidentvalget ble nettopp det valgskredet Engen hadde spådd det kunne bli.⁴⁹⁴

Til tross for dette bomskuddet, er Engens analyse av «goldwaterismens» politiske implikasjoner spennende lesning. Engen mente at Goldwaters seier på landsmøtet ville kunne skape konsekvenser for den amerikanske utenrikspolitikken – uansett om han tapte presidentvalget. Den sittende politiske ledelsen ville nemlig med Goldwaters folk i opposisjon få det mye vanskeligere med å følge den utenrikspolitiske linjen som hittil var ført, spådde Engen. Og en slik endring av kursen var ikke i Norges interesser, slo han fast. Bakgrunnen for denne spådommen var trolig at Engen så på Goldwaters popularitet som et uttrykk for et fenomen som egentlig var relativt tverrpolitisk, men som var dyrket til det ekstreme hos Goldwaters tilhengere. Det dreide seg som nevnt om følelsen av at USA manglet støtte av sine allierte – og at USA derfor burde bruke mindre energi på å blidgjøre europeerne og følgelig tenke mer på hva som var best for seg selv.

Det interessante med disse tankene, er at det i disse finnes en kime til noe som skulle bli et stort dilemma for norske myndigheter i årene som kom. Engen mente nemlig at Norge burde forsøke å bidra til at Goldwaters bevegelse ikke fikk politisk innflytelse.⁴⁹⁵ Måten Engen mente dette burde gjøres på, kan ha vært problematisk for den politiske ledelsen hjemme i Norge. Slik Engen så det, var det nemlig nødvendig å ta den amerikanske misnøyen med de europeiske allierte på alvor, og begynne å innrette seg etter det. Det var viktig å støtte USA – både i deres bestrebelser for et mer utstrakt samarbeid med Vest-Europa, og i deres utenrikspolitikk generelt. Amerikanerne krevde ikke at deres europeiske allierte skulle akseptere USAs syn i ulike saker fullt ut, men de forventet i det minste at de ikke ble direkte motarbeidet, skrev Engen. Hvis Norge og Europa ga USA en kald skulder, var det primært Goldwaters meningsfeller som tjente på det.⁴⁹⁶

Problemet for både norske og andre vesteuropeiske myndigheter var imidlertid at den amerikanske utenrikspolitikken, slik den utviklet seg utover 1964-5, ikke var så enkel å støtte. Dette gjaldt spesielt USAs militære engasjement i Vietnam, som fra 1964 ble kraftig utvidet.⁴⁹⁷ Norge støttet langt på vei amerikanernes målsetninger og begrunnelser for det militære nærværet i Vietnam, men fant det vanskelig å forsvare den kraftige militære opptrappingen som skjedde fra 1964 – 65.⁴⁹⁸ Utover 1965 ble det en økende folkelig motstand mot krigføringen – og fordi

---

⁴⁹⁴ Martin 1981: 481–82 og 487; Perlstein 2001: 511 – 516.

⁴⁹⁵ Engen mente Norge først som sist måtte erkjenne den nye situasjonen ”og bidra det vi kan til å gjøre det mulig for den amerikanske ledelse å fortsette en utenrikspolitikk som også er i pakt med våre interesser”. Se: UD, 25.4/47, bd. 65, notat, 27.07.1964.

⁴⁹⁶ *ibid.*

⁴⁹⁷ Førstund 2007: 29.

⁴⁹⁸ Eriksen & Pharo 1997: 394 – 395.

det også var Stortingsvalg dette året, ble det vanskelig å unnlate å kritisere USA. Dermed oppstod det et dilemma for den politiske ledelsen i Norge: Skulle en ta hensyn til folkestemningen i Norge og kritisere USA, eller skulle man ta hensyn til folkestemningen i USA og la være?

Som ambassadør var det ikke Engens oppgave å diskutere disse to hensynene opp mot hverandre, men som tidligere statssekretær så nok Engen at dette var et dilemma. Med bakgrunn i hans innberetninger er det imidlertid liten tvil om at han utover 1965 holdt fast ved nødvendigheten av å spille mer på lag med Vestens supermakt. Fra en innberetning i mars 1965 går det frem at ambassaden allerede hadde begynt å merke tendenser av det Engen hadde fryktet: en forskyvning mot en strammere linje i State Department, og en sterkere vilje til å gå egne veier uten å konsultere de europeiske allierte. Det var stadig de «fiendtlige» holdningene fra Europa som fikk skylden – og det var ingen grunn til å tro at dette var et forbigående fenomen, advarte Engen.⁴⁹⁹

Hvilken innvirkning Engens innrapporteringer hadde, er vanskelig å si, men faktum er at utenriksminister Halvard Lange holdt en dempet tone i sin Vietnam-kritikk utover 1965 – akkurat slik Engen ønsket. Han kritiserte riktig nok USAs metoder i Vietnam, men kritikken var likevel svært avdempet sett i forhold til den økende USA-kritiske holdningen som gjorde seg gjeldene i Arbeiderpartiets venstrefløy.⁵⁰⁰ Da Arbeiderpartiet tapte regjeringsmakten den høsten, var det da også Lange som fikk mye av skylden. Partiet som AP mistet klart flest stemmer til, var til SF – et parti med en tydelig anti-amerikansk profil.⁵⁰¹

Avslutning: Mot slutten av en epoke

Den borgerlige regjeringsovertagelsen i 1965 markerte slutten på en epoke. 20 år med nesten sammenhengende Arbeiderpartistyre var over, og Halvard Lange var ikke lenger mannen med hovedansvaret for utformingen av norsk utenrikspolitikk. Høyres John Lyng ble Norges nye utenriksminister. Med ny regjering ble det en helt ny situasjon for Engen. For første gang hadde han ikke sin nære venn Halvard Lange som øverste sjef. Som ambassadør til USA fortsatte han å inneha en av utenrikstjenestens aller tyngste posisjoner, men den åpne og direkte linjen helt til topps var nå blitt borte.

Det er ingen ting som tyder på at Engen hadde noen problemer med å forholde seg til en ny utenriksminister. Likevel kan det til slutt være interessant å spekulere over hvordan Engen ville trivdes under Lyngs ledelse over tid. Siden Engen gikk bort bare måneder uti den nye regjeringens levetid, rakk han ikke å kjenne konsekvensene av det nye lederskapet fullt ut.

---

⁴⁹⁹ UD, 25.4/47, bd. 67, notat, 04.03.1965.

⁵⁰⁰ Skogli 2005: 75 – 76.

⁵⁰¹ Lahlum 2009: 450; Haugland 1986: 237 – 238.

Basert på hva vi vet om Engens grunnleggende syn på hvordan Norge burde utøve sin utenrikspolitikk, er det imidlertid grunn til å tro at Engen kunne fått det vanskeligere om hans karriere hadde blitt lenger.

Årsaken til det har sammenheng med dilemmaet som ble skissert over – om hvordan balansere hensynet mellom å støtte en alliert og hensynet til å lytte til den hjemlige opinionen. Med John Lyng i utenriksministerstolen ble en mer åpen politisk stil introdusert. Som en av arkitektene bak det borgerlige samarbeidet, veide de innenrikspolitiske hensynene svært tungt for Lyng i utformingen av utenrikspolitikken.⁵⁰² Et resultat av dette var at det fra 1965 og utover kunne det merkes en stadig mer USA-kritisk holdning fra den norske regjeringen – noe som var i takt med en stadig mer USA-kritisk opinion.⁵⁰³

Hva som ville skjedd dersom Arbeiderpartiet hadde beholdt regjeringmakten vet vi naturligvis ikke. Det vi imidlertid vet, er at Halvard Lange var langt mindre opptatt av de indrepolitiske faktorene enn Lyng, og mer opptatt av Norges posisjon utad.⁵⁰⁴ Bakgrunnen for dette var at Lange alltid hadde vært svært bevisst hvilket handlingsrom små stater hadde på den internasjonale arenaen. Av den grunn var Langes grunnleggende filosofi at Norge som småstat heller måtte søke å påvirke stormaktene gjennom tillitsfullt samarbeid.⁵⁰⁵

På dette området var Lange og Engen helt på linje. Engen hadde av egne erfaringer sett at man til tross for å være representant for en småstat, kunne være med å påvirke på den storpolitiske arenaen. Forutsetningen var imidlertid at man hadde stormaktenes tillit. I et intervju med Arbeiderbladet i juni 1965 uttalte Engen at "[i] konflikter av den typen vi i dag opplever i Vietnam kan vi i hvert fall være sikre på én ting. Demonstrative standpunkter fratar oss enhver mulighet til å øve påvirkning".⁵⁰⁶ Allerede da, i første halvdel av 1965, var altså Engen klar på at rent demonstrative handlinger hadde lite for seg i denne saken. Med tanke på at den norske kritikken bare skulle øke, kunne det med andre ord ha blitt utfordrende for Engen om hans ambassadørgjerning ikke hadde fått en brå slutt våren 1966.

---

⁵⁰² Tamnes 1997: 17.

⁵⁰³ Førstund 2007: 30 – 31; Skogli 2005: 74 – 77.

⁵⁰⁴ Ibid.; Eriksen & Pharo 1997: 416.

⁵⁰⁵ Eriksen & Pharo 1997: 408.

⁵⁰⁶ Arbeiderbladet 29.06.1965.

VII: KONKLUSJON

Rett før påske i 1966 avsluttet Engen en forhandlingsrunde han hadde hatt med amerikanske luftfartsmyndigheter. På vegne av SAS hadde han forhandlet om landingsrettigheter. Forhandlingene hadde vært lange og krevende, og Engen var sliten. For å få litt fri bestemte han seg for å reise til Norge for å gå på ski. Å være ute i friluft var noe han likte for å koble av. Ønsket var trolig å komme tilbake til ambassaden med nye krefter da påsken var over.⁵⁰⁷

Engen kom aldri tilbake til USA. På Ringebufjellet, rett ved stedet han var født, fikk han en kraftig hjerneblødning. Han ble brakt til Lillehammer sykehus, men livet stod ikke til å redde. Dødsfallet ble mottatt med sorg blant familie, venner og kolleger. I offentligheten ble det slått fast at det var en sentral skikkelse som nå var gått bort så alt for tidlig.⁵⁰⁸

Et kort tilbakeblikk

Gjennom denne oppgaven har vi sett hvordan Engen gikk fra å være en ordinær student til å bli en sentral skikkelse i norsk utenrikspolitikk. Gjennom viktig arbeid i den sivile motstandsbevegelsen under krigen opparbeidet Engen seg et godt omdømme og gode kontakter. Posisjonen i motstandsarbeidet var en viktig grunn til at han ble utenriksredaktør i VG, og det var trolig også en medvirkende årsak til at han etter hvert fikk svært tett kontakt med Halvard Lange, mannen som fremfor noen skulle dominere norsk utenrikspolitikk de første tiårene etter krigen.

Som vi har sett, forsøkte Lange å hente Engen til utenrikstjenesten allerede i 1946, men det var først i 1949 at Engen startet det som skulle bli en 17-årig karriere i norsk diplomati. Selv om han de første årene bare var ansatt som pressemedarbeider i FN-delegasjonen, har vi sett at Engen likevel kunne utøve viktige diplomatiske funksjoner. Rollen som hemmelig bakkanal i Koreakrigen var et tidlig eksempel på det.

Etter å ha blitt ambassadør etter bare tre år i utenriksvesenet, fikk Engen en stadig mer sentral rolle, og en stadig større handlefrihet i yrkesutøvelsen. Engens sentrale innsats under Suez-krisen illustrerer dette, og viser samtidig at Engen hadde egenskaper som gjorde at han kunne bidra til diplomatisk løsning av storpolitiske saker. Engens rolle under Suez-krisen dannet videre grunnlaget for en svært sentral posisjon i både norsk og internasjonal Midtøsten-politikk i årene som fulgte. At Engen etter hvert fikk en så sentral rolle, hadde også sammenheng med hans nære tilknytning til generalsekretær Hammarskjöld samt til hans evne til å megle frem kompromisser i vanskelige saker.

---

⁵⁰⁷ Samtale med tidligere ambassadesekretær ved den norske ambassaden i Washington, Ketil Børde, 28.08.2014; Samtale med Per Anders Engen 13.06.2013.

⁵⁰⁸ Arbeiderbladet og Verdens Gang 09.04.1966.

Det nære forholdet Engen samtidig utviklet med utenriksminister Lange er på sin side med på å forklare hvorfor Engen reiste hjem til Norge i 1958. Hvor tett dette forholdet var, har vi blant annet sett gjennom at Lange ønsket å få Engen inn i regjeringen. Fra tiden som statssekretær har denne oppgaven fokusert primært på den rollen Engen fortsatte å ha i ulike Midtøsten-spørsmål. I tillegg så vi på Engens virke innen norsk bistandspolitik.

I 1963 valgte Engen å reise tilbake til USA for å bli ambassadør – trolig av personlige årsaker. Gitt kildegrunnlaget var det primært Engens syn på amerikansk politikk som ble vektlagt i denne delen av oppgaven. Som vi har sett, var det en viss uro å spore hos Engen over den politiske utviklingen i USA. De store konsekvensene rakk han imidlertid ikke å merke – hverken av at USA og Norge etter hvert kom i mer utakt i synet på den eskalerende konflikten i Vietnam, eller av at Arbeiderpartiet mistet hegemoniet i utviklingen av norsk utenrikspolitikk. Bare noen måneder etter at hans nære venn Halvard Lange gikk av som utenriksminister etter valgnederlaget høsten 1965, døde Engen brått.

Hvordan kan Engens virke forstås?

Denne masteroppgaven har villet gi en samlet fremstilling av Engens liv og virke i norsk utenrikspolitikk, og herunder drøfte hans rolle som utenrikspolitisk aktør. Hvilken rolle og innflytelse Engen hadde i ulike enkeltsaker, er drøftet underveis, men helt til slutt kan det være interessant å forsøke å se Engens virke i et litt større perspektiv. Hvilke elementer er, om man ser overordnet på det, spesielt interessante ved Engens virke i norsk utenrikspolitikk?

Engen og det politiserte embetsverk

Engens virke er for det første interessant om man ser det i lys av hvordan den norske utenrikspolitiske beslutningsprosessen har blitt forstått opp gjennom årene. Historiker Rolf Tamnes har inndelt forståelsen av denne prosessen i tre toneangivende perspektiver eller «skoler».⁵⁰⁹ Det er spesielt den første skolen Tamnes nevner – den såkalte «Seip-skolen» – som er interessant som innfallsvinkel til å forstå Engens karriere. Seip-skolen tar utgangspunkt i Jens Arup Seips polemiske essay «Fra embetsmannsstat til ettpartistat» fra 1963, hvor Seip hevdet at all politisk makt var blitt samlet hos Arbeiderpartiets toppledelse. Et Arbeiderparti med absolutt flertall hadde medført at Stortinget – der all makt *egentlig* skulle ligge – var degradert til registreringsapparat, og at det tradisjonelt nøytrale byråkratiet var blitt politisert og blitt et redskap for partiet. Resultatet var at all politikk ble styrt av en homogen maktelite på Youngstorget.⁵¹⁰

Seips perspektiv fikk etter hvert kritikk for å stemme dårlig med virkeligheten. Spesielt når det kom til påstanden om at de var en «homogen elite» som styrte politikken, kom det

---

⁵⁰⁹ De tre skolene er «Seip-skolen», «Skodvin-skolen» og «Hernes-skolen». Se Tamnes 1986: 43 – 60.

⁵¹⁰ Tamnes 1986: 43 – 48; Seip 1974: 7 – 42.

innsigelser.⁵¹¹ Arbeiderpartiet hadde riktig nok rent flertall, men det forekom likevel betydelige dragkamper og splittede syn internt i AP – slik som for eksempel i tungtvannssaken i 1959, og «spillet» rundt Engens mulige rolle som konsultativ statsråd har vist. Til tross for dette er Seip-skolen interessant om vi ser på Engens karriere i utenriksvesenet. Engen må kunne kalles en typisk representant for det *politiserte embetsverk* som Seip-skolen mente at preget «ettpartistaten». Engen vandret frem og tilbake mellom politiske og administrative stillinger i utenriksvesenet. I tillegg til dette har vi sett at Engens inntreden og kjappe forfremmelse i utenrikstjenesten langt på vei skjedde i Langes regi. Det var altså *politisk* besluttet. I streng weberiansk forståelse av embetsverket skal ikke en slik politisk overstyring skje.⁵¹²

Hva hadde det i så fall å si for Engens virke om han var en «politisert byråkrat»? På den ene side medførte Engens spesielle posisjon at han hadde en helt annen tilgang til, og kunnskap om, den politiske ledelsen. Engen var aldri noen aktiv partipolitiker, og hadde aldri noen sentral posisjon i Arbeiderpartiet. Likevel har vi sett at han gjennom hele sin karriere hadde et nært forhold til APs utenriksledelse – også i tiden før han ble en del av utenrikstjenesten. Dette ga han unike muligheter til å komme med innspill til dem som fattet de politiske beslutningene, og også en større forståelse for hvilke mål det skulle styres etter. Et interessant og hypotetisk spørsmål i denne sammenheng er naturligvis hvorvidt og hvordan Engens virke hadde endret seg på sikt etter den borgerlige maktovertagelsen i 1965. Engens plutselige død i 1966 gir dessverre ikke mulighet til å gi noe svar på dette.

På den annen side medførte Engens spesielle bakgrunn at han trolig ble møtt med en del skepsis fra utenrikstjenestens tradisjonelle karrierediplomater. Engen var rekruttert inn «utenfra», men fikk tidlig en av utenriksvesenets tyngste stillinger. Som vi var inne på i kapittel fire, var det trolig på bakgrunn av blant annet dette at det i 1953 kom til offentlige bruduljer rundt politisk overstyring av ansettelsesprosessen i UD. Skepsisen rundt Engen som en person «utenfra» bør likevel ikke overdrives. Da Lange ønsket å hente Engen hjem i 1958, var det nettopp på grunn av at Engen gjennom sitt profesjonelle virke hadde skaffet seg en stor autoritet *internt* i etaten. Dette viser at den faglige tyngden som Engen etter hvert opparbeidet seg var vel så avgjørende for hans avansement i utenriksvesenet – selv om det trolig var politiske grunner til at han kom inn i etaten i førsteomgang.

Engen som engasjementpolitikens forløper?

Et annet interessant trekk som denne oppgaven har vist, er hvor sentral rolle Engen hadde i Midtøsten-spørsmål i FN. At Engen også internasjonalt ble ansett som en sentral aktør i dette

---

⁵¹¹ Tamnes 1986: 44 – 48.

⁵¹² Weber 2000: 107 – 115.

sakskomplekset, har vi blant annet kunne slutte av at en tung aktør som USAs utenriksminister John Foster Dulles ved flere anledninger henvendte seg til Engen for bistand i Midtøsten-spørsmål. Vi har gjennom oppgaven sett på flere mulige forklaringer på hvorfor Engen kunne få en slik rolle. Noe som imidlertid kan være verdt å dvele litt ekstra ved, er hva som kan forklare at Engen faktisk valgte å ta på seg en slik rolle.

Utfra sentrale oppfatninger omkring norsk utenrikspolitikk kan det nemlig virke litt merkelig at Engen gikk inn i en så aktiv rolle. Historiker Geir Lundestad skriver i en anmeldelse av seksbindsverket *Norsk utenrikspolitikk historie* at en ting som er slående når det gjelder de lange linjene i norsk utenrikspolitikk, er hvordan *ambisjonsnivået* for utenrikspolitikken har variert gjennom tidene. Ifølge Lundestad var ikke dette ambisjonsnivået spesielt høyt de første tiårene etter andre verdenskrig – til tross for Norges (uttalte) ønske om å være «brobygger». ⁵¹³ Dette er et syn vi også kan finne hos Rolf Tamnes. Tamnes skriver i boken *Oljealder* om det han kaller den norske «engasjementpolitikken», et begrep som tar opp i seg den økende norske viljen til å være megler og pådriver i internasjonale spørsmål som vi har sett de siste tiårene. Tamnes fremhever at dette er et politikkområde som har vokst seg sterkt i etterkrigstiden, men at den virkelige dyrkingen av en slik politikk først tok til fra slutten av 1960-årene. ⁵¹⁴ Engens bestrebelser i FN-korridorene skjedde imidlertid mest i 50-årene. Betyr det at vi kan se Engens virke som en slags forløper for denne engasjementpolitikken?

På en måte kan vi kanskje det. Lundestad trekker i sin artikkel faktisk frem Engens innsats i FN som et av 1950-årenes få begrensede forsøk på å være brobygger. Det samme gjør Even Lange, Helge Ø. Pharo og Øyvind Østerud i artikkelen «Utenrikspolitikken etter den kalde krigen». ⁵¹⁵ På et grunnleggende plan hadde nemlig den senere engasjementpolitikken og Engens meglingsbestrebelser det samme utspring – og det handlet om at Norge som småstat hadde interesse av en fredelig verden. Det var norsk egeninteresse at det internasjonale anarkiet var begrenset, og at mellomstatlig samkvem var basert på internasjonalt anerkjente spilleregler. Av den grunn var det – slik som vi også har sett – i Engens meglingsbestrebelser også et ønske om å vise at bileggelse av tvister gjennom FN-systemet var et reelt alternativ til ren maktpolitikk. Slik var det en tydelig kobling mellom idealpolitikk og selvinteresse i den meglingsinnsatsen Engen la ned i FN. Denne koblingen mellom idealpolitikk og selvinteresse var også noe som var bakgrunnen for den senere, sterkere engasjementpolitikken, fremhever Tamnes. ⁵¹⁶

Likevel mener jeg vi kan si at det også var en vesensforskjell mellom Engens virke i FN-korridorene og den senere engasjementpolitikken. Dette handler om ambisjonsnivået – om vi

---

⁵¹³ Lundestad 1999: 271 – 293.

⁵¹⁴ Tamnes 1997: 339 – 348; Historiker Olav Rise har behandlet det samme fenomenet i norsk utenrikspolitikk, men bruker betegnelsen «Misjonærimpulsen». Se Riste 2003: 81 – 84 og Riste 2001: 254 – 264.

⁵¹⁵ Lange, Pharo og Østerud 2009: 19.

⁵¹⁶ Tamnes 1997: 342 – 343; Se også Kvale Svenbalrud 2012: 35 – 38.

følger Lundestads tanke. Tamnes trekker frem at den sterkere, norske vektleggingen av å være pådriver, megler og kritiker i det internasjonale samfunn fra slutten av 60-årene blant annet var et uttrykk for den økende radikaliseringen av den norske opinionen fra omtrent samme tid. Dette var også noe som skulle komme til å skape problemer i Norges forhold til viktige allierte land som USA.⁵¹⁷ For Engens del hadde det trolig vært utenkelig å gå inn i en aktiv meglerrolle om dette hadde vært på tvers av amerikanernes ønske. Når Engen etter hvert fikk en så sterk posisjon, var det nettopp fordi det skjedde med amerikansk samtykke – og ofte til USAs fordel. Der hvor den senere engasjementpolitikken var mer «offensiv» og ambisjonsrettet, virker det som Engens bestrebelser var mer «defensive» og opptatt av å få ulike «kriser» under kontroll – slik som Suez-krisen, Syria-krisen og Libanon-krisen.⁵¹⁸ Engens virksomhet var ikke drevet av et ønske om å gå foran, å komme med demonstrative standpunkter eller å vise vei, men av å virke i det stille til både Norge, FN og USA sin fordel. Å score innenrikspolitiske poenger på sin innsats var trolig ikke en del av Engens tankegang. Innenrikspolitiske hensyn hevdtes derimot ofte å ha vært et viktig element i den senere engasjementpolitikken.⁵¹⁹

Hvilken innflytelse og betydning hadde Engen?

Helt til slutt i denne oppgaven kan det være interessant å se nærmere på Engens innflytelse og betydning i norsk utenrikspolitikk. Et sentralt siktemål med denne oppgaven har vært å drøfte dette, og en del er sagt om Engens innflytelse i gjennomgangen av enkeltsaker. Avslutningsvis kan det likevel kan det være verdt å kaste et overordnet blikk på dette spørsmålet.

Generelt kan vi si at Engen kan ha vært innflytelsesrik og betydningsfull på to ulike måter. Han kan ha vært innflytelsesrik gjennom å være med på å utforme den norske utenrikspolitiske linjen. Eventuelt kan han ha øvet en mer begrenset innflytelse som en særdeles effektiv iverksetter og talsmann for en politikk andre utformet. Den ene formen utelukker naturlig nok ikke den andre.

Jeg mener vi gjennom oppgaven har sett at Engen virkelig *var* betydningsfull – både som utformer og iverksetter. Når det gjelder rollen som *utformer* av den utenrikspolitiske linjen, har vi sett at andre lands utenrikstjenester i alle fall mente Engen var en viktig aktør. Det britiske Foreign Office tilla for eksempel Engen mye av skylden for at Lange i etterkant av Suez-krisen fikk et kjøligere syn på Storbritannia. Det amerikanske State Department valgte på sin side å bruke Engen for hjelp og konsultasjoner, og karakteriserte han internt som «highly influential». I tillegg til dette er den relativt frie posisjonen Engen hadde i FN-tiden interessant med tanke på

---

⁵¹⁷ Tamnes 1997: 344.

⁵¹⁸ Betegnende for dette er for øvrig at Engen ved flere anledninger brukte metaforen «fire fighting» om hans og Hammarskjölds bestrebelser i FN-korridorene.

⁵¹⁹ Tamnes 1997: 344.

hans innflytelse i politikktutformingen. Vi har sett at Lange overlot vanskelige saker til Engens «skjønn» og at han også støttet Engen i å ta en aktiv rolle i FNs korridordiplomati. På denne måten ble Engen en sentral premissleverandør for den linjen som ble fulgt i flere Midtøsten- og FN-spørsmål.

I tillegg hersker det liten tvil om at Engen også hadde en viktig rolle som *talsmann* for og *iverksetter* av norsk utenrikspolitikk. Den geografiske rammen for norsk utenrikspolitikk deles gjerne opp i fire «sirkler» – den nordiske, vesteuropeiske, atlantiske og globale.⁵²⁰ Ser man bort fra den nordiske, ble Engen i løpet av sin karriere tildelt viktige roller innen hver av disse sirklene. Innunder den globale sirkelen kommer de mange og ulike oppdragene Engen påtok seg i Midtøsten- og FN-saker. Under den atlantiske sirkelen kommer Engens rolle som talsmann for en tilslutning til Atlanterhavspakten i 1949, og hans senere rolle som ambassadør til USA. Når det gjelder den europeiske sirkelen er den i mindre grad tatt opp i denne oppgaven, men det faktum at Engen ble utnevnt som leder for den norske forhandlingsdelegasjonen til EEC i 1962, viser at Engen hadde viktige roller også på dette området. Mengden av tunge posisjoner innen flere geografiske og tematiske «sirkler» taler sitt klare språk om at Engens evner til å fremme norske interesser ble satt svært høyt.

Hva kan forklare at Engen kunne få en slik posisjon? For det første hadde Engen gode personlige forutsetninger. Engen hadde kunnskaper og analytiske ferdigheter som ble høyt verdsatt av både norske og utenlandske diplomater og politikere. Videre hadde Engen en unik evne til å komme i kontakt med mennesker, og hans lyttende vesen innga tillit. Dette – sammen med det nære forholdet Engen utviklet med generalsekretær Hammarskjöld – var en opplagt grunn til at Engen kunne få ta del i flere av FNs megleroperasjoner. Her spilte det trolig også inn at Engen var en *norsk* diplomat. Dette bidro til å gi ham stempelet som en «nøytral» part – uten andre baktanker enn ønsket om å arbeide for fredelige løsninger.

De overnevnte faktorene er i første rekke med på å forklare den posisjonen Engen fikk i FN-systemet. Skal vi forklare Engens posisjon i den *norske* utenrikspolitikken, kommer vi imidlertid ikke bort fra den relasjonen Engen hadde til Halvard Lange. Lange var ikke bare Engens øverste sjef og den viktigste aktøren i utformingen av norsk utenrikspolitikk, men også blant Engens nærmeste venner. Det er naturlig å anta at en stor del av Engens innflytelse berodde på at han hadde Halvard Langes fulle tillit og dermed mulighet til å påvirke ham. I denne sammenheng er det imidlertid viktig å påpeke at vi her støter på et kildeproblem: Fordi Engen og Lange hadde et så nært forhold, var kontakten mellom dem ofte av uformell art og fant sted utenfor offisielle kanaler. Gjennom flere personlige brev har vi riktig nok fått innblikk i

---

⁵²⁰ Eriksen & Pharo 1991: 193 – 220; Eriksen & Pharo 1997:15.

en del av denne faglig-private dialogen, men det meste av den vil likevel forbli skjult. Akkurat hvordan, i hvilken grad og i hvilke saker Engen influerte Lange, er derfor vanskelig å si sikkert.

Til tross for denne kildemessige utfordringen, mener jeg vi trygt kan fastslå at forholdet til Lange var en viktig faktor bak Engens muligheter til å påvirke den utenrikspolitiske linjen. Jeg vil dessuten argumentere for at det samme vennskapet også er en viktig forklaring på hvorfor Engen kunne få mange viktige roller som iverksetter. Dette henger også sammen med de overordnede *holdningene* Engen hadde til utenrikspolitiske spørsmål. Denne oppgaven har ikke kunnet gi en fullstendig oversikt over Engens holdninger i alle utenrikspolitiske spørsmål, men noen sentrale trekk står likevel klart frem. Som Lange var Engen opptatt av at den atlantiske linjen måtte ligge fast. Han argumenterte kraftfullt for norsk medlemskap i Atlanterhavspakten i 1949, og han var senere – som under Suez-krisen og i sin tid som USA-ambassadør – opptatt av å opprettholde et godt forhold internt i alliansen. Engen var videre opptatt av å føre Norge inn i en nærmere relasjon med det europeiske kontinentet. Dette kan vi lese ut av det amerikanske State Departments bakgrunnsinformasjon om Engen, samt slutte av den nevnte rollen som forhandlingsleder til EEC. I tillegg til dette har vi gjennom oppgaven utførlig sett hvilken vekt Engen la på at FN som organisasjon burde styrkes og brukes mer aktivt til å skape fredeligere forhold i områder som for eksempel Midtøsten.

Poenget med alle disse grunntrekkene i Engens holdninger, er at de samsvarte med offisiell, norsk politikk og med utenriksminister Langes syn. I tillegg til dette har vi sett at Engen og Lange også delte synet på *hvordan* interessene burde fremmes. Hovedtanken hos begge var at påvirkning best kunne øves gjennom å opparbeide seg tillit hos stormaktene, og hos andre viktige aktører. Nettopp fordi Engen og Lange var helt på bølgelengde når det gjaldt både form og innhold, mener jeg Engen kunne få mange viktige – og ofte relativt frie – roller. Lange følte seg trolig trygg på at sakene var i gode hender da det var Engen som hadde ansvaret for dem. Opp gjennom årene hadde Engen vist at han mestret det stille diplomatiet og at han kunne oppnå tillit hos sentrale aktører. Engen var altså effektiv i en diplomatisk *form* som var utenriksministerens foretrukne. Når utenriksministeren dertil visste at Engen delte hans oppfatninger av hvilke mål og verdier det burde styres etter, kunne roller med en ofte stor grad av handlefrihet delegeres til Engen. For Lange ga samarbeidet med Engen mulighet til å ha «kontroll» over deler av utenrikspolitikken som han ellers ville hatt et mer distansert forhold til.

Mye av Engens innflytelse berodde altså på å ha tette relasjoner til andre betydningsfulle aktører som Halvard Lange og Dag Hammarskjöld. Interessant nok er at vi kanskje kan si at det var nettopp her *begrensingene* i hans innflytelse også lå. Engen kunne spille en betydningsfull rolle nettopp fordi han *spilte på lag* med andre innflytelsesrike aktører. De få gangene han *ikke* gjorde det, strakk ikke hans innflytelse til. Det fremste eksemplet på dette er tungtvannsalget i

1959. Her avvek Engen fra den linjen som Lange og andre innflytelsesrike aktører fulgte, og hans advarsler mot salget ble heller ikke hørt – selv om han normalt hadde utenriksministerens fulle tillit.

Kanskje kan vi si at Engen viser den «politiserte embetsmannens» muligheter og begrensninger? Fordi Engen, formelt sett, kun var en embetsmann, hadde han ikke egentyngde nok til å drive den politiske utviklingen i en retning som ikke andre og mer innflytelsesrike aktører ønsket. Som embetsmann var han avhengig av å følge den politiske ledelsen – slik en lojal byråkrat skal – for å kunne spille en viktig rolle. Men, samtidig, nettopp fordi han var en *politisert* embetsmann var det at han kunne få en stor handlefrihet og store uformelle påvirkningsmuligheter. Gjennom sin politiserte stilling hadde han en nærere tilknytning til den politiske ledelsen enn han ellers ville hatt. Derfor ble han betrodd større handlefrihet. Det var denne handlefriheten Engen visste å utnytte.

Alt i alt vil jeg hevde at Engens innflytelse og betydning i norsk utenrikspolitikk var stor – selv om den hadde sine begrensninger, og selv om den på enkelte områder vanskelig lar seg måle presist. I Norge fikk Engen honnør for sin lange innsats gjennom å bli utnevnt til kommandør av St. Olavs orden i 1964. I FN mottok Engen UNEFs æresmedalje – som én av tre ikke-stridende.⁵²¹ I tillegg til dette kan man kanskje hevde at Engen hadde fortjent sin del av æren for to Nobelpriser. Lester Pearson fikk fredsprisen i 1957 – blant annet for sin rolle i opprettelsen av UNEF året før. Som vi har sett skrev Pearson privat til Engen at fredsprisen derfor burde deles med han. Noen år senere var det enda en sentral samarbeidspartner av Engen som mottok fredsprisen – nemlig generalsekretær Hammarskjöld. En ironisk parentes i denne sammenheng er at dette var en pris Engen hadde forsøkt å avverge fordi han visste at Hammarskjöld egentlig ikke ønsket å motta prisen.⁵²² At prisen dermed hadde en viss bismak, tar likevel ingen ting bort fra at enda en person som hadde hatt Engen som nær støttespiller og samarbeidspartner ble belønnet med en av verdens mest prestisjefulle priser.

Da Engen døde i 1966, ble det fra flere hold slått fast at det i realiteten var en virkelig sentral og viktig skikkelse som nå var blitt borte så alt for tidlig. Tydeligst av alle var kanskje New York Times. På lederplass konkluderte storavisen:

We are often impressed by the constructive and imaginative contributions of skilled diplomats from small countries. Hans Engen's death at 53 is a poignant reminder of how much such men leave the world in their debt.⁵²³

---

⁵²¹ Dæhlen: «Hans Engen»; Washington Post 08.04.1966.

⁵²² Se: Alund: «Prisen han ikke ville ha» i *Dagens Næringsliv* 16.06.2014 (Vedlegg 2); HE. Boks 5. Mappe: «Diverse notat og korrespondanse 1950 – 1963».

⁵²³ New York Times 08.04.1966.

VEDLEGG

Vedlegg 1: Bilder

KRETSENS SEKRETARIAT: Under krigen drev Hans Engen *Kretsens* sekretariat sammen med blant annet Jens Boyesen. Sekretariatet skaffet også sivil etterretning for regjeringen og for den frie presse i Sverige. På bildet ser vi Engen «i aksjon» på kontoret – et kontor som ironisk nok lå vegg-i-vegg med NS' propagandaministerium på Youngstorget.

FOTO: Arbak

PRESSEATTACHÉ: Hans Engen i New York – like etter at han ble utnevnt som presseattaché for den norske FN-delegasjonen.

FOTO: Arbark

ET BORGERLIG LIV: «Et stort aktivum» ble Hans Engen kalt når det kom til selskapslivet i New York. Engen var riktig nok sønn av en jernbanevokter i Østerdalen, men han hadde likevel en solid kulturell dannelse i bunn. Den kom godt med i det «borgerlige» diplomatimiljøet. På bildet ser vi Erna og Hans Engen (midten) i samtale med Halvard og Aase Lange og FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld. Hvem de to ytterst til venstre er, er usikkert.

FOTO: Dag Hammarskjölds samling

KRISE: Suez-krisen i november 1956 utløste en voldsom diplomatiaktivitet i FNs korridorer. En ekstraordinær generalforsamling ble sammenkalt og verdens første fredsbevarende styrke ble opprettet. Engen hadde en sentral rolle i opprettelsen av den fredsbevarende styrken. Her er han i uformelle drøftinger med Canadas Lester Pearson (sittende) og New Zealands Sir Leslie Munro. FOTO: UN Photo

EN MATBIT? Hva som foregår på dette bildet er ikke lett å tyde, men et bilde av Engen i en «mat-situasjon» hører med i en biografi om han. For de som ennå kan huske Engen, er det nettopp hans appetitt og hans tidvis korpulente fasong som trekkes frem. Av private brev mellom han og Lange kan det også leses at Engen ved flere anledninger måtte på slankekur. Vinteren 1955 gikk han ned over 12 kilo på under to måneder. Det var han fornøyd med, men kommenterte: «Men noe særlig spennende er ikke en tilværelse basert på gulerøtter og skummet melk...». FOTO: Arbark

I MIDTØSTEN: Hans Engen i samtale med den norske UNEF-obersten E. O. Hjelte under en rundreise Engen gjorde i Midtøsten våren 1959.

FOTO: UN Photo/JG

CHARIMAN: I løpet av årene fikk Engen flere prominente stillinger i FN-systemet. Her som formann for Generalforsamlingens 5. komité i 1955. Foto: Arbark

PÅ STORTINGET: Hans Engen i samtale med handelsminister Arne Skaug i Stortingets vandrehall. Bildet er tatt i 1962. FOTO: Arbark.

BESØK:
Sommeren 1958 ankom Dag Hammarskjöld Norge på offisielt besøk. I en tale under oppholdet karakteriserte han Engen som «min outrøttlige medhjelpare och vän under svåra tider». På bildet ser vi Engen og Lange ta imot Generalsekretæren på Fornebu.

FOTO: Arbark

MED PRINS OG PRESEIDENT: Høsten 1965 besøkte daværende kronprins Harald USA. Her er han og Hans Engen i samtale med USAs president Lyndon B. Johnson i «The Oval Office» i Det hvite hus.

Foto: LBJ Library Photo by Yoichi Okamoto

BARNA: Engen sammen med barna Kristin og Per Anders. Barna hadde møtt opp på Fornebu for å ta i mot faren da han kom hjem fra FNs ekstraordinære generalforsamling i august 1958.

FOTO: Arbark

DET SISTE BILDET? Hans Engen hilser på USAs president Johnson. Bildet, tatt 16. mars 1966, må være blant de siste bildene som er tatt av Engen. Kun uker senere døde han.

Foto: LBJ Library Photo by Yoichi Okamoto

4 DEBATT

■ ■ ■ Nobels fredspris er blant verdens mest prestisjefulle priser, men likevel er det ikke alle som vil ha den. Et til nå ukjent brev viser at den kontroversielle fredsprisen til Dag Hammarskjöld i 1961 ble forsøkt avverget allerede før den ble utdelt, skriver student Atle Alund.

Prisen han ikke ville ha

INNLEGG Nobelprisen

Den kjente amerikanske valgkampstrategen Karl Rove er for tiden i Norge. I forrige uke deltok han på en frokostdebatt i regi av Civita. Der brukte Rove anledningen til å kaste seg inn i den pågående norske debatten om Nobels fredspris. Hvordan Nobelkomiteen kunne finne på å gi den høythengende fredsprisen til Barack Obama i 2009, ville han ikke engang forsøke å forklare. Men én ting var han i alle fall klar på: Nobels fredspris er en pris president Obama aldri burde tatt imot.

Kanskje var også Obama selv inne på denne tanken i oktober 2009. Ifølge den tidligere norske FN-ambassadøren Morten Wetland var i alle fall USAs president neppe ensidig begeistret for Nobel-tildelingen. Bakgrunnen var at prisen kunne bli en klamp om foten for en president som gjerne ville sette sin egen dagsorden.

Hadde Obama valgt å takke nei til fredsprisen, ville han i så fall blitt historiens andre. Kun Le Duc Tho, som ble tildelt prisen sammen med Henry Kissinger i 1973 for å ha fremforhandlet en våpenhvile-

KONTROVERSIELL. Tildelingen av fredsprisen til Dag Hammarskjöld har alltid vært kontroversiell, skriver Atle Alund.

avtale under Vietnamkrigen, har nektet å ta imot prisen tidligere. Nå kan imidlertid et nylig funnet brev fortelle oss at personen som vant prisen i 1961, FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld, trolig hadde takket nei til prisen – om han bare hadde fått sjansen til å svare.

Brevet det er snakk om, er funnet i papirene etter den tidligere norske toppdiplomaten Hans Engen. Hans Engen var en tidligere motstandsmann og journalist som i løpet av 1950- og 60-årene ble en av Norges viktigste utenrikspolitiske aktører. Gjennom sin lange tjenestetid som norsk FN-ambassadør i 1950-årene, opparbeidet Engen et nært og personlig vennskapsforhold med generalsekretær Hammarskjöld. Engen og Hammarskjöld jobbet tett sammen under viktige saker som Suez-krisen i 1956 og Libanon-krisen i 1958, og de to ble ofte sett vandrende langs East River i New York på nattetid, hvor de åpenhertig diskuterte de store verdensproblemer på tomannshånd.

I 1960 var ikke Engen lenger FN-ambassadør, men statssekretær i utenriksdepartementet. Her snappet han opp rykter om at Hammarskjöld var diskutert som mulig fredspriskandidat av Nobelkomiteen. Dette fikk ham til å ta direkte kontakt med Hammarskjöld for uformelt å forhøre seg om hvordan han ville stilt seg til en potensiell fredspris. Svaret var klinkende klart: Ikke under noen omstendighet ville den svenske generalsekretæren ta imot en slik pris, hverken under eller etter sin funksjonstid. Det var både prinsipielt galt og det kunne også vanskeliggjøre hans videre funksjon som generalsekretær, hadde han fortalt til Engen.

Hadde Hammarskjölds oppfatning av saken forblitt mellom bare han og Engen, hadde det vært én ting, men faktum er at Hans Engen sendte et brev til Arbeiderpartipolitiker og mangeårig medlem av Nobelkomiteen, Aase Lionæs, hvor han informerte om Hammarskjölds syn. Derfor kan vi gå ut fra at i alle fall deler av

■ **PRISVINNER.** Ifølge et nylig funnet brev hadde FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld, som fikk Nobels fredspris i 1961, trolig takket nei til prisen – om han hadde fått sjansen til å svare. Foto: Sverre A. Børretzen, NTB Scanpix

den norske Nobelkomiteen faktisk visste at generalsekretæren ikke ville tatt imot fredsprisen hvis han selv kunne velge. Det valget kunne han imidlertid ikke ta siden Hammarskjöld er den første og eneste som har mottatt fredsprisen posthumt.

Tildelingen av prisen til Hammarskjöld har alltid vært kontroversiell siden det er sådd sterk tvil om prisen i det hele tatt kunne tildeles personer som

var avgått med døden. I kjølvannet av utdelingen ble statuttene derfor strammet inn slik at det nå ikke lenger er tvil om dette. Opplysningene om Hammarskjölds egne holdninger til prisen setter nå utdelingen i 1961 i et enda merkeligere lys. Å gi fredsprisen til en person man vet ikke ville ha ønsket den kan i alle fall ikke kalles ukontroversiell.

Hva Hammarskjöld faktisk hadde gjort om han hadde blitt

tildelt prisen mens han var i live, er selvfølgelig en annen sak. Kanskje hadde han gjort som Obama i 2009, takket og smilt og ventet med å si hva han egentlig mente til han skulle skrive sine memoarer?

I ettertid kan vi bare spekulere, men synd er det uansett at han ikke fikk mulighet til å ta valget selv.

■ **Atle Alund, masterstudent historie, Universitetet i Oslo**

FLERE INNLEGG Side 26–27

Gjestekommentar Når smarte mål blir dumme

Bård Kuvaas

Innlegg Stillheten senker seg

Olaug Svarva

Angriper taushetsplikt

Marianne Djupesland

LOs slemme vikarbyråer

Advokat Nicolay Skarning

Monopolpenger

Petter Osmundsen

Epost: debatt@dn.no Telefaks: 22 00 11 10
Hovedinnlegg/kronikk: Maks 4500 tegn
inklusive mellomrom **Underinnlegg/replik:**
Maks 1500 tegn (ca. 250 ord)
Legg ved portrettfoto

■ Alt stoff som leveres til Dagens Næringsliv, må produseres i henhold til Vær varsom-plakaten.
■ Dagens Næringsliv betinger seg retten til å lagre og utgi alt

stoff i avisen i elektronisk form, også gjennom samarbeidspartnere.

■ Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte innsendte manuskripter.

Debattinnlegg honoreres ikke.
Debattansvarlig:
tlf. 22 00 11 84
debatt@dn.no

BIBLIOGRAFI

UTRYKTE KILDER

Kungliga biblioteket (KB), Stockholm.

Dag Hammarskjölds samling [DH].

«Signum L-179» Følgende esker er sett gjennom:

1-1a, 52, 73 – 74, 83 – 84, 100 – 105, 108 – 116, 125 – 126, 248.

The Lyndon Baines Johnson Presidential Library (LBJ), Austin, TX.

Vice Presidential Papers:

Security Files: Box 2 og 3.

National Security files (NSF):

Country files: Norway (Box 200)

White House Central files (WHCF):

Subject files. Executive files. Co 207. Norway (box 59)

Subject files. Conference files. Co 206. Norway (box 11)

Name files: "Engen", "Tibbets".

Administrative Histories:

Administrative History of the Department of State. Vol. I, kap. 3: "Europe and NATO".

En rekke flere esker er gjennomgått, men lite av relevans ble funnet.

National Archives and Records Administration (NARA), College Park, MD.

General Records of the Department of State (RG59):

Central Decimal files:

1955 – 1959:

611.57 (Box 2518)

757.00 (Box 3457 – 3462)

LOT-files:

Bureau of European Affairs, Office of Northern European Affairs, Records relating to Norway, 1963 – 1975. (Boks 1 – 6)

Subject-Numeric files:

1963

POL-NOR (Box 4000 – 4001)

1964 – 1966

POL-NOR (Box 2532 – 2536)

Nasjonalbiblioteket (NB), Oslo.

Gunnar Jahns dagbøker

Sett gjennom perioden 1946 – 1949

Arne Ordings dagbøker

Sett gjennom perioden 1950 – 1955 (Har også sett gjennom perioden 1945 – 1949, men disse er trykt og utgitt. For referanse, se litteraturlisten)

NRKs digitale radioarkiv

Søkt etter «Hans Engen»

Personhistorisk arkiv

«Hans Kristian Engen»; «Hans Thorvald Engen» (Hans Engens far).

Princeton University Library, Princeton, NJ.

Mudd Manuscript Library:

John Foster Dulles Papers (MC016) [JFD]

Personalet ved biblioteket har søkt gjennom korrespondansen etter John Foster Dulles. Ett brev fra Dulles til Engen ble funnet. Jeg ble tilsendt kopi av dette på e-post 20.12.2013. Jeg har ikke oppsøkt dette arkivet selv.

Private arkiver

Svein G. Holtsmarks arkiv, IFS, Oslo.

Riksarkivet (RA), Oslo.

Hans Engens arkiv [HE] («S-6171 – Utenriksdepartementet, Hans Engen»)

Består av fem bokser (L0001 – L0005). Samtlige gjennomgått

Halvard Langes arkiv [HL] («S-6173 – Utenriksdepartementet, Halvard Lange»)

Sett gjennom boksene:

Da L0001 – L0005, Da L0013, Db L0001 – L0002, Dc L0001, Dd L0002, Dd L0006

Statsministerens kontor [SMK] («S-1005»)

Sett gjennom en del bokser fra SMKs saksarkiv (Db) knyttet til utenrikspolitikk. Følgende esker er gjennomgått:

Db L0277-8, L0281, L0283, L0286-7, L0295-7, L0298.

Utenriksdepartementets saksarkiv [UD] («S-2259»)

Materiale som stammer fra før 1960 er overført fra UDs arkiv til RA. På RA har jeg brukt følgende serier:

1940 – 49:

- UD 2.8/39
- UD 30.5/9

1950 – 59:

- UD 26.6/23
- UD 26.6/65
- UD 26.6/65 H
- UD 31.15/2

Stortingsarkivet, Oslo.

Møtereferater fra Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen [UUKK]

Utenriksdepartementets arkiv (UD), Oslo.

Materiale som stammer fra etter 1960. Følgende serier er brukt

- UD 25.4/47
- UD 26.6/50
- UD 26.7/18
- UD 34.4/47

TRYKTE KILDER

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark), Oslo

Aviser

Arbeiderbladet

Klipparkiv

«Barry Goldwater», «Hans Engen»

Bildearkiv

«Hans Engen»

Nasjonalbiblioteket (NB), Oslo

Aviser og tidsskrifter

Aftenposten, Clarté, Dagbladet, Verdens Gang

Nobelinstituttets bibliotek, Oslo

Aviser og tidsskrifter

Internasjonal politikk, Militær Orientering, The Norseman

Universitetsbiblioteket, Oslo

Stortingsmeldinger

St.meld. nr. 23 (1961) *Innstilling fra utvalget for utredning av spørsmålet om Norges hjelp til utviklingslandene.*

ELEKTRONISKE KILDER

Avisarkiv på nett

New York Times og Washington Post

Cold War International History Project

<http://www.wilsoncenter.org/program-publications/Cold%20War%20International%20History%20Project> (åpnet 19.10.2014)

Foreign Relations of the United States [FRUS]

<http://history.state.gov/historicaldocuments> (åpnet 19.10.2014)

Riksarkivet: Forum for samtidshistories privatarkiv [FoSam] («Pa 1715»)

Transkribert intervju med Andreas Cappelen

<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Privatarkiver/Samtidshistorie/Intervjuobjekter/Andreas-Cappelen> (åpnet 06.11.2014)

Stortingsforhandlinger

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/> (åpnet 19.10.2014)

Andre nettsider fra fotnotene

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1957/pearson-lecture.html (åpnet 19.10.2014)

<http://www.yr.no/programmer/tv/brennpunkt/1.907241> (åpnet 19.10.2013)

<https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine> (åpnet 19.10.2013)

MUNTlige KILDER/KORRESPONDANSE

Erle Mostue Bugge, stedatter av Jens Boyesen. Telefonsamtale 19.06.2013

Ketil Børde, tidligere diplomat. Var sekretær ved ambassaden i Washington mens Hans Engen var ambassadør. Telefonsamtale: 28.08.2014.

Kåre Dæhlen, tidligere diplomat og forfatter av artikkel om Hans Engen i Norsk biografisk leksikon. Telefonsamtale høsten 2013.

Per Anders Engen, Hans Engens sønn. Flere samtaler 2013 – 2014.

Even Lange, professor i historie og Halvard Langes sønn. Flere samtaler og e-poster 2014.

Sven G. Holtsmark, professor i historie. Samtaler og eposter høsten 2013.

Helge Øystein Pharo, professor i historie. Samtaler og e-poster 2013 – 2014.

Ketil Skogrand, historiker og tidligere statssekretær i UD. Telefonsamtale 03.12.2013

Thorvald Stoltenberg, tidligere utenriksminister. Jobbet i utenriksministerens sekretariat da Engen var statssekretær. Telefonsamtale 19.06.2013.

Knut Strøm, tidligere ansatt i VGs personalavdeling. Flere samtaler og e-poster i 2013.

Odd Karsten Tveit, journalist. Telefonsamtale 18.11.2013

Hilde Henriksen Waage, professor i historie. Samtale: 24.10.2013

LITTERATUR

Aas, Oddvar f. *Norske penneknekter i eksil: en beretning om Stockholms-legasjonens pressekontor under krigen*. Oslo: Tiden, 1980.

Alin, Erica G. *The United States and the 1958 Lebanon Crisis: American Intervention in the Middle East*. University Press of America, 1994.

- Anderson, Gidske. *Halvard Lange: portrett av en nordmann*. Oslo: Gyldendal, 1981.
- Bar-On, Mordechai. "David Ben-Gurion and the Sèvres collusion." S. 145-60. I Louis, W. M. Roger og Roger Owen. *Suez 1956: the crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Bergh, Trond, Helge Ryggvik, og Jon Gulowsen. *Jernbanen i Norge 1854-2004*. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2004.
- Berlin, Johan Daniel. *Andreas Andersen. Outsider i maktens høyborg: - en utenrikspolitisk biografi*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 2007.
- Bjereld, Ulf, Alf W. Johansson og Karl Malin. *Sveriges säkerhet och världens fred: svensk utrikespolitikk under kalla kriget*. I *Sverige under kalla kriget*. Stockholm: Santérus, 2008.
- Bjørlo, Stein. *Gerhardsens store tale: Norge og Nato's rådsmøte i Paris 1957*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, 1973.
- Bowie, Robert R. «Eisenhower, Dulles, and the Suez crisis» s.189-214. I Louis, W. M. Roger og Roger Owen. *Suez 1956: the crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Cady, John F. *The history of post-war Southeast Asia*. Athens, Ohio: Ohio University Press, 1974.
- Cohen, Avner. *Israel and the bomb*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Dahl, Hans Fredrik. «Den historiske biografi II. Symposion». *Nytt Norsk Tidsskrift*. nr 2 (1986), 62 – 66.
- Dahl, Hans Fredrik, og Eirin Hagen. *Norsk krigsleksikon 1940-45*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Dawisha, Adeed. «Egypt». I Shlaim, Avi og Yezid Sayigh. *The Cold War and the Middle East*. Oxford: Clarendon, 1997.
- Dæhlen, Kåre. «Hans Engen», i *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2000.
- Egeland, Marianne. *Kven bestemmer over livet? Biografien som litterær og historisk genre*. Oslo: Universitetsforlaget, 2000.
- Eide, Martin. *Blod, sverte og gledesårer: VG, Verdens gang 1945-95*. Oslo: Schibsted. 1995.
- Eidem, Odd. *Con amore: erindringshistorier*. Oslo: Cappelen, 1983.
- Elden, John. *Det Norske studentersamfund gjennom 150 år: 1813 - 2. oktober - 1963*. Oslo: Aschehoug, 1963.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Øystein Pharo. «De fire sirklene i norsk utenrikspolitikk 1949-1961», i Due-Nielsen, Carsten, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen. *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag, 1991.
- Eriksen, Knut Einar, Helge Øystein Pharo og Tom B. Jensen. *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965, bind 5, Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

- Eriksen, Knut Einar. «Norge i det vestlige samarbeidet». I Pharo, Helge, Knut Einar Eriksen, og Trond Bergh. *Vekst og velstand: norsk politisk historie 1945-1965*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Eriksen, Knut Einar. *DNA og NATO: en redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske arbeiderparti 1948-49*. Oslo: Gyldendal, 1972.
- Foot, Rosemary. «Nuclear coercion and the Ending of the Korean Conflict». I *International Security*. vol 13. No. 3 (vinter 1988 – 1989). 92 – 112.
- Friis, Jakob og Trond Hegna, red. *Arbeidernes leksikon*. Oslo: Arbeidermagasinets forlag, 1932.
- Furre, Berge. «Den historiske biografi III. Symposion». *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr.2 (1986). 66-70.
- Førsund, Ketil. - *Et utmerket forhold!: forbindelsene mellom Norge og USA 1962-75*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 2007.
- Gjelsvik, Tore. *Hjemmefronten: den sivile motstanden under okkupasjonen 1940 – 1945*. Oslo: Cappelen, 1977.
- Gram, Nina. *Pedro's streker*. Oslo: Cappelen, 1983.
- Grimnes, Ole Kristian. *Hjemmefrontens ledelse*. Oslo: Universitetsforlaget. 1977.
- Guhnfeldt, Cato. *Bomb Gestapo-hovedkvarteret!* Oslo: Wings, 1995.
- Gulbrandsen, Fr. *Hjemmefront-organet Verdens Gang: bakgrunn og holdninger i 1945*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 1970.
- Haugland, Jens. *Dagbok frå Kongens råd*. Oslo: Samlaget, 1986.
- Heian-Engdal, Marte. *Twenty Years of Crocodile Tears: The International Treatment of the Palestinian Refugee Problem*. Ph.D.-avhandling i historie. Universitetet i Oslo, 2014.
- Heller, Peter B. *The United Nations under Dag Hammarskjöld, 1953-1961*. Lanham: Scarecrow, 2001.
- Jarring, Gunnar. *Rikets förhållande till främmande makt: memoarer 1952-1964*. Stockholm: Bonnier, 1983.
- Jensen, Dag. «Noen trekk i den historiske biografiens landskap». *Historisk tidsskrift*. vol.81, nr. 2/3 (2002). 273 – 295.
- Jerneck, Benkt. *Folket uten frykt: Norge 1942-1943*. Oslo: Tanum, 1945.
- Kjelstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

- Kortner, Olaf, Preben Munthe, og Egil Tveterås, red. *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1993.
- Kunz, Diane B. "The importance of having money: the economic diplomacy of the Suez crisis." s. [215]-32. I Louis, W. M. Roger og Roger Owen. *Suez 1956: the crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Kyle, Keith. "Britain and the crisis, 1955-1956." S. [103]-30. Oxford: Clarendon Press, 1989. I Louis, W. M. Roger og Roger Owen. *Suez 1956: the crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Kyle, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld, 1991.
- Lahlum, Hans Olav. *Haakon Lie: historien, mytene og mennesket*. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Lahlum, Hans Olav. *Noen av oss har snakket sammen: personskifter i Arbeiderpartiet under Gerhardsen og Bratteli*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.
- Lange, Even, Hege Pharo og Øyvind Østerud. «Utenrikspolitikken etter den kalde krigen». I Lange, Even, Hege Pharo og Øyvind Østerud. *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk: Nye internasjonale vilkår etter den kalde krigen*. Oslo: Unipub, 2009.
- Lange, Halvard. «Administrative problemer i norsk utenrikstjeneste». I *Nordisk administrativt tidsskrift*. nr. 1 (1954). 1 – 21.
- Lie, Haakon. - *slik jeg ser det*. Oslo: Tiden, 1975.
- Lipsey, Roger. *Hammar skjöld: a life*. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 2013.
- Luard, Evan. *A history of the United Nations*. London: Macmillan, 1982.
- Lundestad, Geir. «Lange linjer i norsk utenrikspolitikk». *Internasjonal politikk*. vol. 57, nr. 2 (1999). 271-293.
- Martin, John Bartlow. «Election of 1964». I Schlesinger, Arthur Jr., Fred Israel og William Hansen. *The Coming to Power: Critical Presidential Elections in American History*. New York: Chelsea House Publishers, 1981.
- Midtgaard, Kristine. *Småstat, magt og sikkerhed. Danmark og FN 1949-65*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2005.
- Miller, Richard I. *Dag Hammarskjöld and crisis diplomacy*. New York: Pyramid Books, 1961.
- Morris, Benny. *The birth of the Palestinian refugee problem revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Murray, Geoffrey. «Glimpses of Suez 1956». *International Journal*, vol. 29, nr. 1 (1973). 46-66.
- Neumann, Iver B., og Halvard Leira. *Aktiv og avventende: utenrikstjenestens liv 1905-2005*. Oslo: Pax, 2005.

- Njølstad, Olav. «Norge og USA». I Knutsen, Torbjørn L., Gunnar M. Sørbo og Svein Gjerdåker [red.]. *Norges utenrikspolitikk*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1997.
- Njølstad, Olav. *Strålende forskning: Institutt for energiteknikk 1948-1998*. Oslo: Tano Aschehoug, 1998.
- Njølstad, Olav. *Jens Chr Hauge. Fullt og helt*. Oslo: Aschehoug, 2008.
- Nordby, Trond. *Den historiske biografi IV*. Symposion, *Nytt Norsk Tidsskrift*. nr. 2 (1986). 70-73.
- Nyhamar, Jostein. *Einar Gerhardsen*. Oslo: Tiden, 1983.
- Olsen, Heidi. *Seksdagerskrigen - et vendepunkt?: Norge og Midtøsten-konflikten på 1960-tallet*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, 1998.
- Ording, Arne. *24. juli 1945 – 4. april 1949*, bind 2, I Gerd Mordt/Riksarkivet *Arne Ordings dagbøker*. Oslo: Tano Aschehoug, 2000.
- Ousland, Gunnar. *Fagorganisasjonen i Norge. De store kampåra: 1921-1931*. Vol. 2, Oslo: AFL, 1949.
- Pearson, Lester B. *Mike: the memoirs of the Right Honourable Lester B. Pearson. 1948-1957*. vol. 2. Toronto: University of Toronto Press, 1972.
- Perlstein, Rick. *Before the storm: Barry Goldwater and the unmaking of the American consensus*. New York: Hill and Wang, 2002.
- Pharo, Helge Ø. «Norge og den tredje verden». I Pharo, Helge, Knut Einar Eriksen og Trond Bergh. *Vekst og velstand: norsk politisk historie 1945-1965*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Pharo, Helge Ø. *Hjelp til selvhjelp: det indisk-norske fiskeriprosjektets historie 1952-72*. Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt, 1986.
- Pharo, Helge Ø. «Reluctance, enthusiasm and indulgence: the expansion in of bilateral Norwegian aid». I Pharo, Helge og Monika Pohle Fraser. *The Aid rush: aid regimes in Northern Europe during the Cold War*. Oslo: Unipub, 2008.
- Qubain, Fahim I. *Crisis in Lebanon*. Washington D.C: Middle East Institute, 1961.
- Reithaug, Kjetil. *Institusjonen Norsk utviklingshjelp: organiseringen av norsk bistandsadministrasjon 1962-1968: grunnlaget legges for NORAD*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 1994.
- Riste, Olav. *Norway's foreign relations: a history*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Riste, Olav. «Ideal og eigeninteresser: Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjonen». I Holtsmark, Sven G., Rolf Tamnes og Helge Pharo. *Motstrøms: Olav Riste og norsk internasjonal historieskriving*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2003.
- Robertson, Terence. *Crisis: the inside story of the Suez conspiracy*. London: Hutchinson, 1965.

- Røksund, Arne. *Vestmaktagent eller god nabo?: Norge i sovjetisk utenrikspolitikk 1945-1949*. Forsvarsstudier Vol. 6/1996, Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1996.
- Schjelderup, Ferdinand. *Over bakkekammen: 1943 – 1944*. Oslo: Gyldendal. 1949.
- Schjelderup, Ferdinand. *På bred front*. Oslo: Grøndahl og sønn forlag, 1947.
- Schulze, Kirsten E. *The Arab-Israeli conflict*. Harlow: Pearson Education, 2008.
- Seale, Partick. «Syria». I Shlaim, Avi, og Yezid Sayigh. *The Cold War and the Middle East*. Oxford: Clarendon, 1997.
- Seip, Jens Arup. *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget, 1974.
- Shevchenko, Arkadij. *Breaking with Moscow*. New York: Knopf, 1985.
- Simensen, Jarle. *1952-1975: Norge møter den tredje verden, bind 1, Norsk utviklingshjelps historie*. Bergen: Fagbokforlaget, 2003.
- Skodvin, Magne. *Norden eller NATO?: Utenriksdepartementet og alliansespørsmålet 1947-1949*. Oslo: Universitetsforlaget, 1971.
- Skogli, Marianne. *Norsk-amerikanske forhold under Johnson-administrasjonen 1963-1969*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 2005.
- Skogrand, Kjetil. «Vikarierende aktører og asymmetriske allianser: Norge og Koreakrigen 1950 – 53». *Internasjonal politikk*, nr. 3 (1995). 285-306.
- Skogrand, Kjetil. *Norge og Korea-spørsmålet 1945 – 1953*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, 1994.
- Skouen, Arne. *En journalists erindringer*. Oslo: Aschehoug, 1996.
- Skaar, Narve. *Norge i The United Nations Emergency Force - 1956-57: bakgrunn og deltagelse*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen, 1995.
- Stueck, William Whitney. *The Korean War: an international history*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1995.
- Svenbalrud, Hallvard Kvale. *Foundation and ornament: The United Nations as "Cornerstone of Norwegian foreign policy," 1970-2005*. Ph.D.-avhandling i historie. Universitetet i Oslo, 2012.
- Sverdrup, Jakob. *Inn i storpolitikken 1940-1949, bind 5, i Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Tamnes, Rolf. «Ettpartistat, småstat og særinteresser. Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk». I *Nytt norsk tidsskrift*, nr 3, (1986). 42-64.
- Tamnes, Rolf og Tom B. Jensen. *Oljealder: 1965-1995, bind. 6, Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

- Touval, Saadia. *The peace brokers: mediators in the Arab-Israeli conflict, 1948-1949*. Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Tunsgj, Øystein. *The Suez crisis as a case study of Norwegian foreign policy and its impact on Norwegian-British relations*. Hovedoppgave i historie. Universitet i Oslo, 2003.
- Tveit, Odd Karsten. *Alt for Israel: Oslo - Jerusalem 1948-78*. Oslo: Cappelen, 1996.
- Tønnesson, Øyvind. *With Christian L. Lange as a prism: a study of transnational peace politics, 1899-1919*. Ph.D.-avhandling i historie. Universitetet i Oslo, 2013.
- Urquhart, Brian. *Hammar skjold*. New York: Alfred A. Knopf, 1972.
- Vaïsse, Maurice. "Post-Suez France." S. [335]-40. I Louis, W. M. Roger og Roger Owen. *Suez 1956: the crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Warner, Geoffrey. «The Korean War». *International Affairs*, vol. 56, nr. 1 (1980). 98 – 107
- Weber, Max. «Byråkrati». I Fivelstad, Egil [red.] *Makt og byråkrati. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oversatt av Østerberg, Dag. Oslo: Gyldendal, 2000.
- Waage, Hilde Henriksen. *Da staten Israel ble til: et stridsspørsmål i norsk politikk 1945-49*. Vol. 28, Oslo: International Peace Research Institute, 1989.
- Waage, Hilde Henriksen. *Norge – Israels beste venn*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Waage, Hilde Henriksen. "Norway and a major international crisis: Suez - the very difficult case." *Diplomacy and statecraft*. vol.9, nr. 3 (1998). 211-41
- Waage, Hilde Henriksen. *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*. Kristiansand: Cappelen Damm akademisk, 2013.